КОЗАК МАМАЙ

Видання здійснене сприянням
Товариства зв'язків з українцями
за межами України
(Товариство "Україна")

Товариство "Україна"
Донецький Український Культурологічний Центр
Донецьке відділення
Наукового Товариства ім. Т.Г. Шевченка
Краснодарське регіональне відділення
Міжнародної академії інформатизації

КОЗАК МАМАЙ

Упорядники:
В.В. Оліфіренко, В.К. Чумаченко

Навчальний посібник-хрестоматія з української літератури

Учебное пособие - хрестоматия по украинской литературе

КИЇВ - ДОНЕЦЬК - КРАСНОДАР
1998

ББК 83.3 (2=Укр) 723
УДК 883.3 (075)
О-54

Рекомендовано решением Краснодарского регионального отделения Международной академии информатизации в качестве пособия для уроков регионального компонента литературы, факультативных занятий по литературам славянских народов, курсов регионоведения, внешкольной и кружковой работы.

Согласовано с Образовательной секцией Общества "Україна".

Рецензенти:
Загнітко Анатолій Панасович, доктор філологічних наук, професор; Тернавський Микола Олексійович, голова Товариства української культури Кубані; Сергієнко Микола Григорович, громадський представник Товариства "Україна" на Кубані.

До книги увійшли твори різних жанрів усного народного слова, вірші, оповідання, нариси письменників-кубанців Якова Мішковського, Якова Кухаренка, Василя Мови (Лиманського), Якова Жарка, Олександра Півня, Никифора Щербини, Івана Варавви, Дмитра Чуба, твори видатних українських письменників Тараса Шевченка, Марка Вовчка, які черпали з кубанського життя теми й образи для свого художнього слова, з любов'ю відгукувалися про цей чудовий козацький край.

Матеріали «Козака Мамая» - нариси про письменників, художні твори та методичний апарат пропонуються для уроків літератури рідного краю, а також для позакласного і самостійного читання.

В книгу вошли произведения устного народного слова, стихи, рассказы, очерки писателей-кубанцев Якова Мишковского, Якова Кухаренко, Василия Мовы (Лиманского), Якова Жарко, Александра Пивня, Никифора Щербины, Ивана Вараввы, Дмитра Чуба, произведения выдающихся украинских писателей Тараса Шевченко, Марко Вовчок, черпавших из кубанской жизни темы и образы для своих сочинений, с любовью отзывавшихся об этом прекрасном казацком крае.

Материалы «Казака Мамая» - очерки о писателях, художественные произведения и методический аппарат предлагаются в форме уроков литературы родного края, внеклассного и самостоятельного чтения.

ISBN 966-95347-9-8

"...шаблюку свою Козак Мамай гострив щодня. Гострив щодня, бо й тупив щодня, від каїнів усяких одбиваючись. ...проти кривди, проти горя людського, проти всіх зухвальців, хто тільки наважився на Україну зазіхати. Та й мусив Козак воювати з ними. То ж і був собі лагідної вдачі мирний чоловік воїном звитяжним, хитрим та спритним, - щира козацька душа! - таким спритним, що не брали його ні шабля, ні куля, ні неміч, не брали-таки, аж сама пані Смерть, либонь, відступилась від нього..."

Олександр Ільченко

"Образ Козака-Мамая так само популярний в Україні, як образ Будди на Сході. Козак Мамай - це козацький провідця, наш народний святий, його зображення було неодмінним атрибутом української хати.

Козак Мамай став символом взаємодії двох провідних верств традиційного українського суспільства - духовної та військово-адміністративної, символом єдності відунів і воїнів, які забезпечували енергетичний і фізичний захист основної верстви - хліборобів, господарів-автохтонів України, підтримували цілісність і життєву волю етнічного єства. Цей синтез бойової активности й мудрости наш народ передав у назві козак-характерник, а персоніфіковано - в імені Козак-Мамай.

Сам будучи безсмертний, Козак Мамай став символом безсмертя українського духу".

Олександер Шокало

Дороги́й дру́же!

Ти поба́чив мій портре́т на обкла́динці кни́жки, заціка́вився і відкри́в її́. Тож дава́й знайо́митись. Мене́ зва́ти Коза́к Мама́й. Ось уже́ бага́то столі́ть сиджу́ я, підібга́вши но́ги, під заві́тним ду́бом, що росте́ десь посере́д безме́жних куба́нських степі́в, неквапли́во розку́рюю свою́ улю́блену лю́льку - носогрі́йку, мірку́ючи про життя́. А то ра́птом се́рце забажа́є весе́лощів, і тоді́ вда́рю в стру́ни нерозлу́чної золото́ї банду́ри, заспіва́ю наро́дну пі́сню, яки́х я зна́ю бе́зліч. Ко́жної ми́ті з мої́х насмішкува́тих вуст гото́ве злеті́ти влу́чне коза́цьке сло́во: прислі́в'я або́ при́казка, весе́лий анекдо́т, при́співка або примовля́ння. Де́які з них ти зна́йдеш у цій кни́жці.

Але́ не лише́ за весе́лий хара́ктер полюби́ли мене́ лю́ди. Я ще й хоро́брий во́їн. Ті́льки во́рог ста́не загро́жувати рі́дним місця́м, стру́шую я з се́бе бага-

Дорогой друг!

Ты увидел мой портрет на обложке книги, заинтересовался и открыл ее. Так давай знакомиться. Меня зовут Казак Мамай. Вот уже много столетий сижу я, подобрав ноги, под заветным дубом, что растет где-то посреди ковыльных кубанских степей, неторопливо раскуриваю свою любимую люльку-носогрейку, коротая время в глубоком раздумье. А то вдруг сердце захочет веселья, и тогда ударю по струнам неразлучной золотой бандуры, спою народную песню, которых знаю немало. Каждую секунду с моих насмешливых уст готово слететь меткое казацкое слово: пословица или поговорка, веселый анекдот, припевка или присказка. Некоторые из них ты найдешь в этой книге.

Но не только за веселый нрав полюбили меня люди. Я еще и бесстрашный воин. Лишь только враг погрозит бедою родным местам, стряхиваю я с себя многове-

товікову́ заду́му, сідла́ю свого́ ві́рного коня́ і поспіша́ю на ви́ручку земляка́м. Ось чому́ моє́ ім'я́ так до́вго живе́ в наро́дній па́м'яті.

А ще відби́то мій о́браз на числе́нних карти́нах безві́сних худо́жників. І де ті́льки мене́ не малюва́ли: і на сті́нах, і на вхідни́х две́рях, і на ві́ках старови́нних скринь, щоб оберіга́в дім від уся́кої напа́сті. Ну і , звича́йно, мій портре́т був найлі́пшою окра́сою коза́цького жи́тла.

Сього́дні все по-і́ншому, і я бі́льше не дивлю́сь на те́бе зі стіни́ рі́дної ха́ти. Але́ все ж ми зустрі́лись, тому́ що тобі́ довело́ся жи́ти у важки́й час, час вели́ких переми́н у до́лі батьківщи́ни. А о́тже, я зно́ву потрі́бен, щоб допомогти́ тобі́ кра́ще взна́ти і полюби́ти рі́дний край, кра́ще пізна́ти свої́ коза́цькі ко́рені, чиї́ ми ді́ти і зві́дки ро́дом. Ті́льки знання́ і палка́ любо́в до вітчи́зни зро́блять тебе́ по-спра́вжньому си́льним і

ковое забытье, седлаю своего верного коня и спешу на выручку землякам. Вот почему мое имя так долго живет в народной памяти.

А еще запечатлен мой образ на многочисленных картинах безвестных художников. И где только меня не изображали: и на стенах, и на входных дверях, и на крышках старинных сундуков, чтобы оберегал дом от всякой напасти. Ну и, конечно, мой портрет был лучшим украшением казацкого жилища.

Сегодня все по-другому, и я больше не смотрю на тебя со стены родного дома. Но все же мы встретились, потому что тебе довелось жить в трудное время, время больших перемен в жизни родины. А значит, я опять нужен, чтобы помочь тебе лучше узнать и полюбить родной край, лучше познать свои казацкие корни, узнать, чьи мы дети и откуда мы родом. Только знания и горячая любовь к отчизне сделают тебя по-настоящему сильным и по-

допомóжуть подолáти будь-які́ випрóбовування.

У цій кни́зі я познайóмлю тебé з твóрчістю кубáнських письмéнників, які́ писáли свої́ твóри українською мóвою і її́ кубáнським різнóвидом–чорноморською, або козáцькою мóвою.

Два столі́ття тому́ принесли́ її́ на кубáнську зéмлю твої́ прáдіди, козаки́-січовики́. Вони́ люби́ли і зберігáли співу́чу мóву, ствóрювали нéю чудóві ві́рші, оповідáння і п'єси. Ти відкри́єш для сéбе чудóвих герóїв Я́кова Мішкóвського, Я́кова Кухарéнка, Василя́ Мóви(Лимáнського), Я́кова Жаркá, Олексáндра Пі́вня, Ники́фора Щерби́ни, Івáна Варáвви, узнáєш багáто про пóбут і зви́чаї кубáнського козáцтва.

Тобі́ сподóбаються і запам'ятáються ві́рші й оповідáння видатни́х митці́в худóжнього слóва Тарáса Шевчéнка,Маркá Вовчкá і украї́нського прозáїка з Ав-

могут преодолеть любые испытания.

В этой книге я познакомлю тебя с творчеством кубанских писателей, творивших свои произведения на украинском языке и его кубанской разновидности—черноморской, или казацкой мове.

Два столетия назад принесли его на кубанскую землю твои прадеды, казаки-сечевики. Они любили и берегли певучую мову, создавали на ней замечательные стихи, рассказы и пьесы. Ты откроешь для себя замечательных героев Якова Мишковского, Якова Кухаренко, Василия Мовы (Лиманского), Якова Жаркó, Александра Пивня, Никифора Щербины, Ивана Вараввы, узнаешь много о быте и нравах кубанского казачества.

Тебе полюбятся и запомнятся стихи и рассказы выдающихся мастеров художественного слова Тараса Шевченко, Марко Вовчок и украинского прозаика из Австралии Дмитра Чуба.

стралії Дмитра Чуба. Де́хто з них жив у твоє́му кра́ї, і́нші підтри́мували з ним тісни́й зв'язок. Їх усі́х об'є́днує те, що з куба́нського життя́ черпа́ли воні́ те́ми, сюже́ти й обра́зи для свої́х тво́рів, ра́зом з письме́нниками-куба́нцями розвива́ли рі́дну украї́нську мо́ву і вели́ку украї́нську літерату́ру.

На те́бе чека́є захо́плююча по́дорож, в які́й незри́мим супу́тником, до́брим помічни-ко́м і пора́дником бу́ду я, що бага́то поба́чив на своє́му віку́, —
КОЗАК МАМАЙ!

Некоторые из них жили в твоем крае, другие поддерживали с ним тесные дружеские связи. И всех их объединяет то, что из кубанской жизни черпали они темы, сюжеты и образы для своих сочинений, вместе с писателями-кубанцами развивали родной украинский язык и великую украинскую литературу.

Тебе предстоит увлекательное путешествие , в котором незримым спутником, добрым помощником и советчиком буду я — много повидавший на своем веку, —
КАЗАК МАМАЙ!

ЗМІСТ-СОДЕРЖАНИЕ

стр.

Дорогий друже!Дорогой друг! (Обращение к школьникам). *4*

V класс

Урок № 1. Устное народное творчество..............................*14*
Пословицы и поговорки..............................*15*
Заруби себе на носу, или Правила по украинскому языку..............................*15*
О хлеборобском труде и природе..............................*17*
О смелости и отваге..............................*17*
О здоровье и красоте..............................*17*
О семейных отношениях..............................*18*
О человеческих недостатках..............................*18*
Пословицы казацкие..............................*19*
Пословицы к именам..............................*20*

Урок № 2 .Тарас Григорьевич Шевченко..............................*22*
Сон.*Стихотворение*..............................*23*
Сóнце захóдить, гóри чорнíють— Солнце заходит, горы чернеют. *Стихотворение*..............................*24*
Світáє. *Стихотворение*..............................*26*
Над Дніпрóвою сагóю. *Стихотворение*..............................*27*

Урок №3. Марко Вовчок..............................*29*
Ведмíдь. *Рассказ*..............................*30*
Веснá ідé. *Образок*..............................*32*

Урок №4. Яков Васильевич Жарко..............................*33*
Тýча—Хмара.*Стихотворение*..............................*34*
Чáйка.*Стихотворение*..............................*35*
Пíвник. *Стихотворение*..............................*36*
Садóчок. *Стихотворение*..............................*37*
Пташка. *Стихотворнение*..............................*38*

Урок №5. Никифор Афанасьевич Щербина........................ *39*
Кра́ю рі́дний. *Стихотворение*..*39*
Солове́йко.*Стихотворение*..*40*
На во́лю. *Песня*...*41*
Берииві́з. *Стихотворение*...*43*
Весня́нка. *Стихотворе́ние*..*44*
Мете́лик. *Стихотворение*... *45*
За́гадки...*45*
Відга́дки за́гадок...*47*

Заруби себе на носу, или *Узелки на память*......................*47*
Украинский алфавит..*47*
Проверь себя...*47*
Названия на украинском языке месяцев, дней недели, чисел...*49*

VI класс

Урок №1. Устное народное творчество..............................*51*
Сказки...*51*
Марко Вовчок...*52*
Зміїв перстень, котик та собачка......................................*54*
Легенды и предания..*62*
Всюдисущий Мамай. *Легенда*..*63*
Антон Головатий. *Предание*...*66*

Урок №2. Тарас Григорьевич Шевченко............................*70*
Мені́ трина́дцятий мина́ло—Тогда мне лет тринадцать было. *Стихотворение*..*71*
О славном Запорожском войске..*74*
Гамалі́я—Гамалия. *Поэма. (Отрывок)*................................*74*
Гнат Хоткевич. Шевченкове дити́нство. *Очерк*....................*76*

Урок №3. Яков Герасимович Кухаренко............................*81*
Вороний кінь. *Рассказ*...*82*

У р о к №4. Яков Васильевич Жарко.......................................*90*
Во́вча дя́ка. *Басня*..*91*
Рябко́. *Басня*...*92*
Пі́вень та зозу́ля. *Басня*..*93*

У р о к №5. Александр Ефимович Пивень..............................*95*
Хи́тра розмо́ва. *Народный рассказ*...*96*
Дрі́б'язок. *Народные анекдоты*..*100*
Брехе́нька..*103*
Як солда́т за обі́дом кома́ндував..*104*
Проверь себя *105*

ДЛЯ САМОСТОЯТЕЛЬНОГО ЧТЕНИЯ

Предания. Легенды.

Як запоро́жці взяли́ Азо́в. *Предание*...*106*
Як запоро́жці прі́звища дава́ли. *Предание*...................................*107*
Де бере́ чумакі́в біс. *Легенда*..*108*

Т.Шевченко

Ду́ми мої́, ду́ми мої́...*Стихотворение*...*109*
Запові́т. *Стихотворение*...*113*
Сон. *Стихотворение (Отрывок)*..*114*

Я.Кухаренко

Запоро́зький А́ркуш(Коза́к Мама́й)..*115*
Чорномо́рський по́бит на Куба́ні між 1794 і 1796 рока́ми.
Оперетта. Отрывок...*118*

Я.Жарко

За́єць та дяк. *Басня*...*124*
Кули́к.*Басня*...*125*
Іша́к. *Басня*..*126*
Пташки́.*Новелла*...*127*

А.Пивень
Не́бо та піднебе́ння. *Брехенька*......128

VII класс

Урок №1. Устное народное творчество......*134*
Думы......*134*
Ду́ма про вте́чу трьох брати́в з Азо́ва......*136*

Урок № 2. Яков Мишковский......*144*
Харко́, запоро́зький кошови́й. *Поэма.*
Части́на п'я́та......*148*
Части́на сьо́ма......*159*

Урок № 3. Василь Семенович Мова (Лиманский)......*164*
О поэме «На степи́»......*167*
«На степи́». *Поэма*......*168*
Заруби себе на носу, или Правила по украинскому языку. Буквы Г и Ґ......*178*

Урок № 4. Иван Федорович Варавва......*179*
Ду́мка про коза́цьку сла́ву. *Стихотворение*......*181*
Коза́чий край. *Стихотворение*......*182*
Перепі́лка. *Стихотворение*......*183*
Кобза́р. *Стихотворение*......*184*
Хорош дом, да морока в нем. *Комедия. (Отрывки)*......*186*

Урок № 5. Дмитро Чуб......*199*
Приго́ди з кенгуру́. *Рассказ*......*202*
І́дучи на чужину́. *Стихотворение*......*207*
Триво́га. *Стихотворение*......*208*
Проверь себя......*209*

ДЛЯ САМОСТОЯТЕЛЬНОГО ЧТЕНИЯ

Мару́ся Богусла́вка. *Дума*...*210*

В.Мова (Лиманский)

На прогу́лянках. *Стихотворение*..*213*
Під ха́тою. *Стихотворение*..*214*
Напро́весні.*Стихотворение*..*215*

И. Варавва

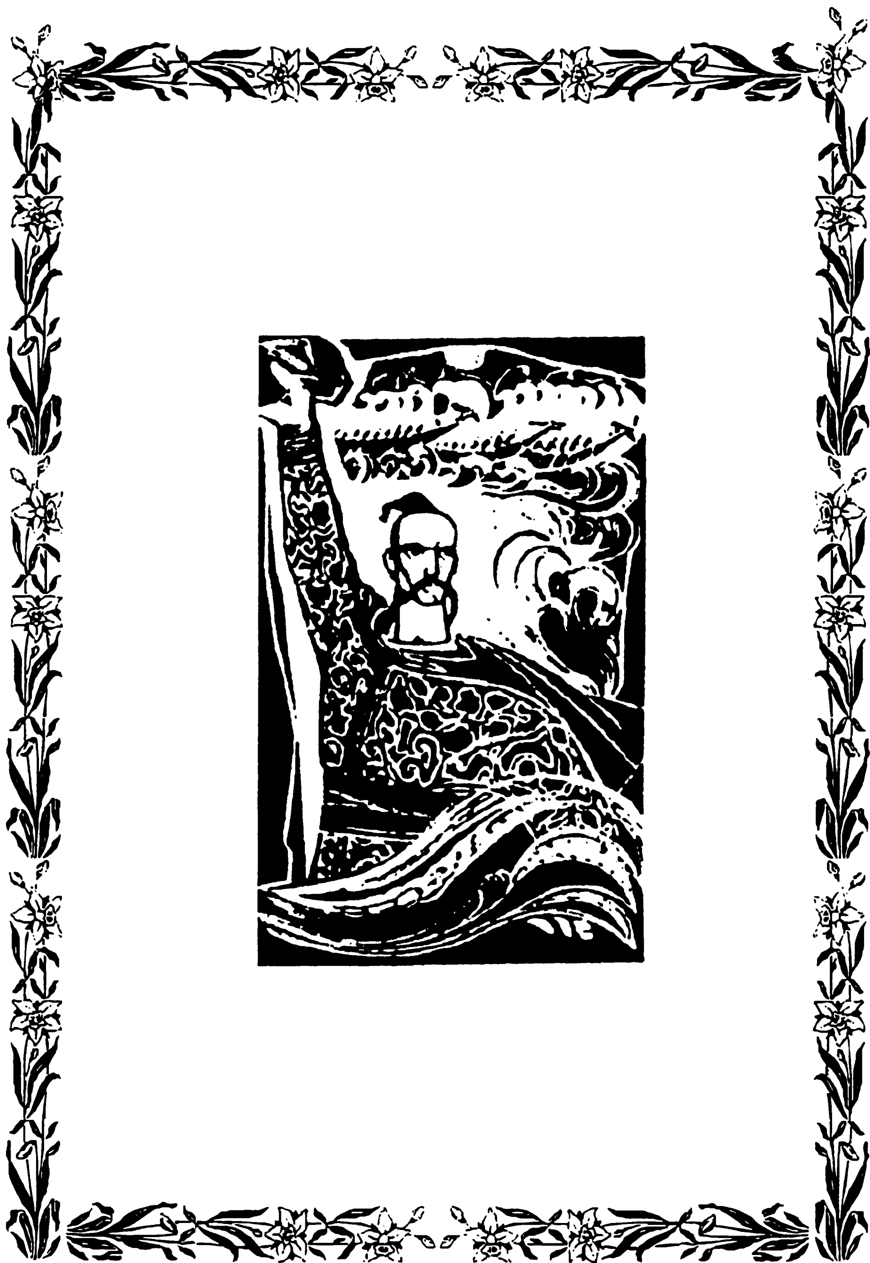
Куба́нь. *Стихотворение*..*216*
Закуба́нський коза́к. *Стихотворение*...................................*217*
По́клик пре́дків. *Стихотворение*..*217*

К учителям - словесникам. Рекомендации по использованию пособия-хрестоматии «Казак Мамай» в учебно-воспитательном процессе..*219*

Советуем прочитать...*221*

5 класс

УРОК № 1

Катеринодар. 1907 р.

Козачий пікет на Ставропольському шляху

УСТНОЕ НАРОДНОЕ ТВОРЧЕСТВО

Знаешь ли ты, что такое устное народное творчество? Какие его виды тебе известны? Кто является творцом устнопоэтических произведений?

К устному народному творчеству, в отличие от художественной литературы, относятся произведения, сочиненные не одним человеком, а многими людьми. Какая-нибудь песня или рассказ передаются из поколения в поколение, и каждый новый певец или рассказчик добавляет в них что-то свое.

Проходит много времени, пока это произведение появится в печатном виде. Автором таких коллективных сочинений является народ.

Устное народное творчество Кубани питается духовными соками двух великих славянских народов — русского и украинского. В различных жанрах народного слова отразились представления людей о счастье и горе, о нормах поведения в обществе, о героизме и любви к своей родине. Одним из жанров устного народного творчества являются

ПОСЛОВИЦЫ И ПОГОВОРКИ

В пословицах и поговорках народов мира запечатлеваются их национальные черты. Так, в пословицах и поговорках украинского народа мы встретим много поучительного из различных сфер жизни: из трудовой деятельности человека и его отдыха, из области общественного поведения; существуют пословицы и поговорки о характере людей, метко подмечающие как положительные, так и отрицательные их черты. Отразились в пословицах и поговорках многолетние наблюдения за состоянием природы.

Ознакомься с отдельными видами украинских пословиц и поговорок и ответь на поставленные вопросы.

ЗАРУБИ СЕБЕ НА НОСУ, или ПРАВИЛА ПО УКРАИНСКОМУ ЯЗЫКУ

Знакомясь с народным творчеством, художественными произведениями на украинском языке, ты встретишь незнакомые буквы и буквосочетания. Чтобы правильно прочитать слова и понять их смысл, знай, что украинским буквам соответствуют в основном следующие звуки русского языка:

Украинская буква	Звук русского языка
і	[и]
и	[ы]
е	[э]
є	[йе]
ї	[йи]

Так, например, украинское слово *вікнó* ты прочитаешь [викно], а украинское слово *вúїхати* — [выйихати] и т.д.

Буква **о** в украинском языке всегда передает звук [о] независимо от ударения: *пóстіль, волокнó, молокó.*

Буква **щ** передает два звука [шч]. Например, слово *борщ* нужно произносить [боршч], слово *щит* произносится [шчит].

Звук **ч** в украинском языке произносится твердо: *час, чужúй, чéрвень.*

Буква **г** читается в украинском языке иначе, чем в русском. В украинском она обозначает звонкий звук , парный глухому [х] (как латинская **h**) : *горá, лéгко, вóгко, гóлос.*

В украинском языке звонкие согласные ни в конце, ни в середине слова не оглушаются: : *дуб, дід, серéжки.*
Мягкость согласных перед **о** передается буквосочетанием **ьо** : *сьогóдні, льóтчик, всьогó, дьóготь.*

Йо употребляется для передачи на письме звукосочетания **й + о** в начале слов, после гласного и после согласного:

В украинских словах :*йомý, йóрж, знайóмий, чийóго, вйóкати, підйóмний.*

В иноязычных словах : *йод, майóр, райóн, курйóз; Йордáнія, Айóва.*

Буквосочетание **дж** и дз имеют двоякое значение:

На стыке приставки и корня они обозначают соответственно два звука **д + ж** и **д + з** : *віддзнáка, підживлення, надзвичáйний.*

В других позициях они обозначают соответственно один слитный звук — **дж** и **дз**: *джерелó, джýнглі, дзвінóк, кукурýдза.*

Есть в украинском алфавите и значок в виде запятой, который ставится над буквами в определенных позициях. Это—апостроф ('), обозначающий , что следующие за ним буквы **я, ю, є, ї** передают два звука

[йа], [йу], [йе], [йи] при твердости звучания предыдущего слога. Например, *м'яч* [мйач].

Апостроф ставится перед **я, ю, є, ї** после приставок и словообразовательных частей, которые оканчиваются на согласный: *з'ясувáти, від'ї́зд, роз'єднáти, пів'я́блука, між'я́русний.*

С другими правилами украинского языка ты познакомишься позже.

О ХЛЕБОРОБСКОМ ТРУДЕ И ПРИРОДЕ

Зимóве теплó, як мáчушине добрó.
Зимóю деньóк, як комарі́в носóк.
Мі́сяць лю́тий спитáє, чи взу́тий.
Уночí трі́щи́ть, а вдень плющи́ть.
Зимá без сні́гу—лі́то без хлі́ба.

Хто лі́том спéки боі́ться,
той зимóю не мáє чим грі́ться.
Хто про зéмлю дбáє, вонá тому́ повертáє.
Дóбре ґрунт угнóєш—урожáй потрóїш.

О СМЕЛОСТИ И ОТВАГЕ

Козáк з біди́ не заплáче.
Бережéного Бог бережé, а козакá шáбля стережé.
Хто лю́бить піч, тому́ вóрог Січ.
Смілúвість крі́пості берé.
Не таки́й страшни́й чорт, як йогó малю́ють.

О ЗДОРОВЬЕ И КРАСОТЕ

Як немá си́ли, то й світ не ми́лий.
Найбі́льше багáтство—здорóв'я.

Здоро́в'я ма́ємо—не дба́ємо, а стра́тивши—пла́чемо.
Скрипу́че колесо́ до́вго ї́здить.
В здоро́вому ті́лі—здоро́вий дух.
Без здоро́в'я нема́ ща́стя.
Га́рна дівчи́на, як у лу́зі кали́на.
Ву́са—честь, а борода́ й у ца́па єсть.

О СЕМЕЙНЫХ ОТНОШЕНИЯХ

Нема́ того́ кра́му, щоб купи́ти ма́му.
Рі́дна ма́ти ви́соко зама́хує, а пома́лу б'є.
Які́ ма́ма й та́тко, таке́ й дитя́тко.
Яке́ корі́ння—таке́ й насі́ння.
Яке́ зі́ллячко, таке́ й сі́м'ячко.
Яки́й Са́ва—така́ й сла́ва.
Бага́то ня́ньок—дити́на без но́са.
Шану́й ба́тька й не́ньку, то бу́де тобі́ скрізь гладе́нько.

О ЧЕЛОВЕЧЕСКИХ НЕДОСТАТКАХ

Залі́зо іржа з'їда́є, а за́здрий від за́здрощів погиба́є.
На тобі́, небо́же, що мені́ него́же.
І сам не гам, і друго́му не дам.
Дав, як кіт напла́кав.
Ме́нше вку́сиш, шви́дше ковтне́ш.
Допа́вся, як ду́рень до ми́ла.
Моя́ ха́та скра́ю.

Объяснения

мі́сяць лю́тий—месяц февраль;
взу́тий—обутый;
дба́є—беспокоится;

ґрунт угноїш—землю удобришь;	заздрий—завистливый;
крам—товар;	небіж—племянник;
батьки—родители;	швидше—быстрее;
	татко-отец

???

1.Что сближает украинские пословицы с русскими?

2.Выучи наизусть по одной-две пословицы из каждого раздела.

3.Составь устный рассказ по одной из этих пословиц:

—Сім раз відмір, а раз відріж.

—У лиху годину пізнаєш вірну людину.

—Хто любить піч, тому ворог Січ.

Домашнее задание

Познакомься с пословицами и поговорками, которые собрал кубанский писатель Александр Ефимович Пивень (1872-1962). Ответь на поставленные вопросы.

ПОСЛОВИЦЫ КАЗАЦКИЕ

Опізнився козак, так будеш і так!
Козакові не багато треба: солі дрібок,
хліба шматок та горілки чарка.
Козацька душа наїсться і з ковша.
Хліб, сіль та вода—козацька їда.
Знає об тім Головатий Антін:
він нам голова, він наш і батько—
він нам поголив голови гладко!
Козак не боїться ні тучі, ні грому.
Степ та воля—козацька доля.
Коли козак в полі, то він і на волі.
Козацькому роду нема переводу.
Добрий козак баче, де отаман скаче.
Козак з бідою, як риба з водою.

Місяць—козацьке сонце.
Козаки, як малі діти: хоч багато поїдять, хоч трохи—наїдяться.
Козак, як голуб: куди не прилетить, там і пристане.
Умер козак та й лежить, та й нікому затужить.
Звання козаче, а життя собаче.
Зовсім козак, та чуб не так.
Не за те козака б'ють, що краде, а за те, щоб умів кінці ховать.
Якби хліб та одежа, їв би козак лежа.
Терпи, козаче, горе—будеш пити мед.
Терпи, козак—отаманом будеш.
Той і не козак, хто не думає бути отаманом.
Козак козака бачить здалека.

ПОСЛОВИЦЫ К ИМЕНАМ

Михайло-бурхайло вівці пасе,
Оришка-безкришка їсти несе.
Зібрав Бог пару—Карпа та Варвару.
Не втне Панько Оришки: не має кебети нітрішки!
Ішов Мартин з хрестин та й застряв головою в тин,
а руками у ворота—жінка його криворота!
Била Хима Явдокима по череву днищем!
Сьорбай, Мартине, мати ще підкине.
Казав чорт: Кузьму собі возьму—та й досі не бере.
Засміїйся, Матвійку, дам копійку.
Кресав Денис, та на гіллі повис.
Герасим, що по кобилі голосив.
Не вмер Данило, болячка задавила.
Зібралося два Юрії, та обидва й дурні.
Лука із'їв жука, та ще й щука.
Божевільний Марку! Ходиш по ярмарку:

не купу́єш, не торгу́єш, ті́льки ро́биш сва́рку!
Кири́ло, наби́й мені́ бари́ло!
Кіндра́т—свині́ брат, коби́лі дя́дько, а соба́ці сват.
Нико́н, що по ха́ті ни́кав.
Мики́то, чи ти то?
Нау́ме, Нау́ме! Дурни́й твій у́ме!
Опана́с сви́ні пас.
Пили́п до стіни́ прили́п.
Тимо́шу, уби́й во́шу!
Здоро́в, Я́кове! Свиня́ тобі́ дя́кує, а каба́н лає,
що поми́й не ма́є!
Про ме́не, Семе́не, а я Іва́н.
Каза́в Дени́с: ма́тері твої́й біс!
Лови́ся, ри́бко, вели́ка й мале́нька:
бери́, чо́рте, Ула́са й Оме́лька.
Прили́п, як до Га́ндзі Пили́п.
Не для Гри́ця паляни́ця.
Наро́би́в Хома́, що й до́ма нема́.
За на́шого Заха́рка ні Бо́гу сві́чка, ні чо́рту ога́рка.
Купи́ла Оле́на сере́жки зеле́ні:
як уді́ла у ву́ха—сла́вна була́ діву́ха!
Не твоє́ ді́ло, Самі́йло,—про те Га́пка зна.
Хапа́й, Пе́тре, по́ки те́пле!
На́ша Пара́ся на все здала́ся:
і в па́нстві панува́ть, і як ли́хо—горюва́ть.
Яки́й Са́ва така́ й сла́ва.
Стій, Ве́кло, ще не сме́ркло.
На тобі́, Дани́ло, що мені́ не ми́ло.

Объяснения

опізни́вся—опоздал;
горі́лка—водка;
не втне—не поймет;
ро́биш сва́рку—ссоришься;
дя́кує—благодарит;

паляни́ця—буханка хлеба ; не смеркло—не стемнело

???

1.О каких качествах человека говорится с одобрением, а какие из них высмеиваются в пословицах, собранных А.Пивнем?

2.Знают ли твои родители пословицы и поговорки? Расспроси их об этом. Запиши услышанные пословицы и поговорки по темам.

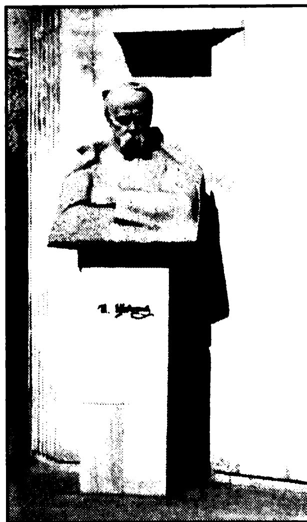
3.Напиши небольшой рассказ, который можно завершить одной из украинских пословиц, приведенных ниже. Озаглавь свое сочинение.

—Кни́га вчить, як на сві́ті жить.

—Коза́цькому ро́ду нема́ перево́ду.

—Не для Гри́ця паляни́ця.

УРОК № 2
ТАРАС ГРИГОРЬЕВИЧ ШЕВЧЕНКО
(1814-1861)

Пам'ятник Т.Г. Шевченку в Краснодарі

Выдающийся украинский поэт родился в многодетной семье крепостных крестьян в селе Моринцы на Киевщине. В своем поэтическом слове отразил мечты украинского народа о справедливой и зажиточной жизни. В его стихотворениях звучат мотивы любви к родному краю, простому люду , чарующей природе Украины.

Т.Г. Шевченко дружил с кубанским писателем Яковом Герасимовичем Кухаренко. Вел с ним многолетнюю переписку.

Похоронен поэт на высоком берегу Днепра, возле города Канева.

СОН

На па́нщині пшени́цю жа́ла,
Втоми́лася; не спочива́ть
Пішла́ в снопи́, пошкандиба́ла
Іва́на си́на годува́ть.
Воно́, спови́теє, крича́ло
У холодо́чку за снопо́м.
Розповила́, нагодува́ла,
Попе́стила; і ні́би сном,
Над си́ном си́дя, задріма́ла.
І сни́ться їй той син Іва́н
І уродли́вий, і бага́тий,
Не одино́кий, а жона́тий —
На во́льній, ба́читься, бо й сам
Уже́ не па́нський, а на во́лі;
Та на свої́м весе́лім по́лі
Свою́-таки́ пшени́цю жнуть,
А діточки́ обі́д несу́ть.
І усміхну́лася небо́га,
Просну́лася — нема́ нічо́го...
на си́на гля́нула, взяла́
Його́ тихе́нько сповила́
Та, щоб дожа́ть до л а н о в о́ г о,
Ще ко́пу дожина́ть пішла́.

Объяснения

на па́нщині—
на барском поле;
спочива́ть—отдыхать;
шкандиба́ть— хромать;
годува́ть—кормить;
спови́теє —в пеленках;
попе́стила—приласкала;
уродли́вий—красивый;
небога—милая;
дожа́ть до ланово́го—
дожать до бурмистра,
розповила—распеленала

???

1. Скажи, что увидела жница, когда незаметно впала в сон? Как ты думаешь, почему такой сон приснился ей?

2. Как ты понимаешь словосочетание «дожать до бурмистра»? О каком времени в истории Украины свидетельствуют это слово?

3. Какие рисунки можно нарисовать к стихотворению «Сон»?

Прочитай стихотворение Т.Шевченко на украинском и русском языках. Подумай над поставленными вопросами и ответь на них. Это произведение поэт написал далеко от родной земли, в изгнании.

СО́НЦЕ ЗАХО́ДИТЬ, ГО́РИ ЧОРНІ́ЮТЬ

Со́нце захо́дить, го́ри чорні́ють,
Пта́шечка ти́хне, по́ле німі́є,
Раді́ють лю́ди, що одпочи́нуть,
А я дивлю́ся... і се́рцем ли́ну
В те́мний садо́чок на Украї́ну.
Ли́ну я, ли́ну, ду́му гада́ю,
І ні́би се́рце одпочива́є.
Черні́є по́ле, і гай, і го́ри,
На си́нє не́бо вихо́дить зо́ря.
Ой зо́ре! зо́ре! і сльо́зи ка́нуть.
Чи ти зійшла́ вже і на Укра́йні?
Чи о́чі ка́рі тебе́ шука́ють
На не́бі си́нім? Чи забува́ють?
Коли́ забу́ли, бода́й засну́ли,
Про мою́ до́леньку щоб і не чу́ли.

СОЛНЦЕ ЗАХОДИТ, ГОРЫ ЧЕРНЕЮТ

Солнце заходит, горы чернеют,
Пташечка мокнет, поле немеет,
Отдых находят люди под кровом.
А я гляжу... и думами снова
Мчусь на Украйну, в садик вишневый,
Мчусь к ней мечтами, в мечтах витаю,
И будто сердцем я отдыхаю.
Чернеет поле, и лес, и горы,
Звезда блеснула в синем просторе.
Звездочка! свет мой!—и слезы каплют.
Взошла ль уже ты на Украйне?
Карие очи ищут, нашли ли
Звездочку в небе? Или забыли?
Если забыли, дай Бог, чтоб спали,
Про мою долю и не слыхали.

(*Перевод с украинского языка И.Воробьёвой*)

???

1.Какие чувства и мысли передает поэт в стихотворении «Со́нце захо́дить , го́ри чорні́ють»?

2.Найди в тексте ласкательные слова, вопросительные и восклицательные предложения. Какова их роль в стихотворении?

3. Прочитай стихотворение на украинском языке, используя правила произношения украинских букв.

4.Составь словарик наиболее трудных для понимания украинских слов. Запомни их. Например: ніби - будто; думку гадаю - в мечтах витаю и т.д.

А теперь прочитай еще одно стиховторение Т.Г.Шевченко на украинском языке. Используй для понимания прочитанного перевод ключевых слов в разделе «Объяснения».Ответь на вопросы.

СВІТА́Є

Світа́є,
Край не́ба пала́є,
Солове́йко в те́мнім гаї́
Со́нце зустріча́є;
Тихе́сенько ві́тер віє,
Степи́, лани́ мрі́ють;
Між яра́ми, над става́ми
Ве́рби зелені́ють;
Сади́ рясні́ похили́лись;
Топо́лі по во́лі
Стоя́ть собі́, мов сторо́жа,
Розмовля́ють в по́лі.
І все то те... вся краї́на
Пови́та красо́ю,
Зеленіє, вмива́ється
Ра́нньою росо́ю;
Вмива́ється, красу́ється,
Со́нце зустріча́є,
І нема́ тому́ почи́ну,
І кра́ю нема́є.

Объяснения

пала́є—горит, пылает;
зустріча́є—встречает;
лани́ мрі́ють—
степи голубеют;
над става́ми—над прудами;
сади́ рясні́—густые сады;
похили́лись—склонились;
мов сторо́жа—будто часовые;
розмовля́ють—
разговаривают;
пови́та красо́ю—объята красою;
нема́ йому́ почи́ну—нет ему начала.

???

1.Прочти стихотворение вслух, правильно выговаривая украинские слова.

2.Какое время года изобразил поэт?

3.За что любит поэт родной край?

Домашнее задание

Прочитай стихотворение Т.Г.Шевченко «Над Дніпро́вою саго́ю...» («Над днепровскою водою..») , ответь на поставленные вопросы.

НАД ДНІПРО́ВОЮ САГО́Ю

Над Дніпро́вою саго́ю
Стої́ть я́вор меж лозо́ю,
Меж лозо́ю з яли́ною,
З черво́ною кали́ною.

Дніпро́ бе́рег ри́є-ри́є,
Я́воровi ко́рінь ми́є.
Стої́ть стари́й, похили́вся,
Мов коза́к той зажури́вся.

Що без до́лі, без роди́ни
Та без ві́рної дружи́ни,
І дружи́ни, і наді́ї
В самоти́ні посиві́є!

Я́вор ка́же: «Похилю́ся
Та в Дніпро́ві скупа́юся».
Коза́к ка́же:»Погуля́ю
Та лю́бую пошука́ю».

А кали́на з яли́ною
Та гнучко́ю лози́ною,
Мов дівча́точка, із га́ю,
Виходжа́ючи, співа́ють;

Повби́рані, заквітчані
Та з тала́ном зару́чені,
Ду́мки-га́доньки не ма́ють,
В'ю́ться-гну́ться та співа́ють.

Объяснения

сага́ - речная заводь,
яли́на—ель;
ми́є—моет;
похили́вся—наклонился;
зажури́вся—загрустил;
без до́лі—без доли;
без роди́ни—без семьи;

дружи́на—супруга, жена;
самоти́на—одиночество;
лю́бую—любимую;
гнучка́ лози́на—гибкая лоза;
заквітчані—наряжены;
з тала́ном—со счастьем.

???

1.Найди в стихотворении эпитеты и сравнения.

2.Выдели в произведении приметы пейзажа. Какая пора года изображена в стихотворении?

3.Что тебе понравилось в стихотворении? Какое настроение оно вызвало у тебя?

4.Расспроси у своих родственников о том, что они знают о Т.Г.Шевченко. Поделись услышанным с друзьями.

УРОК № 3
МАРКО ВОВЧОК
(1833-1907)

Марко Вовчок

Украинская писательница Мария Александровна Вилинская подписывала свои произведения псевдонимом Марко Вовчок. Большинство ее творений, написанных на украинском и русском языках, повествует о народной жизни в Украине и в России. В литературу Марко Вовчок вошла как автор популярных «Нарóдних оповідáнь» ("Народных рассказов").

Тарас Григорьевич Шевченко с радостью встретил ее первые рассказы и в своем стихотворении «К Марко Вовчку» назвал её «кротким пророком», «зоренькой светлой», «поборником воли».

Марко Вовчок не только писала рассказы и повести, но и собирала народные произведения: сказки, легенды, предания, песни. Использовала богатый народый язык в своем художественном творчестве.

Жизнь и творчество писательницы были связаны и с твоим краем —Кубанью. Несколько лет она жила в Новороссийске и Абрау-Дюрсо. Похоронена Марко Вовчок на Северном Кавказе, в столице Кабардино-Балкарии— в городе Нальчике.

Прочитай на украинском языке быль «Ведмíдь» («Медведь»), используя переводы трудных для понимания слов в разделе «Объяснения».

ВЕДМІ́ДЬ

Стоя́ла собі́ в по́лі коза́ча па́сіка. Сла́вно було́ в ній! Ле́гко, ві́льно. Куди́ гля́неш—усе́ поля́ широ́кі і по поля́х дуби́—зрі́дка дуб від ду́ба—як наме́ти, розки́нуті про́ти со́нця. У село́ шлях звива́ється, а села́ само́го не вида́ти за моги́лою, ті́льки гай здорове́нний, те́мний...

Сла́вно було́ літува́ти в па́сіці Миха́йлові з ді́дом. І Мела́ся мале́нька, біля́венька, сестричка його. Вона співала пісе́нь, ходи́ла по по́лю, збира́ла суни́ці.

Одно́го ве́чора, втоми́вшись, лежа́в Миха́йло в траві́. Мела́ся дріма́ла та пита́ла, чого́ це до́сі ді́да нема́. Пішо́в у село́ та чого́сь до́вго забари́вся. Ніч уже́, зо́рі бли́мають, серпо́к ви́соко підби́вся, Миха́йло засну́в, а ді́да все нема́. І не чу́ти, все ти́хо! Коли́ ж земля́ загула́ від га́ю і щось важке́ наближа́ється від лі́су до па́сіки. Су́не по́між ву́лики, ва́лить їх, квітки́ да́вить, ро́жу й кали́ну лама́є і ду́ба крі́пкого труснуло. Го́споди Святи́й!

Що ж ви ду́маєте? Страшни́й, патла́тий ведмі́дь!

Вона́ до бра́тика. А він спить соло́дким сном і не чу́є:

—Ходи́, ходи́ бра́тику, бо я сама́ бою́ся!

І мале́сенькі рученя́та тя́гнуть його́ з усіє́ї си́ли і сльо́зи ка́пають від стра́ху на ньо́го, він спить собі́ і не чу́є.

А ведмі́дь, як госпо́дар, ла́пу у ву́лик—та ласу́є ме́дом. А по́тім як почне́ вива́люватись по траві́! А да́лі покоти́в до га́ю і ти́хо ста́ло. Мі́сяць уже́ ле́две леге́нько світи́в, зо́рі вже ле́две бли́скали, коли́ ді́ти зачу́ли пі́сню коза́цьку, на́че дзвіно́к розби́тий і поба́чили в далині́ людську́ по́стать. Це дід ішо́в, співа́ючи. За́раз вони́ до ньо́го назу́стріч, а він сміє́ться та й ка́же:

—А що, ді́тки, зну́дились, ма́буть, без старо́го ді́да, га? Сон, ма́буть, неспокі́йний ма́ли, га? Не мо́жна, не мо́жна мені́ було́ поверта́тись рані́ш, това́риша да́внього зустрі́в, забари́вся...

І дід знóву почáв співáти:

Як булú ми, козакú на мóрі,

Як булú ми, козакú, на роздóллі...

—Дíду, дíду,—кáже Мелáся,—у нас ведмíдь був на пáсіці!

А Михáйлик:

—Я спав дýже міцно, колú вонá менé збудúла, нáче стрéлила у вýхо, кричачú. Я схаменýвся, дивлюся—вýлики повáлені, кущí полáмані.

Як це дід почýв,—та зáраз до пáсіки:

—А щоб ти, патлáчу лихúй, не діждáв довíку й покуштувáти мéду!

Та став піднімáти вýлики, а Михáйло помагáє дíдові. А Мелáся малéнька, хóдячи за нúми обомá, удесяте оповідáє, як той усé трощúв і валúв, як покáчувався і цóкав зубáми бíлими і як наблúжувавсь все блúжче, блúжче...

А дід кáже:

—Чи ж не дúво, що ти, Мелáсю, такá безсúльна цяточка, та брáтика будúла і ведмéдя прогнáла?

А Михáсь тíльки дýмав: "Колú то я бýду тебé боронúти, Мелáсю?" Як лягáв спáти, то завждú кóло сéбе рушнúцю клав, бо, мóже, ведмíдь знов навíдається!

Объяснения

слáвно—хорошо;
глянеш—посмотришь;
намéти—шатры;
шлях—дорога, путь;
гай—роща;
літувáти—
проводить лето;
сунúці—земляника;
втомúвшись—устав;
питáла—спрашивала;
лéдве блúскали—
еле блестели;
зачýли—услышали;
побáчили—
увидели;людськá пóстать—
человеческая фигура;
назýстріч—навстречу;
знýдились—заскучали;
мáбуть—наверное;
повертáтись—

забари́вся—задержался;
бли́мають—мигают;
підби́вся—поднялся;
наближа́ється—
приближается;
су́не—двигается;
квітки́—цветы;
ро́жа—роза, мальва;
патла́тий—лохматый;
не чу́є—не слышит;
як госпо́дар—как хозяин;
ву́лик—улей;
ла́сує—лакомится;
возвращаться;
мі́цно—крепко;
збуди́ла—разбудила;
схамену́вся—опомнился;
дивлю́ся—смотрю;
удеся́те—десятый раз;
трощи́в—крушил;
набли́жувався—
приближался;
борони́ти—защищать;
завжди́—всегда;
рушни́ця—ружье;
клав—клал;
наві́дається—наведается.

???

1.Как выглядела казачья пасека в степи?
2.Кто жил летом на пасеке?
3.Что случилось однажды на пасеке?
4.Как медведь лакомился медом?
5.Как Мелася спасала брата?
6.Что решил для себя Михаил? Почему он ставил возле себя ружье, когда ложился спать?

Домашнее задание
1.Опиши казачью пасеку.
2.Нарисуй к рассказу иллюстрации.

Задание для любознательных

Прочитай рассказ Марко Вовчок «Весна́ іде́»(«Весна идет»). Ответь на поставленные вопросы.

ВЕСНА́ ІДЕ́

Весна́ йде́ та йде́. Ось уже́ й не́бо голубе́ і чи́сте та вода́ голуба́ просві́тчаста. Со́нечко блищи́ть і гори́ть, гаї́ розви-

ва́ються, садки́ зацвіта́ють. Уве́чорі десь тьо́хнув солове́йко на листа́тому кле́ні. Кує́ зозу́ля на висо́кій бере́зі, гуде́ бджола́, мигтя́ть бі́лі мете́лики по́над молоде́нькою травичкою, хрущі́ літа́ють гучли́ві...

Яки́йсь го́мін, гук яки́йсь, чи з-під землі́, чи з води́, чи з не́ба!..

Объяснения

просві́тчаста—прозрачная;	бджола́—пчела;
тьо́хнув—щелкнул;	мете́лики—бабочки;
кує́—кукует;	гучли́ві—звонкие;
мигтять—мелькают;	го́мін—говор, шум, гул.

???

1.Какие приметы весны называет в рассказе Марко Вовчок?
2.Найди в тексте ласкательные слова и определи их значение.
3. Попробуй выразительно прочитать это произведение.

УРОК № 4

ЯКОВ ВАСИЛЬЕВИЧ ЖАРКО

(1861-1933)

Я.В. Жарко́

В дореволюционном Екатеринодаре было широко известно творчество украинского поэта Я.В.Жарко, автора многих сатирических и лирических стихотворений. Он остро критиковал в своих произведениях человеческие недостатки, с любовью рассказывал о природе родного края. Его стихотворения были адресованы не только взрослым, но и детям. Стихи о природе, птицах и зверях как будто не имеют прямого отношения к жизни людей, но, вни-

мательно присмотревшись, мы найдем в них для себя много интересного и поучительного.

ХМÁРА

Вечíрнього сóнця promíнням облúта,
Над вéчір по нéбові хмáра неслáсь,
І тúхо на нúви пшенúці та жúта
З висóкості слíзьми на зéмлю лилáсь.
Їй жáлко булó, що колóсся пекýчим
Попáлене сóнцем хилúлось унúз;
Їй жáлко, що вíтром ламáло палю́чим,
І хмáра лилáсь на степú мóрем сліз.
І слíзьми знебýла землЯ́ упивáлась,
Щоб вóгкість цілю́щу рослúнам віддáть,
І рáдісно кóжна стеблúна всміхáлась,
Мовля́вши: "Ці сьóзи—для нас благодáть!"

ТУЧА

Лучами вечернего солнца облита,
По небу бескрайнему туча неслась
И грустно на нивы пшеницы и жита,
Как чистые слёзы с высот, пролилась.
Ей жаль стало зноем спаленное поле,
Колосья, что гнулись до самой земли,
И долго на нивы с печалью и болью
Небесные слёзы текли.
И тихо слезами земля упивалась
Чтоб влагу растеньям отдать,
И колосом каждым светло улыбалась,
Шепча: «Эти сльёзы для нас — благодать!»

(*Перевод с украинского В.Чумаченко*)

???

1.О чем рассказывает это стихотворение?

2.Почему автор называет дождь слезами?

3.Знаешь ли ты, кто из русских поэтов обращался к образу тучи?

4.Прочитай стихотворение «Туча» на украинском языке.

5.Все ли слова русского перевода соответствуют украинскому тексту?

6.Чем вызвана «неточность» перевода? Подумай об этом со своими одноклассниками, посоветуйся с учителем.

ЧА́ЙКА

Ча́йка, над мо́рем літа́ючи, кря́че,
Мо́ре безкра́є реве́ та шуми́ть,
Ча́йка за ді́тками рі́дними пла́че,
Кли́че до се́бе, до них гомони́ть:
—Ді́тки мої́ нерозу́мні, мале́нькі,
На́що поки́нули ма́тір свою́?
Го́ре вели́ке у ва́шої не́ньки,
Ли́ньте до ме́не, сльоза́ми молю́.
Та й понесла́ся над мо́рем широ́ким,
Пла́че за ді́тками, сто́гне, кричи́ть,
В хма́рах несе́ться у не́бі висо́кім,
З хма́рами да́лі та й да́лі лети́ть.
Вда́риться гру́дьми об хви́лі холо́дні,
Си́вими кри́льцями ля́же на них,
В прі́рвах глибо́ких, в холо́дній безо́дні
Ді́ток повсю́ди шука́є свої́х.

Объяснения

кли́че—зовет;	прі́рва—пропасть;
не́нька—мать;	безо́дня—бездна;
хви́лі—волны;	шука́є—ищет.

???

1.Каков основной мотив этого стихотворения? Какие чувства раскрываются здесь?

2. Какие картины природы изобразил поэт? Опиши их своими словами.

ПІВНИК

Не послу́хав молоде́нький
Пі́вник свою́ ма́му,
Кри́кнув гу́чно:
—Ку-ку-рі́-ку!—
Та й злеті́в на бра́му.
Змахну́в кри́льцями свої́ми
Те́мно- золоти́ми
Та й пода́вся світ за о́чі
Те́рнами густи́ми.
А жила́ за лі́сом в ні́рці
Лиси́чка-сестри́чка,
Що вихо́дила живи́тись,
Як наста́не ні́чка.
Ви́йшла, ста́ла, подиви́лась,
Ба́чить: молоде́нький
На гілля́чці сиди́ть півник
Уве́сь золоте́нький.
Підкра́лася—цара́п його́!
Злеті́в—не впійма́ла,
Ті́льки хвіст, як жар, черво́ний
Йому́ відірва́ла.
Поверну́вся півник жва́вий
На своє́ подві́р'я
Задри́паний та безхво́стий,
Аж си́плеться пі́р'я.
Було́ зна́ти, як слу́хати

Свою́ рі́дну ма́му,
Як втіка́ти світ за о́чі
Куди́сь че́рез бра́му...

Объяснения

гу́чно—звонко;
бра́ма—ограда, ворота;
світ за о́чі—
куда глаза глядят;
поверну́вся—возвратился;
бра́ма—ворота;
жва́вий—резвый, бойкий;
задри́паний—неряшливый.

???

1.Перескажи содержание этого стихотворения по- русски.
2.Согласен ли ты с выводом автора?

Домашнее задание

Прочитай стихотворения Я.Жарко́ для детей дошкольного возраста своим младшим братьям и сестрам или твоим маленьким друзьям. Используй для объяснения незнакомых слов словарик из раздела «Объяснения».

САДО́ЧОК

Га́рно в на́шому садо́чку:
І дере́ва, і квітки́—
Чорнобри́вці та барві́нок,
Ру́жа, м'я́та, нагідки́!
Яснокри́лі робітни́ці—
Бджі́лки навкруги́ гуду́ть,
Мед соло́дкий та паху́чий
Нам у ву́лики несу́ть.
Я по сте́жці походжа́ю,
Лю́бо на усе́ дивлю́сь
І у кни́жечку мале́ньку
Загляда́ю, бо вже вчусь.

Объяснения

га́рно—хорошо;
чорнобри́вці—бархатки;
ру́жа, ро́жа—мальвы;
нагідки́—ноготки;
походжа́ю—прохаживаюсь;
дивлю́сь—смотрю;
загляда́ю—заглядываю.

ПТА́ШКА

Пта́шка-щебету́ха
Гнізде́чко звила́,
Че́тверо яє́чок
В гнізде́чко знесла́.
Ви́лупились ді́тки—
Пта́шечки малі́,
Са́ме як на ро́жі
Кві́ти зацвіли́.
—Пі, пі,—мале́нькі
Го́лосно пища́ть.
—Ї́сти нам, мату́сю,
Дай,—вони́ крича́ть.
Ви́росли, у пі́р'я
Га́рно одягли́сь.
Пурх!—та й з ха́ти в не́бо
Ху́тко понесли́сь...

Объяснения

пта́шка—птичка;
ху́тко—быстро;
го́лосно—звонко;
га́рно—хорошо.

УРОК № 5
НИКИФОР АФАНАСЬЕВИЧ ЩЕРБИНА
(1900-1977)

Н. О. Щербина

Украинский кубанский писатель родился в станице Старокорсунской в семье казака-хлебороба. По его собственному признанию, начало творчества было продиктовано желанием «овладеть родным украинским словом». Жил на Кубани, в Киеве и Харькове. В силу сложных жизненных обстоятельств во время второй мировой войны выехал в Европу, а после войны перебрался в Америку.

В 1969 году в Нью-Йорке он издал последний сборник стихов «Про́ліски» («Подснежники»), адресованный учащимся украинских народных школ. Многие его поэтические произведения навеяны воспоминаниями о родном кубанском крае, Украине.

КРА́Ю РІ́ДНИЙ

Кра́ю рі́дний! Мій дале́кий Кра́ю!
Як без те́бе гі́рко в чужині́!
Хоч у сні тебе́ я привіта́ю,
І поба́чу ті́льки в сні.

Політі́в би я бузько́м до те́бе
І угле́дів би твої́ поля́,
Де ліси́, річки́ й висо́ке не́бо,
Де я хло́пчиком гуля́в.

Та не ма́ю кри́лець долеті́ти
До степі́в, гаї́в і рі́дних хат,
Де цвіту́ть паху́чі, ні́жні кві́ти,
У цвіту́ буя́є сад.

Объяснения

привіта́ю—поприветствую;
поба́чу—увижу;
бузько́—аист;
угле́дів—увидел;
паху́чі—ароматные.

???

1.О каких глубоких чувствах рассказывает поэт в стихотворении?

2.Какие образы далекой родины волнуют его?

3.Узнаешь ли ты в стихотворении «Рі́дний край» приметы кубанского края? Какие именно?

СОЛОВЕ́ЙКО

Ране́нько-вра́нці жва́вий солове́йко
На ви́шеньці співа́є веселе́нько,

Де со́нечко на ро́сах, ко́ло ха́ти,
Вже почина́є самоцві́том гра́ти,

А на паху́чі ки́тиці бузка́
Впада́є згра́йка бджі́лок гомінка́;

Усе цвіте́ роже́во, червінко́во,
Навко́ло чу́єш ті́льки те́пле сло́во,

Немо́в ніде́ ні зло́чинів, ні во́єн,
І світ уве́сь добра́ та щáстя по́вен,

Весе́лі всі—вели́кі і малі́,
Усе́ живе́ раює на землі́!..

Коли́ б наспра́вді так воно́ було́,
І між людьми́ наві́ки зни́кло зло!

Объяснения

гра́ти—играть;
впада́є—садится;
згра́йка бджіл—
стайка пчел;
гомінка́—говорливая;
червінко́во—красочно;
зло́чин—преступление;
раю́є—живет, как в раю;
наспра́вді—действительно;
зни́кло—исчезло

???

1.О чем мечтает поэт в этом стихотворении?

2.Что нужно сделать, чтобы исчезло зло на земле и люди стали счастливыми? Могут ли эти мечты сбыться сегодня?

НА ВО́ЛЮ.
Пі́сня.

Вихо́дьмо дру́жно з хат на во́лю—
До лі́су, лу́ків і річо́к,
Де ся́йво, па́хощі навко́ло,
Де спі́ви ра́дісних пташо́к.

Під дзвін пісе́нь
Ясні́є день
І пе́стить нас
В розкі́шний час.

Ми лю́бим степ, ми со́нце лю́бим,
Ми лю́бим го́ри і моря́.

Пташо́к і звір́ів ми голу́бим,
Серця́ в нас ра́дістю горя́ть.

Під дзвін пісе́нь
Ясні́є день
І пе́стить нас
В розкі́шний час.

Ми перейшли́ кряжі́ зеле́ні,
Пливе́м по о́зеру між скель,
Де хо́дять ко́зи та оле́ні,
Де з ві́тром бо́реться оре́л.

Під дзвін пісе́нь
Ясні́є день
І пе́стить нас
В розкі́шний час.

Объяснения

вихо́дьмо—
давайте выходить;
лу́ки—луга;
ся́йво—сияние;
навко́ло—вокруг;
пе́стить—ласкает;
голу́бим—нежим;
ске́ля—скала.

???

1. К чему зовет поэт молодёжь?

2.Назови черты, характеризующие героев этого произведения.

3.Что понравилось тебе в стихотворении «На во́лю»?

4. Почему в заголовке указано, что это песня?

БЕРИВІ́З.
Весня́нка.

Ли́не пі́сня, мов дзвіно́чок,
Розійшла́сь луно́ю скрізь.
Чий то дзво́нить голосо́чок:
"По́кинь са́ни—візьми́ віз!"

То віщу́н весни́ завзя́тий—
Жовтогру́док-беривí́з
Про весну́ поча́в співа́ти:
"Поки́нь са́ни—візьми́ віз!"

Гомінки́й струмо́к гойда́є
Напівсо́нний верболі́з,
Над село́м, над си́зим га́єм:
"Поки́нь са́ни—візьми́ віз!"

Ди́вну пта́шку ба́чать лю́ди,
Схвилюва́лися до сліз:
"Вже весна́!" І зе́млю бу́дить:
"Поки́нь са́ни—бери́ віз!"

Объяснения

беривí́з— название весенней птички;
ли́не—летит, мчится;
луна́—эхо;
скрізь—повсюду;
поки́нь—брось;
віщу́н—предвесник;
співа́ти—петь;
гомінки́й—говорливый;
струмо́к—ручей;
гойда́є—качает;
верболі́з—ивняк;
ди́вний—удивительный;
ба́чити—видеть;
схвилюва́лись—взволновались.

???

1.Как ты понимаешь весенний призыв птички: «Поки́нь са́ни бери́ віз»?

2.Какое настроение охватывает тебя при чтении стихотворения «Беривíз»?

3.Какие черты характера свойственны положительным героям поэта-земляка Н.Щербины?

4.Каким ты представляешь себе образ поэта, его взгляды на жизнь, отношение к добру и злу, к своей далекой родине?

Домашнее задание

Прочитай стихи Н.Щербины самостоятельно, найди в них главную мысль. Какие иллюстрации ты мог бы нарисовать к ним?

ВЕСНЯ́НКА

Роста́нули снігú,
Стіка́ють на лугú,

Весна́, весна́ прийшла́,
Квіто́к нам принесла́!

Луна́є у садку́
Зозу́лине "ку-ку".

Маля́та в ліс іду́ть,
де про́ліски цвіту́ть.

В нами́ста си́ні скрізь
Прибра́всь весня́ний ліс.

До кві́тів із села́
Спіши́ть прудка́ бджола́.

А над гурто́м маля́т
Пісні́ пташо́к дзвеня́ть:

"Весна́, весна́ прийшла́,
Нам ра́дість принесла́!"

МЕТЕ́ЛИК

Мете́лик жо́втий з бі́лими цятка́ми
Попа́в знена́цька в павуко́ву сіть.
Він кри́льми бив, борса́вся із нестя́ми
І кли́кав побрати́мів: "Поможі́ть!"

З кубла́ свого́ похму́рий павучи́ще
До же́ртви насторо́жено побі́г.
Мете́личок мета́всь то вбік, то ви́ще,
Збива́ючи напа́сника із ніг.

Поба́чив Пе́трик бій у павути́нні
І ви́зволив мете́лика: "Лети́,
Де незабу́дки і дзвіно́чки си́ні,
Де ме́дом па́хне со́нях золоти́й".

ЗА́ГАДКИ

Хо́дить без дорі́г,
Во́но життя́ дає́ землі́,
Де про́йде—там квітки́ й пісні́.
Наста́не ве́чір—зни́кне в млі,
А вра́нці знов гори́ть в огні́.

Бува́є сти́ле і гаря́че,
Просту́є ти́хо й без дорі́г;
Його́ усі́ часте́нько ба́чать,
А взя́ти ще ніхто́ не міг.

БАРВИ́СТИЙ ШЛЯХ

Шлях барви́стий пі́сля громобо́ю
Че́рез не́бо ліг дуго́ю.
Він цвіте́ лише́ одну́ части́ну,
До́ки хма́ри з не́ба зли́нуть.

ЩО БЕЗ ЯЗИКА́ ГОВО́РИТЬ?

Вона́ всього́ люде́й навча́є,
Сама́ ж і язика́ не ма́є.
Заста́вить пла́кати й смія́тись,
В нау́ках і в красі́ коха́тись,
Тим ча́сом як сама́
Без се́рця і німа́.

Объяснения к стихотворениям

луна́є—звучит;
зозу́ля—кукушка;
прибра́всь—оделся, приоделся;
прудки́й—быстрый;
со́няшник—подсолнечник;
рій—рой;
пі́вники—петушки;
хме́лик—хмель;
хлю́пати—плескать;
надхне́ння—вдохновение;
ця́тка—пятно;
знена́цька—ненароком;
бо́рсатись—барахтаться;
із нестя́ми—в растерянности;
кубло́—логово;
напа́сник—нападающий;
ви́зволив—освободил;
дзвіно́чки—колокольчики.

Объяснения к загадкам

зни́кне—исчезнет;
вра́нці—утром;
сти́ле—охлажденное;
просту́є—шагает, следует;
ба́чити—видеть;
ніхто́—никто;
барви́стий—пестрый, цветастый;

часи́ну—миг; зли́нуть—сойдут.

Відга́дки за́гадок

Хо́дить без доріг..............Со́нце.
Барви́стий шлях...............Ра́йдуга, весе́лка.
Що без язика́ гово́рить....Кни́га.

ЗАРУБИ СЕБЕ НА НОСУ, ИЛИ УЗЕЛКИ НА ПАМЯТЬ

УКРАИНСКИЙ АЛФАВИТ

Аа	Бб	Вв	Гг	Ґґ	Дд	Ее	Єє	Жж	Зз	Ии	Іі
а	бе	ве	ге	ґе	де	е	є	же	зе	и	і

Її	Йй	Кк	Лл	Мм	Нн	Оо	Пп	Рр	Сс	Тт
ї	йот	ка	ел	ем	ен	о	пе	ер	ес	те

Уу	Фф	Хх	Цц	Чч	Шш	Щщ	Ьь	Юю	Яя
у	еф	ха	це	че	ша	ща	знак пом'я́кшення	ю	я

ПРОВЕРЬ СЕБЯ

Читая эту книгу, ты познакомился с новыми украинскими словами. Проверь, хорошо ли ты их запомнил. Напиши их перевод на русский язык.

барви́стий—
ба́тько—
ба́чити—
безо́дня—
бли́мати—
бузо́к—
бу́сел—
назу́стріч—
не́біж—
не́нька—
ніхто́—
бороня́ти—
опізни́тись—
паляни́ця—

вра́нці—
гай—
гнучка́—
говори́ти—
го́мін—
го́лосно—
горобе́ць—
госпо́дар—
дба́ти—
дзвіно́чок—
диви́тись—
дружи́на—
забари́тись—
завжди́—
завзя́тий—
згра́я—
зажури́тись—
зло́чин—
зни́кнути—
знена́цька—
зозу́ля—
кві́ти—
ки́лим—
кли́кати—
крам—
лан—
ла́сувати—
луна́—
ма́буть—
мете́лик—
мі́цно—
паху́чий—
пе́стити—
пита́ти—
пі́вень—
поба́чити—
поверта́тись—
похили́тись—
прі́рва—
пта́шка—
ра́нок—
ро́жа—
рясни́й—
самості́йність—
сва́рка—
світ—
ске́ля—
співа́ти—
сте́жка—
стрі́ха—
ся́йво—
та́то—
тьо́хкати—
усі́—
хви́лі—
хвилюва́тись—
хло́пчик—
час—
черво́ний—
чепурни́й—
шлях—
шука́ти—

НАЗВАНИЯ НА УКРАИНСКОМ ЯЗЫКЕ
МЕСЯЦЫ

сі́чень—
лю́тий—
бе́резень—
кві́тень—
тра́вень—
че́рвень—
ли́пень—
серпе́нь—
ве́ресень—
жо́втень—
листопа́д—
гру́день—

Перевод напиши сам.

ДНИ НЕДЕЛИ

понеді́лок—
вівто́рок—
середа́—
четве́р—
п’я́тниця—
субо́та—
неді́ля—

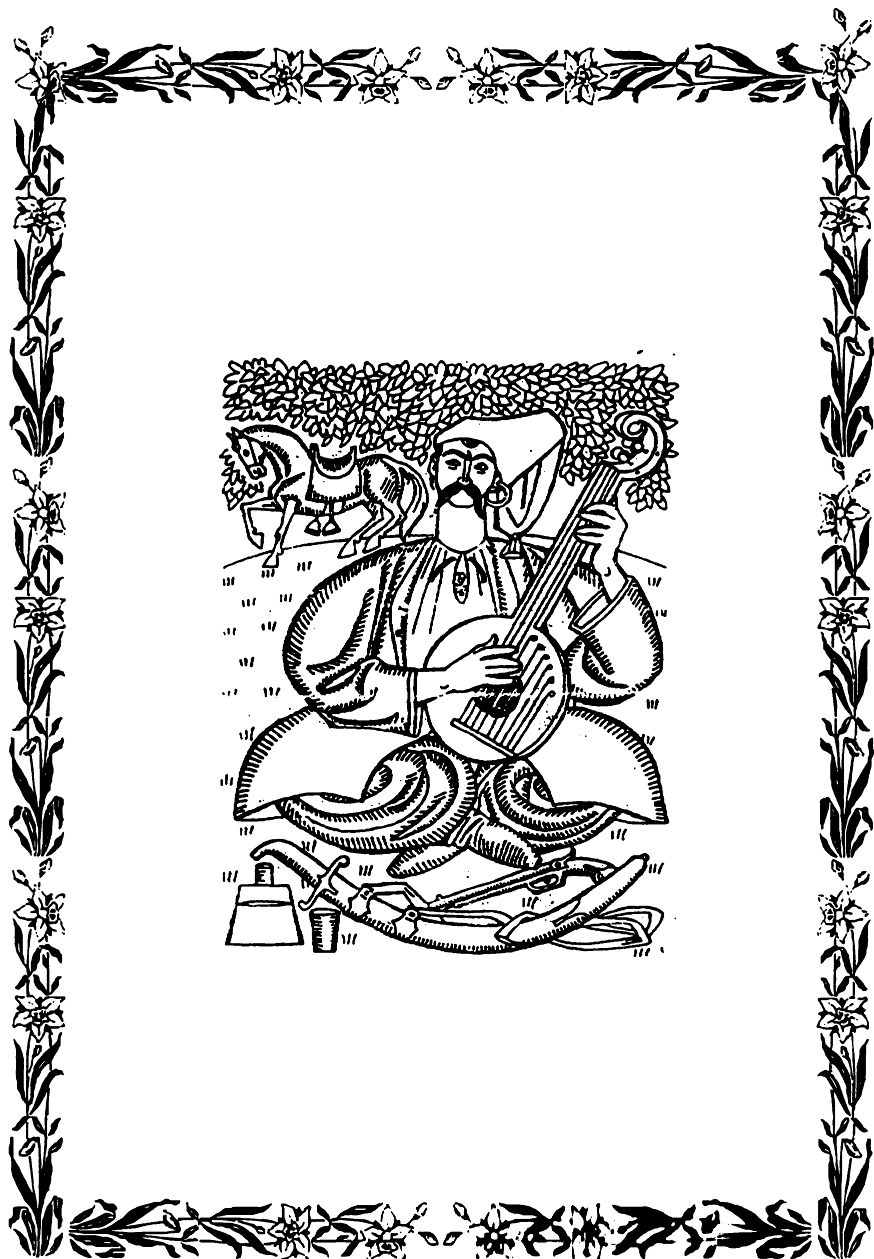
Перевод напиши сам.

ЧИСЛА

0—нуль—
1—оди́н—
2—два—
3—три—
4—чоти́ри—
5—п’ять—
6—шість—
7—сім—
8—ві́сім—
9—де́в’ять—
10—де́сять—
11—одина́дцять—
12—двана́дцять—
13—трина́дцять—
14—чотирна́дцять—
15—п’ятна́дцять—
16—шістна́дцять—
17—сімна́дцять—
18—вісімна́дцять—
19—дев’ятна́дцять—
20—два́дцять
21—два́дцять оди́н—

Перевод выполни сам.

6 класс

УРОК № 1

УСТНОЕ НАРОДНОЕ ТВОРЧЕСТВО

К устному народному творчеству, кроме уже известных тебе пословиц и поговорок, относятся и другие жанры, среди которых есть сказки, легенды и предания. Знаешь ли ты, в чем заключается разница между ними?

В сказке изображаются вымышленные и часто волшебные события. В преданиях рассказывается о реальных жизненных фактах. В легендах народные рассказчики объединили реальное с вымышленным и фантастическим.

В украинском устном народном творчестве сказки, легенды и предания, как и другие жанры устного народного творчества, являются своеобразной книгой народной памяти. Они хранят сведения об исторических событиях родной земли, осуждают жадность и жестокость, бездушность людей, высмеивают лодырей, дураков, рассказывают, как сметливый и храбрый человек своим умом и сообразительностью преодолевает жизненные невзгоды.

СКАЗКИ

Тебе предстоит прочитать сказку выдающейся украинской писательницы Марко Вовчок «Зміїв перстень, котик і собачка»(«Змеев перстень, котик и собачка»). Ты уже знаешь, что многие русские и украинские писатели в прошлом веке записывали из уст простого народа сказки, пословицы и поговорки, а потом художественно обрабатывали их, использовали в своем творчестве. Так делали А.С.Пушкин, Н.А.Некрасов, Л.Н.Толстой, а также Г.Квитка-Основьяненко, Т.Г.Шевченко, Леся Украинка. У

простых селян они учились богатству выдумки, народной мудрости, меткости слова. Замечательные сказки в народном духе умела создавать и Марко Вовчок. Всего она написала одиннадцать сказок. Самые известные из них «Ведмідь», «Невільничка», «Дев'ять братів і десята сестриця Галя», «Чортова пригода» и другие.

Сказка «Зміїв перстень, котик і собачка» покажется тебе знакомой: здесь ты встретишь доброго человека , пожалевшего кота и собаку, а также злого змея, который приносит герою несчастье. Но в конце концов в сказке побеждает настоящая дружба. Это характерно для большинства русских и украинских народных сказок.

Прежде чем начнешь читать сказку, ознакомься с биографией писательницы.

МАРКО ВОВЧОК
(1883-1907)

Выдающаяся украинская писательница Мария Александровна Вилинская, известная под псевдонимом Марко Вовчок, родилась 22 декабря 1883 года в селе Екатерининском на Орловщине. Воспитывалась в Харькове в частном пансионе. С детства проявляла способности к изучению иностранных языков. Это объясняет, почему она, русская по крови, стала волею судеб классиком украинской литературы. В Орле будущая писательница познакомилась и стала женой ссыльного украинского этнографа Афанасия Васильевича Марковича. Он привил ей любовь к украинскому языку и живой интерес к собиранию устного народного творчества. Когда они переехали в Украину, Мария Александровна посвятила этой деятельности несколько лет. А потом она занялась собственным литературным творчеством.

Известность Марко Вовчок принесли сборник «Народних оповідань» («Народных рассказов»), «Рассказы из народного русского быта», «Сказки Марко Вовчок», «200 украинских песен», романы «Теплое гнездышко», «В глуши», «Лето в деревне», «Записки причетника». Некоторые ее произведения перевел на русский язык Иван Сергеевич Тургенев. Почти все ее книги сразу же после публикации в России выходили в Париже в переводе на французский. Она общалась с А.И.Герценом, Л.Н.Толстым, Н.А.Некрасовым, Жюлем Верном и другими замечательными литераторами своего времени. Но, пожалуй, самой незабываемой была встреча с Тарасом Григорьевичем Шевченко, с которым писательница познакомилась в 1859 году. Яркое впечатление от встречи осталось и у Кобзаря. Свои пламенные чувства он выразил в стихотворении «Марко Вовчок». А своему кубанскому другу Я.Г.Кухаренко Т.Г.Шевченко рекомендовал обязательно прочитать ее рассказы .

Пройдет время, и Марко Вовчок сама приедет на Кубань, где сначала в Новороссийске, а затем в Абрау-Дюрсо пройдут неполные два года ее напряженной творческой жизни. Дальнейшая судьба писательницы связана со Ставропольем и Кабардино-Балкарией. В 1906 году на окраине Нальчика Мария Александровна приобрела участок земли и построила на нем небольшой домик из речного камня под черепичной крышей, с веранды которого открывается изумительный по красоте вид на Главный Кавказский хребет. Крестьяне из окрестных аулов бывали здесь ее частыми гостями. Писательница называла местных горцев «добрыми, по великодушию похожими на сказочный народ».Здесь, у гор седого Кавказа, 10 августа 1907 года завершился её жизненный путь. Марко Вовчок завещала похоронить себя в саду собственной усадьбы. В наши дни её дом стал

литературным музеем, первым на Кавказе музеем, посвященным творчеству украинского писателя.

ЗМІЇВ ПЕ́РСТЕНЬ, КО́ТИК І СОБА́ЧКА

Була́ собі́ па́ні—так, убо́генька, був у не́ї син оди́н, та й той ще дурни́й. Та не було́ у них нічо́го. Дожда́ли вони́ я́рмарку; вона́ дала́ си́ну гро́ші й ви́правила, щоб він хоч одно́го коня́ купи́в.Він підійшо́в — я́тки, а він того́ ди́ва зро́ду не ба́чив, а там музи́ки гра́ють да ска́чуть. От він ті́ї гро́ші пооддава́в музи́кам да попроїда́в да іде додо́му. Аж веде́ чолові́к ко́тка на во́зі, заво́зить у бір. Так він:

—Куди́ ти, чолові́че, свого́ ко́тка везе́ш?

—У бір,—ка́же.

—Прода́й його́ мені́.

—Купи́,—ка́же.

От він:

—Що тобі́ за його́?

А той:

—Дві сорокі́вки,—та й пішо́в.

Той дурни́й додо́му, а кото́к за ним біжи́ть услі́д. Прихо́дить додо́му, ма́ти і пита́є:

—А що купи́в, си́ну?

—Купи́в, ма́мо,—і пока́зує ма́тці того́ ко́тика. Та ла́яла його́, ла́яла. От він узя́в посади́в того́ ко́тика на пле́чі, та й сидя́ть удво́х на печі́. Він то його́ так году́є вже!

Дожда́ли дру́гого я́рмарку, так ма́тка знов виправля́є його́:

—Іди,—ка́же,—си́нку, па́ру во́ликів купи́!

Він пішо́в та знов там гро́ші попроїда́в. Та заверну́всь, та йде додо́му, та купи́в рушни́цю. Зустрі́в знов чолові́ка— соба́ку везе́.

Він:

—Чоловіче, продай мені сю собачку.

—Добре!

—Що тобі за неї?

—Четвертак,—каже і вийняв з кишені та й дав. Іде додому, а собака услід біжить. Приходить додому, мати й каже:

—А що, сину, купив?

—Купив.

—Що таке?

—Купив собі рушницю та собаку, буду на полювання ходити.

Так вона його лаяла.

Він узяв нагодував котика і собачку, взяв рушницю, і пішли на полювання. Підходять під ліс, аж змій і ведмідь сім років за перстень б'ються. Так той дурень і питає у своїх вподьованих:

—Охота моя мила, охота моя люба, котрого мені вбити: чи змія, чи ведмедя?

А змій почув та й каже:

—Щастя твоє та й велике буде, коли уб'єш ведмедя.

Так він як намірився, так і вбив ведмедя. Так змій одняв перстень у того ж ведмедя та й віддав тому мисливцю:

—На ж,—каже,—тобі сей перстень, так у тебе буде усяка всячина.

От і прийшов той дурень додому й каже:

—А що, мамо, от я ведмедя на шубу вбив.

Так він вийшов у сінці на поріг та й перекинув той перстень на руку—аж до його кінь і біжить, такий великий, так, як піч!

Та й каже:

—Пане мій любий, пане мій милий! Нащо я тобі потрібний ?

—На те потрібний, бо в мене одежі нема.

Так він і каже:

—Лізь же в моє праве ухо, а в ліве вилізь.

Він виліз так—і став такий панич! Увійшов у хату, так його матка і не пізнала.

—Де се ти, синку, такої одежі набрав?

То він їй уже признавсь:

—Буду, мамо, я ще собі триповерховий будинок ставити.

—З чого, синку, будеш ставити, коли нічого нема: ні дерева, ніщо.

—Та вже з абичого зроблю.

Він вийшов та знов той перстень перекинув, аж йдуть скільки-то робітників. Та й кажуть:

—Пане наш любий, пане наш милий, нащо ми тобі потрібні?

—Щоб мені триповерховий будинок вибудували і до самого царя скляний міст вимостили.

Так вони йому в один дух зробили: так-то йому той перстень зробив.

От він і посилає матку до царя:

—Іди,—каже,—мамо, провідай, чи оддасть він за мене дочку заміж?

Вона й прийшла до царя, да чи там поздоровила з днем яким, чи що,—так він і питає:

—Чого ти,—каже,—бабко?

—Прислав мій син до вашої милості, чи не оддасте дочки заміж?

—Я ж не знаю,—каже цар,—ні тебе, ні твого сина. Нехай він сам прийде, так я побачу, який він.

Так вона прийшла додому та й каже:

—Говорили,—каже,—щоб ти сам прийшов, щоб тебе побачили, що ти таке.

Так він і ду́має, щоб у його́ ще кра́ща оде́жа була́, щоб то вже цар odда́в дочку́,—так він ви́йшов та зно́ву на пе́рстень поду́мав: так до його́ кінь ще кра́щий біжи́ть.

—А що,—ка́же,—па́не мій лю́бий, па́не мій ми́лий, на́що я тобі потрібний?

—На те потрі́бний мені́, щоб у ме́не оде́жа кра́ща була́, та поі́хати до царя́, щоб дочку́ за́між за ме́не оддав.

—Лізь,—ка́же,—у моє́ пра́ве у́хо, а в лі́ве ви́лізь.

От він і ви́ліз: так зроби́всь таки́й пани́ч, що кра́щого й на сві́ті нема́!

Він прии́хав тоді́ до царя́. Як поба́чила та царе́ва дочка́, так із ра́дістю пішла́ за ньо́го. Днів у три́ повінча́лись. Та вже він ви́йшов за не́ю ї́хати і пита́є кота́ і соба́ки свого́:

—Охо́та моя́ лю́ба, охо́та моя́ ми́ла, чим мені́ ї́хати по свою́ молоду́?

—Поду́май,—ка́жуть,—на свій пе́рстень, так у те́бе бу́де усе́.

Так він поду́мав,—аж до його́ біжи́ть ше́стеро ко́ней і коля́ска, і слу́ги усі́, і дівки́ там поприби́рані. Аж міст од тих ко́ней тріщи́ть—такі́ї гладкі́ї!

От він уже́ приві́з собі́ свою́ молоду́. Пожили́ там із ти́ждень, чи що, та він пішо́в на охо́ту, а змій приліз до не́ї да й ка́же:

—Молоди́чко, це він, твій чолові́к, не сам ро́бить: єсть у ньо́го таки́й пе́рстень,—я йому́ дав,—що як поду́має, те у ньо́го й є. При́йде він,—ка́же,— з полювання, так він і схо́че відпочива́ти... У лі́вій кише́ні бу́де у ньо́го пе́рстень, так ви́йми, так бу́деш бага́тша за свого́ ба́тька, за царя́...

От як прийшо́в чолові́к з полюва́ння...

Так він і засну́в, а вона́ пе́рстень і ви́йняла та ве́ртить. А змій де взя́всь—та за пе́рстень з її́ рук та й полеті́в. Так вони́ знов у такі́й ха́тці ста́ли, яка́ була́. Уже́ нема́ триповерхо́вого буди́нку.

Цар ви́йшов наза́втра—аж нема́ його́ вже буди́нку і мосту́ того́ скляно́го нема́.

—Де це міст дівсь і ха́та? Вже нема́ той, що моя́ дочка́ жила́.

От цар і поїхав до дочки́ та й ка́же:

—Де той буди́нок? Ти,—ка́же,—обма́нщик, що тепе́р нема́ нічо́го.

Узя́в дочку́ свою́ додо́му, а чолові́ка у схо́вок кам'яни́й заби́в та й замкну́в. Так кіт і соба́ка пла́чуть по свое́му хазя́їну.

Так кіт як став шука́ть—і найшо́в його́ у схо́вку. Прибі́г додо́му да й ка́же соба́ці:

—Я знайшо́в, бра́тику, свого́ хазя́їна.

—Де?—ка́же соба́ка.

—Там на шляху́,—ка́же,—у схо́вку заби́тий; та вже наш хазя́їн ї́сти хо́че, ході́м йому́ шука́ти ї́сти.

Як пішли́ та пішли́, так там увійшли́ в село́, аж жі́нка навари́ла варе́ників і смета́ною перелила́. От кіт поста́вив соба́ку під комо́рою, а сам улі́з, наї́всь там, соба́ці макі́тру й пода́в по́під стрі́хою. Соба́ка взяв за макі́тру, та й несу́ть хазя́їну ї́сти, а лю́ди за ни́ми крича́ть, щоб то одня́ть у їх варе́ники. Так ні, не одняли́. Так вони́ принесли́ до схо́вку, так кіт по одно́му варе́нику позно́сив йому́ на схо́вок і нагодува́в та й ка́же:

—Ти, мо́же, хазя́їну, і пи́ти хо́чеш?

—О, хо́чу, ко́тику-бра́тику!

От побі́г та у ратаї́в укра́в гле́чик та соба́ці на ши́ю почепи́в.

—Біжи́,—ка́же,—води́ принеси́!

Так соба́ка побі́г і прині́с на ши́ї води́, так кіт і пода́в ту во́ду хазя́їну.

—Ході́м,—ка́же кіт,—ще хлі́ба хазя́їну принесе́м.

От вони́ і пішли́. Там молоди́ця напекла́ паляни́ць, так кіт увійшо́в у сінці́ та кричи́ть:

—Мя́у!—ка́же.

Так вони́ виганя́ли його́, виганя́ли—не ви́гнали та й пішли́ у ха́ту. А він за паляни́цю да й пода́в соба́ці, та ще й собі́ одну́ взяв. Паляни́ці лежа́ли у сі́нях на крова́ті. Та й пішли́ до хазя́їна, подали́ йому́ й ті паляни́ці.

Та й пішли́ од змі́я того́ пе́рстня одійма́ти.

Скрізь іду́ть, так соба́ка й пита́є:

—Мо́же, ти,—ка́же,—ко́те, ї́сти хо́чеш?

—Хо́чу,—ка́же,—та де його́ взя́ти?

—Сядь же ти,—ка́же соба́ка,—на доро́зі, а я піду́ із цих дубкі́в ви́жену за́йчика, а ти пійма́єш, а мене́ за рі́чкою ко́ло ши́нку погоду́єш. Ти,—ка́же,—у ха́ту пі́деш, та мені́ хлі́ба ви́несеш.

От він і ви́гнав за́йчика, а кіт пійма́в, та взяли́ й з'ї́ли удво́х та й іду́ть. Прийшли́ до рі́чки, та соба́ка і ка́же:

—Сядь на ме́не, ко́те, я тебе́ перевезу́.

—Я,—ка́же,—сам перепливу́.

Як ско́чив, так і перепли́в за́раз. Та сів на бе́резі, вже й ви́сушивсь, а кіт усе́ кру́титься у воді́, та соба́ка ско́чив і кота́ ви́ніс на собі́. Як вони́ то вже ви́лізли з во́ди, та й пішли́.

Підійшли́ до ши́нку. Кіт посади́в соба́ку на при́зьбі, а сам пішо́в у ха́ту.

—Сиди́ ж,—ка́же,—соба́ко, а я піду́, там у п'яни́ці є табаке́рка, так я ї́ї украду́ та й тобі́ хлі́ба принесу́.

Увійшо́в у ха́ту,—так його́ там так ла́щать: куски́ йому́ кида́ють, усе́. А він набере́ у рот та й несе́ соба́ці ї́сти. Та знов увійшо́в у ха́ту, а чолові́к ню́хає таба́ку, він ви́рвав у його́ з рук ту́ю табаке́рку, та й побі́гли з соба́кою.

Та й прибі́гли до змі́євого дво́ру: ві́кна одчи́нені, і соба́ки навкруги́ лежа́ть, і коло́дязь ко́ло дво́ру.

От кі́т і ка́же:

—Лежи́ ж ти тут, соба́ко, ко́ло дво́ру, не йди́, бо тебе́ тії́ соба́ки зарву́ть. Та набери́ води́, на мій хвіст нали́й і таба́ку отого́ поточи́ на хвіст.

Соба́ка так і зроби́в. Так кіт і полі́з у вікно́ до змі́я. На крова́ті він лежи́ть, спить і пе́рстень той у зуба́х трима́є. Кіт узя́в та хвосто́м з таба́кою йому́ в рот, так він пе́рстень і ви́плював, кіт за пе́рстень та утік у вікно́,—та вже з соба́кою так біжить, утіка́ють! А змій так того́ пе́рстня шука́є, усю́ди ла́зить.

От прибі́гли до то́ї рі́чки, що перепліва́ли, так соба́ка і ка́же:

—Як же ми бу́дем цей пе́рстень нести́: як ти бу́деш сам нести́, то тебе́ хазя́їн бу́де жалі́ти, а мене́ ні. Начепі́м,— ка́же,— кра́ще на лома́чку.

Вони́ почепи́ли на лома́чку той пе́рстень та в зуба́х і несу́ть. Пливу́ть че́рез ту рі́чку, так кіт упусти́в ту лома́чку, так пе́рстень з його́ бо́ку сковзну́всь та й упа́в у во́ду. Вони́ ви́йшли на бе́рег, сидя́ть, аж біжи́ть до них вовк та й ка́же:

—Мо́же, ви, бра́тці, хо́чете ї́сти?

—Хо́чемо,—ка́жуть,—да ні́де взяти.

—Ході́ть, там ко́ні хо́дять, так я коня́ заріжу, там і з'їмо́.

Вони́ прийшли́. Вовк коня́ зарі́зав, вони́ наї́лись та прийшли́ до того́ бе́рега та й сидя́ть, стережу́ть того́ пе́рстня.

І зно́ву ї́сти захоті́ли.

—Ході́м,—ка́же на кота́ соба́ка,—і я так коня́ заріжу, як вовк.

Прийшли́ до коня́: соба́ка хоті́в його́ за хвіст, а кінь як брикну́в, так і вбив соба́ку, а кіт прийшо́в знов до рі́чки голо́дний, як був.

Аж веде́ перепі́лочка ді́тей, а він за перепеля́, а перепі́лочка кричи́ть, про́сить:

—Ко́тику-бра́тику, пусти́,—ка́же,—що хо́чеш, то я зроблю́.

—Діста́нь,—ка́же,—з води́ пе́рстень.

Як вона́ полі́зла й діста́ла йому́ той пе́рстень, так він і пусти́в її́ дитя́тко та й пішо́в до хазя́їна з тим пе́рстнем.

До схо́вку до то́го прийшо́в та пода́в хазя́їну той пе́рстень да:

—Єсть,—ка́же,—хазя́їну, на́ше все те, що було́.

А він так зраді́в.

—Та нема́,—ка́же,—на́шого соба́ки.

—А де ж?

—Кінь уби́в.

Хазя́їн переверну́в пе́рстень, так схо́вок чи́сто розлеті́вся. Так він прийшо́в додо́му, так у його́ знов став таки́й дім і міст, і він зно́ву став таки́й пани́ч, як і був, і знов узя́в царе́ву дочку́. І живу́ть.

Объяснения:

па́ні—госпожа ;
я́тка—палатка, шалаш;
ла́яти—ругать;
рушни́ця—ружье;
пан—господин;
ма́тка—мать;
з аби́чого—
из чего-нибудь;
поба́чити—увидеть;
кра́щий—лучший;
ти́ждень—неделя;
кише́ня—карман;
схо́вок—здесь: темница, тюрьма;
шука́ти—искать;
комо́ра—кладовая;
макі́тра—горшок;
нагодува́ти—накормить;
паляни́ця—хлеб, буханка;
ши́нок—харчевня;
при́зьба—завалинка;
ла́щити—ласкать;
утіка́ти—удирать;
лома́чка—палочка.

???

1.Назови действующих героев сказки.

2.Был ли герой сказки глупым человеком, как говорится в её начале?

3.Почему кот и собака верно служили хозяйскому сыну?

Домашнее задание

Прочти легенду «Вездесущий Мамай». Ответь на поставленные вопросы.

ЛЕГЕНДЫ И ПРЕДАНИЯ

И легенды, и предания рассказывают об истории народов, но по-разному. В основе легенды лежит чудесное и фантастическое, а в преданиях преобладают реальные факты жизни. Часто предания становятся основой для создания легенды, в которой соединяются реальные события с фантастическими.

Из поколения в поколение передаются исторические события о прошлом народа, о его героях —защитниках родной земли. Это князья Киевской Руси Дир и Аскольд, Ольга и Игорь, украинские гетьманы Хмельницкий и Полуботок, атаман Запорожской Сечи Сирко и другие отважные герои.

Дорогой друг! Сейчас ты, наконец, прочитаешь легенду о казаке Мамае, чьим именем названа книжка. Воссоздал её писатель Павел Супруненко, обобщив народные рассказы о замечательном герое. Во многих местах распространялись повествования о нём. На Южном Буге, возле села Грушевка, находятся колодец и камень, под которым, по народным преданиям, вроде бы сохраняются клады, захороненные Мамаем для обездоленных. Где-то возле Чигирина, в Бураковском лесу, а по другим версиям, в Васильевском урочище, рос огромный дуб, на котором казак вешал врагов своего народа.

Образ казака Мамая был широко известен в XV11 столетии. Об этом свидетельствуют картины народных

художников. Но можно предположить, что он возник в гуще казацкого воинства ещё раньше. Казак Мамай стал героем картин, фольклора, драматических произведений. Таким его знают до сих пор и на Кубани.

ВСЮДИСУ́ЩИЙ МАМА́Й
Леге́нда.
(ури́вки)

... То таки́й чудоді́й, що від нього всього́ чека́ти мо́жна. Оце́ я в доро́зі козакі́в спітка́в. Су́тичка з мурзака́ми у них ви́йшла. Крисону́ли, прокля́ті, одного́ січовика́—ру́ку ма́йже одтя́ли. Ра́на така́, що нічо́го вже не вді́єш. Коли́ це враз, як сніг на го́лову, коза́к з'яви́вся.

Ка́же: "Кров не вода́—розлива́ти шкода́". Притули́в ту ру́ку до плеча́, поси́пав ра́ну пе́рцем з сі́ллю. Бі́дний хло́пець ті́льки зуба́ми скреготі́в, а по́тім підві́вся, сів на коня́, взяв у ту ру́ку ша́блю й пита́, де ті мурзаки́ кля́ті...

—То що!—встряв у розмо́ву дру́гий чума́к.—Я оце́ що́йно з-під Переко́па. Там у нас одста́в оди́н пого́нич. Чи в гре́чку де вско́чив, чи на похмі́лля що ско́їлось. Відста́в і ба́чить—ва́лки вже не дожене́ ні́як. Хоч сядь та й плач. Аж ось на́встріч йому́ ве́ршник: їде на своє́му коні́, а по́ряд ще оди́н жеребе́ць. "Бери́ оцього́ чортя́ку,—ка́же,—і сього́дні з свої́ми хло́пцями кулі́ш ї́стимеш". Чумако́ві аж не ві́риться. "А що це за кінь?"—пита́. "Та кажу́ ж тобі́—я чо́рта жеребце́м зроби́в".—"А хто ти таки́й?"—"Мама́й"... І пода́вся в степ.

—Та як же це воно́ вихо́дить?—розві́в рука́ми і стену́в плечи́ма па́рубок.—Я ось що́йно з Полта́ви і теж стріча́в його́. Стоїмо́ ота́к, розмовля́ємо. Підхо́дить оди́н пано́к і починає розпи́сувати, як ля́хи Мама́я спі́ймали. Коли́ це враз як зага́вкає по́ряд собача́, що приблука́ло з одни́м

базарю́ючим козако́м. Пано́к веде́ своє: як кати́ вже на де́рево потягли́ в петлю́ гайдама́ку. А пе́сик зайшо́вся, так залящáв, що аж у ву́хах дзвени́ть. Пано́к про́сить козака́: "Вгаму́йте, добро́дію". А той сміє́ться—нічо́го, мовля́в, не мо́жу вді́яти. Така́ вже ця поро́да. "Що за поро́да?"—"А отака́, що як хто ро́бить з пи́ска халя́ву, то вона́ га́вкає до́ти, по́ки брехня́ не вщу́хне".—"І в ко́го ж вона́ тако́го ро́зуму набра́лась? Чи не в свого́ хазя́їна—само́го Мама́я".—"Вгада́ли—так і є. Він пе́ред ва́ми..."

У па́на й очі на лоб полі́зли. Так і лиши́вся заї́куватим.

І хто зна, чи то спра́вді був сам Мама́й, чи ті́льки його́ помічни́к. А́дже у ньо́го тих дру́зів, як на не́бі зіро́к. Всі вони́ дужаки́, характе́рники, химоро́дники таку́ чудасі́ю твори́ли, що й само́му чо́ртові не під си́лу: сухи́ми з води́ вихо́дили, бра́ли в ру́ки розпе́чені я́дра, ку́лі лови́ли на льоту́, сон на люде́й нагаля́ли, зна́ли потає́мні думки́. Вони́ такі́ були́ маноці́вники, що вмі́ли ману́ пуска́ти на ворогі́в, перекида́тися вовка́ми, кота́ми. Чого́ ті́льки не втина́ли. А головне́—до́брим лю́дям помага́ли, а злих кара́ли.

Найвідо́мішим се́ред характе́рників був сам Мама́й. Нічи́м таки́м він не вирізня́вся з-по́між січовикі́в. Як і і́нші, мав ша́блю та пісто́ль, кумане́ць та ча́рку, банду́ру та лю́льку. Коза́к як коза́к—з оселе́дцем на бри́тій голові́, в сап'я́нцях, шарова́рах, ча́сом ла́таних, і́нколи й без соро́чки, але з правди́вою душе́ю, щи́рою і до́брою. Був цей чорня́вий вуса́нь і співако́м голоси́стим, і бандури́стом умі́лим, і вояко́м хоро́брим. Умі́в повесели́тися й посумува́ти на самоті́. Лю́ди не хоті́ли розлуча́тися з ним ні на мить. Ні іко́ни, ні парсуни́ гетьма́нів і царі́в не могли́ зрівня́тися з цим яскра́вим зобра́женням козака́. Де́кого брав су́мнів—чи був таки́й запоро́жець наспра́вді. Мо́же, його́ ви́гадали, отого́ Мама́я? А́дже зана́дто він

всюдису́щий—скрізь поспіва́в. Та хай не вага́ються маловíри.

Він був скрізь і всю́ди, як ли́чить наро́дному геро́єві. Ка́жуть, і сам він, за запоро́зьким зви́чаєм, міня́в своє йме́ння то на Харка́, то на Бардади́ма, то на Велигу́ру. Дозволя́в і своє ім'я́ прибира́ти ко́жному, хто був його́ гíдний.

Объяснения

чудодíй—чудотворец;
мурзаки́—так казаки называли татарское войско;
одтя́ли—отняли;
Перекóп—перешеек в Южной Украине, который соединяет Крымский полуостров с материком;
розмовля́ємо—разговариваем;
роби́ти з пи́ска халя́ву—делать изо рта халяву, т.е. врать;
січови́к—казак Запорожской Сечи;
куманéць—кувшин;
ча́рка—рюмка:
лю́лька—трубка для курения;
оселéдець—здесь: чуб;
сап'я́нці—сапожки;
посумува́ти—грустить;
прíзвище—фамилия;
ли́чити—следует;
був йому́ гíдний—был ему достоен.
брехня́—ложь;

???

1.Что больше всего ценили люди в казаке Мамае?

2.Какая роль в легенде принадлежит фантастическому? Назови такие картины или события в «Вездесущем Мамае».

3.Как ты понимаешь слова из легенды «Він був скрíзь і всю́ди, як і ли́чить наро́дному геро́єві»?

Задание для любознательных

Одним из любимых героев устного народного творчества является Антон Головатый, вышедший из масс простого народа и ставший впоследствии известным руководителем украинского казачества. После разрушения царицей Екатериной II

Запорожской Сечи Антон Головатый со своими товарищами-казаками организовывает на Кубани новое Черноморское войско. Память об этом отважном сыне казачества поныне живет в Украине и на Кубани. Прочитай легенду о славном запорожце и ответь на вопросы. В этом тебе поможет словарик украинских слов.

АНТО́Н ГОЛОВА́ТИЙ
Пере́каз

Анто́н Андрі́йович Голова́тий народи́вся в мiсте́чку Бі́ликах на Полта́вщині Кобеля́цького пові́ту, ко́ло пра́вого бе́рега рі́чки Оре́лі. Він був си́ном просто́го козака́, в Бі́ликах навчи́вся письме́нству, в Бі́ликах зріс і зроби́вся па́рубком. У парубо́цтві покоха́в молоду́, ду́же га́рну й ду́же жва́ву па́нну—дочку́ місце́вого протопо́па—і засла́в сваті́в, але йому́ було́ дано́·гарбуза́. Ве́льми тим обра́жений, він написа́в го́стру сати́ру на протопо́па і в ній ви́вів, як яки́йсь протопо́п та його́ парафія́ни знайшли́ коби́лу й почали́ ії́ діли́ти про́між собо́ю; при дільбі́ пере́дня части́на діста́лася парафія́нам, а за́дня протопо́пові.

Ви́читавши таку́ сати́ру, протопо́п покля́вся помсти́тися Голова́тому, і тоді́ Голова́тий нава́жився тіка́ти із Бі́ликів на Запорі́жжя. До́бре, що й тіка́ти було́ недале́ко: переско́чити ті́льки з пра́вого бо́ку рі́чки Оре́лі на лі́вий, як там уже́ й во́льності запоро́зького коза́цтва, де ко́жний бі́женець уже́ був недото́ркана люди́на.

Так, перебра́вшись че́рез Оре́ль у Запорі́жжя, Голова́тий пішо́в по широ́кому Чума́цькому шля́ху й поба́чив, що назу́стріч йому́ су́неться вели́ка ва́лка в п'ятдеся́т пар волі́в. У пере́дній ма́жі запря́жені були́ сі́рі, вели́кі й жи́рні, нена́че із води́, з величе́зними позоло́ченими рога́ми, воли́. На вола́х га́рне мере́жане ярмо́, розпи́сане рі́зними фа́рбами і

до то́го ще уквітчане різноко́лірними стрічка́ми. Ко́ло ярма́ по́вагом виступа́в сам госпо́дар-хазя́їн.

Голова́тий, порівня́вшись із госпо́дарем-хазя́їном, зняв ша́пку і сказа́в надобри́день:

—А як вас, дя́дьку, звуть?

—Непийбра́га!.. А тебе́, парубо́че, як велича́ть?

—Анті́н Голова́тий із Бі́ликів.

—Знаю, знаю. А куди́ це ти прямо́єш, хло́пче?

—Та хоті́в чкурну́ти на Січ, але браку́є гро́шей. От якщо́ ва́ша ла́ска, па́не-госпо́дарю, то пози́чте мені́ карбо́ванців п'ятдеся́т гро́шей. Тоді́ б я добра́вся до Січі́, а там уже́ не діста́в би мене́ і лю́тий во́рог мій.—Тут Голова́тий розпові́в Непийбра́зі про свою́ біду́, а пі́сля о́повіді знов дава́й проха́ти пози́чити йому́ гро́шей і завіря́ти його́ клятьбо́ю, що він пове́рне йому́ гро́ші, коли́ вони́ заведу́ться в ньо́го.

Чума́к поду́мав-поду́мав і наре́шті дав Голова́тому п'ятдеся́т карбо́ванців гро́шей. Голова́тий подя́кував Непийбра́зі та й пода́вся геть до Січі́...

Пройшло́ пі́сля то́го бага́то ро́ків. Уже́ не ста́ло й Січі́ Запоро́зької, уже́ й зе́млю коза́цьку пороздава́ли пана́м. Невели́ка части́на її́ діста́лася й колі́шній старши́ні запоро́зькій. Дано́ було́ й Голова́тому 10000 десяти́н на рі́чці Кільчи́ні. Тоді́ Голова́тий жив у своє́му мае́ткові і був вели́ким па́ном, аж на́че генера́лом. Одяга́вся за́вжди у військо́вий мунди́р. Чи йде в го́сті, чи виряджа́ється на полюва́ння,—завжди́ одя́гне мунди́р з отакеле́зними еполе́тами!

Ось одно́го ра́зу біжи́ть Голова́тий з доїжджа́чими та з хорта́ми по степу́, коли́ тут су́неться по шля́ху вели́ка чума́цька ва́лка, а попе́реду виступа́є нешви́дко, нога́ в но́гу, па́ра виче́знихволі́в з величе́зними позоло́ченими рога́ми. Ко́ло волі́в,—тако́ж нешви́дко, але тве́рдо й

бадьо́ро,—йде стари́й, загорі́лий і почорні́лий, немо́в нама́зана дьо́гтем халя́ва, чума́к з до́вгими, бі́лими, як молоко́, ву́сами.

Голова́тий порівня́вся з ва́лкою і закрича́в:

—Стій!

Ва́лка спини́лась. Хазя́їн ва́лки, ба́чачи пе́ред собо́ю вели́кого па́на в військо́вому мунди́рі, зняв пе́ред ним ша́пку, як того́ вимага́в зви́чай, і ни́зько уклони́вся.

—Як тебе́ звуть, хазя́їне?

—Непийбра́га, па́не.

—Непийбра́га, гово́риш?

—Так, па́не, Непийбра́га, кажу́...

Голова́тий зами́слився.

—Так, так... А чи не пам'ята́єш ти, Непийбра́го, сіро́ми Анто́на Голова́того?

—Ні, па́не, не пам'ята́ю.

—А чи не згада́єш ти, як от сті́льки-то ро́ків тому́ наза́д по цьо́му са́мому шляху́ та йшо́в бі́дний па́рубок у Запоро́зьку Січ та зустрі́в тебе́ і проха́в пози́чити йому́ на доро́гу п'ятдеся́т карбо́ванців?..

Чума́к теж заду́мався.

—Так, так... Тепе́р прига́дую. Це було́, ті́льки ду́же давно́...—Нема́ло дивува́вся чума́к такі́й пере́міні Голова́того.

Пі́сля то́го Голова́тий поча́в заклика́ти чумака́ до се́бе в го́сті, у свій ху́тір, де і йому́ само́му, і його́ вола́м, і його́ челя́дникам бу́де всього́ дово́лі:

—Там у ме́не такі́ тра́ви, що по ши́ї твої́м вола́м.

Чума́к спе́ршу відмовля́вся, бо де ж таки́: він сам таки́й прости́й чолові́к, а то ж яки́й вели́кий пан! Наре́шті зго́дився і зверну́в до па́на в го́сті.

Гуля́ли вони́ два ти́жні. На кіне́ць того́ Голова́тий і гово́рить Непийбра́зі:

—Ото́ж я не мо́жу забу́ти про те, що ви́нен тобі́ п’ятдеся́т карбо́ванців. Доста́ток тепе́р у ме́не вели́кий, то, якщо́ хо́чеш, бери́ свої́ п’ятдеся́т карбо́ванців, а не хо́чеш гро́шей,—бери́ за них зе́млю. А землі́ в ме́не аж де́сять ти́сяч десяти́н. Ті́льки плати́ти за ко́жну десяти́ну тре́ба по чве́рть копі́йки. То, мо́же, ти за п’ятдеся́т карбо́ванців ві́зьмеш п’ять ти́сяч десяти́н землі́?

До́вго ду́мав Непийбра́га про те, чи бра́ти йому́ ту зе́млю, чи ні. Ду́же не хоті́лося йому́ бра́ти землі́ че́рез вели́кі на не́ї пода́тки, а да́лі таки́ зго́дився, за́мість п’яти́десяти карбо́ванців, узя́ти п’ять ти́сяч десяти́н землі́.

По́тім оби́два при́ятелі пої́хали до мі́ста і зроби́ли там ку́пчу, пі́сля яко́ї Непийбра́га і зроби́вся землевла́сником, а чумакува́ти вже поки́нув.

Объяснения

да́но гарбу́з—
отказано в сватовстве;
протопо́п—
церковный чин;
чума́цька ва́лка—
чумацкий обоз;
фа́рба—краска;
стрі́чка—лента;
пода́ток—налог;
клятьба́—клятва;
мае́ток—поместье;
пози́чити—занять;
сіро́ма—бедный человек;
зго́дився—согласился;
землевла́сник—
землевладелец.

???

1. Чем является данное произведение: легендой или преданием? Докажи свою мысль фактами из реальной жизни А.Головатого.

2.Какие черты характера Антона Головатого отражены в этом произведении?

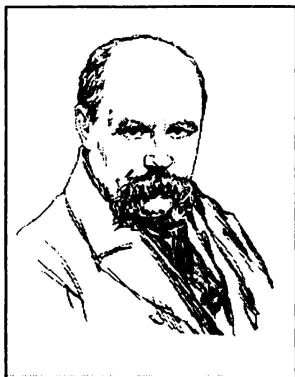
3.Что тебе известно о Запорожской Сечи? Читал ли ты о ней? Какие это произведения?

4.Кого ты знаешь из первых атаманов Кубанского казачества? Что тебе о них известно?

УРОК № 2

ТАРАС ГРИГОРЬЕВИЧ ШЕВЧЕНКО

(1814-1861)

Т.Г. Шевченко

Т.Г.Шевченко родился 9 марта 1814 года в селе Моринцы на Киевщине в семье крепостного. Тяжелым было детство Тараса. Позже он с горечью писал:

Доныне вспоминаю с дрожью
Ту хату на краю села!

Нелегкими были юность и последующие годы жизни поэта. Его правдивое слово, независимые взгляды, сочувствие к тяжелому положению народа в царской империи стали причиной десятилетней ссылки в Казахстан. Но поэта не сломило испытание тяжелым изгнанием. И в солдатской казарме он продолжал украдкой писать и рисовать, в проникновенных стихах выражать свои мысли и чаяния о родном украинском народе, о справедливости.

Среди людей, которые морально и материально поддерживали Тараса Григорьевича на его нелегком жизненном пути, был и наказной атаман Кубанского казачества Яков Герасимович Кухаренко, о котором Т.Г.Шевченко тепло отзывался в своем дневнике: «Я дорожу его мнением чувствующего благородного человека и как мнением неподдельного, самобытного земляка моего». Между Шевченко и Кухаренко на протяжении многих лет велась переписка, они были настоящими друзьями.

Жизненный путь Т.Г.Шевченко оборвался в 1861 году, 10 марта. Похоронили поэта, как он и завещал, на высокой горе над Днепром, около города Канева в Украине.

На его могиле стоит большой памятник, а местность вокруг объявлена государственным заповедником и считается теперь святым местом для всех украинцев.

МЕНІ́ ТРИНА́ДЦЯТИЙ МИНА́ЛО...

Мені́ трина́дцятий мина́ло.
Я пас ягня́та за село́м.
Чи то так со́нечко сія́ло,
Чи так мені́ чого́ було́?
Мені́ так лю́бо, лю́бо ста́ло,
Нена́че в Бо́га...
Уже покли́кали до па́ю,
А я собі́ у бур'яні́
Молю́ся Бо́гу... І не зна́ю,
Чого́ мале́нькому мені́
Тоді́ так при́язно моли́лось,
Чого́ так ве́село було́?
Госпо́днє не́бо, і село́,
Ягня́, здає́ться, весели́лось!
І со́нце грі́ло, не пекло́!
Та недо́вго со́нце грі́ло,
Недо́вго моли́лось...
Запекло́, почервоні́ло
І рай запали́ло.
Мов проки́нувся, дивлю́ся:
Село́ почорні́ло,
Бо́же не́бо голубе́є
І те помарні́ло.
Погля́нув я на ягня́та—
Не мої́ ягня́та!
Оберну́вся я на ха́ти—
Нема́ в ме́не ха́ти!

Не дав мені́ Бог нічо́го!..
І хли́нули сльо́зи,
Тяжкі́ сльо́зи!.. А дівчи́на
При самі́й доро́зі
Недале́ко ко́ло ме́не
Пло́скінь вибира́ла
Та й почу́ла, що я пла́чу,
Прийшла́, привіта́ла,
Утира́ла мої́ сльо́зи
І поцілува́ла...
Нена́че со́нце засія́ло,
Нена́че все на сві́ті ста́ло
Моє́ ...лани́, гаї́, сади́!..
І ми, жарту́ючи, погна́ли
Чужі́ ягня́та до води́.

ТОГДА МНЕ ЛЕТ ТРИНАДЦАТЬ БЫЛО

Тогда мне лет тринадцать было,
За выгоном я пас ягнят.
И то ли солнце так светило,
А может, просто был я рад
Невесть чему. Все походило
На рай небесный...
Уже давно на полдник звали,
А я в бурьяне, в тишине,
Молился Богу, и едва ли
Хоть раз еще на свете мне
Так сладко, радостно молилось,
Так сердце весело цвело,
Казалось, небо и село
И даже стадо веселилось,
И солнце грело—не пекло!

Да не долго солнце в небе
Ласковое было:
Поднялось, побагровело,
Рай мой опалило.
Осмотрелся, как спросонок:
Село почернело,
Божье небо голубое,
И то потемнело.
На ягнят я обернулся—
Не мои ягнята!
Ничего Господь мне не дал!..
Горький и убогий,
Я заплакал!.. А девушка
Рядом у дороги
Посконь дергала, родная.
Она услыхала,
Увидела, что я плачу,
Пришла, приласкала,
Слезы вытерла ребенку
И поцеловала.
И снова солнце засияло,
И словно все на свете стало
Моим ... дубрава, поле, сад!..
И мы, шутя, смеясь. погнали
На водопой чужих ягнят.

(Перевод с украинского А. Твардовского)

???

1.Прочитай стихотворение на русском и украинском языках.
2.О чем молит Бога юный Тарас?
3.Почему меняется настроение мальчика?
4.Раздели произведение на две части, дай название каждой из них.

О СЛАВНОМ ЗАПОРОЖСКОМ ВОЙСКЕ

Тарас Григорьевич Шевченко в своем творчестве много внимания уделял героизму запорожских казаков, отважным защитникам родной земли. В стихотворении «Гамалия» поэт рассказывает об одном из подвигов казачества — освобождении земляков из вражеского плена, из турецкой неволи. В центре событий — образ народного мстителя Гамалии, возглавившего освободительный поход «до самой Скутари» — предместья столицы Турции Стамбула. Прочитай стихотворение на украинском и русском языках. Ответь на поставленные вопросы.

ГАМАЛІ́Я

Наш отама́н Гамалі́я,
Отама́н завзя́тий,
Зібра́в хло́пців та й пої́хав
По мо́рю гуля́ти,—
По мо́рю гуля́ти,
Сла́ви добува́ти,
Із туре́цької нево́лі
Браті́в визволя́ти.
Ой приї́хав Гамалі́я
Аж у ту Скута́ру,
Сидя́ть брати́-запоро́жці,
Дожида́ють ка́ри.
Ой як кри́кнув Гамалі́я:
"Брати́! бу́дем жи́ти,—
Бу́дем жи́ти, вино́ пи́ти,
Янича́ра би́ти,
А курені́ килима́ми,

Оксами́том кри́ти!"
Виліта́ли запоро́жці
На лан жи́то жа́ти;
Жи́то жа́ли, в ко́пи кла́ли,
Гурто́м заспіва́ли:
"Сла́ва то́бі, Гамалі́ю,
На ввесь світ вели́кий,
На всю Украї́ну,
Що не дав ти товари́ству
Зги́нуть на чужи́ні!"

ГАМАЛИЯ

Атаман Гамалия
Стал недаром зваться:
Собрал он нас и поехал
В море прогуляться;
В море прогуляться,
За свободу наших братьев
С турками сражаться.
Ой, добрался Гамалия
До самой Скутари,
Сидят братья-запорожцы,
Ожидают кары.
Ой, как крикнул Гамалия:
"Братья! будем здравы!
Будем здравы, хлебнем славы,
Разметем оравы,
Рытым бархатом покроем
Курени дырявы!"
Вылетало Запорожье
Жать жито на поле,
Жито жали, в копны клали,
Дружно запевали:
"Слава тебе, Гамалия,

На весь мир великий,
По всей Украине,
Что не дал ты запорожцам
Пропасть на чужбине!"

(Перевод с украинского Н.Асеева)

???

1.Как ты понимаешь смысл слов «в море прогуляться», «жито жали, в копны клали»?

2.Найди в украинском и русском текстах стихотворения «Гамалия» слова, близкие по звучанию и содержанию. О чем говорит такая близость слов?

3.Переводчик стихотворения «Гамалия» на русский язык старался сделать перевод близким к украинскому тексту. Всегда ли это ему удается? Влияют ли неточности перевода на главный смысл стихотворения?

4.Попробуй с помощью учителя выразительно прочитать стихотворение по-украински.

Домашнее задание

Прочитай на украинском языке рассказ писателя Гната Хоткевича о детских годах Т.Г.Шевченко. В конце рассказа помещен словарик с непонятными или малопонятными украинскими словами. Ответь на поставленные к рассказу вопросы.

ШЕВЧЕ́НКОВЕ ДИТИ́НСТВО

Вели́кий пан був Васи́ль Васи́льович Енгельга́рдт. Бага́то в нього було́ мае́тків, сіл, хуторі́в, а в тих се́лах бага́то сот і ти́сяч кріпакі́в. В одно́му з тих сіл на Ки́ївщині жив кріпа́к Григо́рій Шевче́нко із жі́нкою Катери́ною, невели́чкою дочко́ю Ка́треєю та ще ме́ншим си́ном Мики́тою.

Ва́жко жило́ся цьому́ Григо́рієві, зре́штою, як і всім кріпака́м взагалі́. Бі́дність, тяжка́ па́нщина не дозволя́ли подола́ти ту нужду́. Тому́ -то, коли́ народи́лася у Григо́рія

тре́тя дити́на, не принесла́ вона́ особли́вої ра́дості. Назва́ли її́ Тара́сом.

Народи́вся він са́ме пе́ред поча́тком весня́них робі́т. Ма́ти його́ й загало́м не була́ си́льного здоро́в'я, а тепе́р, на тяжкі́й робо́ті, і зо́всім підупа́ла. Ні́коли й дити́ни догля́нути. Забіжи́ть на хвили́нку, погоду́є й зно́ву біжи́ть на па́нщину. Кри́кне на ходу́:

—Ка́тре! Догляда́й дити́ни!

А Ка́тря сама́ така́, що її́ ще догляда́ти тре́ба. Дити́на пла́че—що Ка́тря з не́ю зро́бить? Нажує́ хлі́ба, зро́бить з ганчі́рочки пи́пку і запха́є в рот. Або́ нажує́ й дає́ з свого́ ро́та як голуб'я́ті. Як воно́ від то́го всього́ не вме́рло—хто зна?..

А наста́ло лі́то—ще тя́жче ма́тері з дити́ною. Бере́ з собо́ю немовля́ в по́ле, примісти́ть там де-не́будь, а сама́ жне чи там в'я́же. Дитя́ проки́неться, кричи́ть аж захри́пне, а ма́ти не смі́є підійти́, бо ланови́й бли́зько і кричи́ть:

—Ану, ба́би-ба́би-ба́би-ба́би! Поверта́-айсь!—ля́скає пуго́ю.

От у яки́х умо́вах ріс мали́й Тара́сик. І все ж ви́ріс, переди́бав ті тяжкі́ часи́.

Вже він величе́нький. Гово́рить до́бре,—тільки́ "р" не вимовля́є. Дід Іва́н, ба́тько Григо́ріїв, ду́же лю́бить ону́ка і все уми́сне ви́гадає що-не́будь, де бага́то "р".

—Ану, Тара́сику, скажи́:

Прилеті́ли журавлі́,
Примости́лись кра́й ріллі́,
Закрича́ли—"тра́-ра́-рі́!"

А Тара́сик переймé зра́зу й почина́є:

—«П'илеті́ли жу'авлі́,
П'имости́лись к'а́й 'іллі́,
Зак'ича́ли "т'а-'а-'і!»

А дід сміє́ться.

Став підростáти Тарáсик. Та такúй цікáвий до всьóго. Усé розпúтує—а то до чóго, а то до чóго? Мáтері нíколи з ним возúться, тож він íде до Кáтрі. А Кáтря сáма нічóго не знáє.

—Кáтре, а що такé сóнце?

—Це вóгнище такé велúке.

—А хто йогó розпáлює?

—А розпáлює йогó дід.

—А де ж він дрóва берé?

—Там десь ужé берé...

Тарáсові цьогó мáло. Він незадовóлений.

—А що такé зіркú?

—Це свíчечки. А дéржать їх янголи. А ті янголи сидять на небéсних схóдах.

Це так Кáтря кáже. А мáти кáжуть, що це дýші помéрлих людéй прáведних та благочестúвих. Комý ж вірити?

Про нéбо казáли, що вонó твердé й велúке. А щоб не впáло на зéмлю, то підпирáють йогó залíзні стовпú.

Це зацікáвило Тарáса настíльки, що він вúрішив перевíрити—пітú до тих залíзних стовпíв.

Вúйшов із селá, пішóв пóлем. Ужé дóвго йдé—а стовпíв немá. Самí поля й пóля.

Он могúла. Як зійтú на нéї—мáбуть, ужé й стовпú вúдно.

Побíг до могúли, вúйшов на нéї, глянув... І тудú селó—і тудú селó. І там садкú—і там садкú. А стовпíв немá.

Що ж йогó робúти дáлі? Чи йтú стовпíв шукáти, чи вертáтися додóму?

Поглянув на сóнце—а вонó вже скóро зáйде. Ні, дýмає собí Тарáсик, сьогóдні, мáбуть, ужé пíзно. А от зáвтра Кáтря поженé корóву до черéдú—і я підý з нéю.

Скотúвся з могúли й подáвсь додóму.

Тúхо в пóлі. Захóдить сóнце, і від кóжної стеблúни простягáються дóвгі тíні. Ніщó не звучúть на безкрáїх

ланáх. І в тій ти́ші благовíсній ідé дити́на польовóю дорóгою. Перебирáє мали́ми ноженя́тами, ля́пають підóшовки по м'якíй кýряві.

Он показáлася чумáцька вáлка. Поскри́пують навантáжені мáжі. Бíля переднього вóза йдé стари́й сивовýсий чумáк. Стьóбає батогóм головки будякíв. Ди́виться, що вже й вéчір скóро, а пóлем ди́бає дитя́ малé.

—Ей, хлóпче!

Тарáсик підня́в óчі. Над ним схили́лося вусáте лицé.

—А кýди це ти, парубóче, мандрýєш?

—Додóму.

—А де ж твій дім, неборáче?

—У Кири́лівці.

—А-а... Так чогó ж ти йдéш на Моринцí?

—Я не на Моринцí йду, а в Кири́лівку.

—Ну, як на Кири́лівку, то сідáй, товáришу, на моіо мáжу,—ми підвезéмо тебé трóхи.

Підня́в хлóпця, посади́в на скри́ньку, ще й батогá в рýки дав. Тарáсик зóвсім щасли́вий. Хви́скає батогóм, покри́кує на волíв: "А гей соб, моí половíї..."

Під'їхали до селá. Тарáсик заплéскав у долóні.

—А он нáша хáта! А он нáша хáта!

—А коли́ бáчиш своіо хáту, то йди́ собí з Бóгом.

Зняв хлóпця, постáвив на зéмлю. Побíг Тарáсик.

Підбíг до своґó перелáзу, став відпочи́ти—біг- бо дýже.

Ди́виться—і сім'я́ вечéря кóло хáти... вечíрня зíронька встає. На шпори́ші мáти постáвила малéнький стóлик і всі си́дять. Тíльки Кáтря стоíть óподаль і жýриться, підпéрши щóку рукóю.

Тарáсик ви́сунув гóлову з-за перелáзу.

—А óсьдечки і я! Ку-ку!..

Кáтря скри́кнула й сплеснýла в долóні.

—Прийшóв!.. Прийшóв!.. Прийшóв!..

Ки́нулася до Тара́са, підхопи́ла на ру́ки, а сама й говори́ти не мо́же від ра́дощів. Посади́ла на траву́, дає́ йому́ ї́сти.

—Їж, Тарасу́ню!.. Їж на здоро́в'ячко.

А Тара́сик не мо́же ї́сти. Він ті́льки тепе́р зрозумі́в, як безме́жно дорогі́ йому́ і ба́тько й ма́ти, і Ка́тря, ха́та оця́, Рябко́. Сльо́зи застели́ли йому́ о́чі...

Объяснения

кріпаки́—крепостные;
підупа́ла—потеряла силу;
догля́нути—присмотреть;
ганчі́рка—лоскут материи;
немовля́—младенец;
прокинеться—проснется;
лановий—надсмотрщик;
пу́га—бич;
передибав—пережил;
не вимовля́є—
не выговаривает;
рілля́—пашня;
розпи́тує—расспрашивает;
розпа́лює—разжигает;
зірки́—звезды;
схо́ди—лестница;
ка́же—говорит;
на лана́х—на полях;
ку́рява—пыль;
ма́жа—воз;
схили́лось—склонилось;
баті́г—кнут;
полові́ї—палевые (масть волов);
шпори́ш—бурьян;
жу́риться—печалится;
о́сьдечки—здесь;
зрозумі́в— понял.

???

1.Перескажи рассказ по-украински своими словами.

2.Сравни стихотворение «Тогда мне лет тринадцать было...» с содержанием рассказа о детстве Шевченко. Что в них общего?

УРОК № 3
ЯКОВ ГЕРАСИМОВИЧ КУХАРЕНКО
(1799 - 1862)

ЯКОВЪ ГЕРАСИМОВИЧЪ КУХАРЕНКО

Считается, что Я.Г.Кухаренко— украинский писатель, историк и этнограф —родился на Кубани на безымянном родовом хуторе в октябре 1799 года. Известно, что его дед и отец были казаками Кущевского куреня Запорожского казачьего войска. В семье царил дух запорожской старины, бережно сохранялись казацкие обычаи. Отец писателя, как и другие представители казацкой старшины, вскоре после переселения Черноморского войска на Кубань был удостоен дворянского титула.

Яков Герасимович окончил Екатеринодарское уездное училище и, вероятно, гимназические классы при нем. Блестящая военная карьера увенчалась чином генерал-майора и должностями начальника штаба и исполняющего обязанности наказного атамана Черноморского казачьего войска (1852-1856).

В 1836 г. по поручению войска Я.Г.Кухаренко написал его первую летопись, получившую название «Исторические записки о войске Черноморском». Работа над нею вдохновила писателя на создание оперетты «Чорномо́рський по́бит на Куба́ні між 1794 і 1796 рока́ми», высоко оцененной его другом Тарасом Григорьевичем Шевченко. Кубанский казак и Кобзарь познакомились в январе 1841 г. в Петербурге. Их дружба выдержала многие превратности судьбы, а переписка продолжалась почти два десятилетия,

даже тогда, когда великий украинский поэт отбывал свою десятилетнюю ссылку. Т.Г.Шевченко посвятил кубанскому другу поэму «Москалéва кринúця».

Я.Г.Кухаренко является автором интересных этнографических очерков из жизни черноморских казаков: «Козáк Мамáй», «Воронúй кінь», «Пластунú», «Вíвці і чабанú в Чорномóрії», а также вдохновенного размышления о красоте и несчастливой судьбе украинского языка. Созданы они под влиянием харьковского кружка романтиков во главе с историками И.Срезневским и М.Костомаровым, с которыми кубанского литератора связывало деятельное сотрудничество.

Умер Я.Г.Кухаренко 26 сентября 1862 г. в плену у горцев близ Майкопа. Лишь за год до смерти он увидел опубликованными свои основные художественные произведения на страницах первого в России украинского журнала «Оснóва».

В историческом центре Краснодара сохраняется дом, в котором жил и работал первый кубанский классик. Ныне здесь размещается Литературный музей Кубани. В его экспозиции есть подлинные экспонаты, все издания книг писателя и другие материалы, рассказывающие о творческом пути Я.Г.Кухаренко.

ВОРОНИ́Й КІНЬ

Був у нас на Чорномóрії козáк старúй, на прíзвище Кульбáшний; зжив він свій вік сиротóю, сидíв зимівникóм на рíчці Сосúці Єйської палáнки, мав дýже багáто худóби всякої і був грошовúтий дýже. Він, умирáючи, всі грóші одказáв на Бóжі церквú.

Раз у Ростóвському ярмарку, де чорномóрці станóвляться осóбне тáбором, він продавáв лошакíв, нéуків, а мошéнники (які ярмарки без них не бувáють) давнó

вéштаються між вóзами та й підглядíли, що старúй Кульбáшний, продáвши своїх лошакíв, бíдкається, де б йомý купúти на стáрість їзджáлого, смúрного конá під верх. Одúн чумáк, почýвши сéє ,та й каже:

— Я тобí, бáтьку, найшóв би конá дóброго, так далéко трéба йти.

—А де? — спитáв старúй Кульбáшний. —А чи там, де колéса продаю́ть?

—Та такúй , — кáже, — кінь, що й мáла дитúна поїде. Як би я, —кáже, — не чумакувáв, то був би сýчий син, колú б не купúв для сéбе! Там скотúна — на дúво вдалáся!

— А якúй на масть?— перебивáє йогó Кульбáшний.

—Воронúй, бáтьку, там що за кінь! Скáзано: запорóзький.

—А, запорóзький! — кáже Кульбáшний. —Ходíмо зáраз.

Пішлú.

—Там жив, неподалéку Савýр-Могúли, в байрáці, запорóжець, — розкáзує йдучú чумáк, — та недáвно вмер. Чумакú, на той час трáпилось, поховáли старóго козарлю́гу, а конá взялú, щоб продáти та віддáть грóші на церквú, за дýшу покíйного.

—Е! Се благé дíло; і менí вже час умирáти, — Кульбáшний кáже.

Та ,знай, дорóгою обúдва йдучú, теревéні прáвлять. А тогó старúй Кульбáшний і не вíзьме собí в товк, що це він з мошéнником зчепúвся. Вік привúк берегтúся москалíв (та, прáвда, хто їх і не бережéться), а щоб з чумакíв та булú мошéнники, Кульбáшному і не снúлось. Уже оці нáші ходокú давнó вúйшли з Чорномóрського тáбору, перéйшли Бáхмутський поштóвий шлях, перейшлú возú з колéсами, аж ось недалéко й Темернúк. Тут на бáлці стоять осóбне возú чумáцькі з запрáженими волáми. Чумакú мотлáються

між возáми, і як уздріли свогó товáриша, що йде з Кульбáшним, зáраз вúступили назýстріч.

—А що, Трохúме! Чи розплатúвся? — спитáв одúн чумакá, якúй прийшóв з Кульбáшним .

—Ні, — кáже, — немá кóло вóза... пішов до крамарів... Що це ви задýмали переїздúть, чи що? Ось старúй бáтько конá купýє..

—Не кýпить, — сказáло рáзом чоловíк з п'ять. — Ці чорномóрці нарóд скýпий з-біса; та й ïздять усе на злих кóнях.

Оця остáння мóва і не сподóбалася Кульбáшному, що сказáли *не кýпить,* спротúвилась йому: мов би в ньóго чорт-мá грошéй.

—Чи не куплю́? — каже Кульбáшний. — Я й возú вáші з волáми мóжу купúти.

—Ких—ких—ких! — засміялись чумáки. Кульбáшного взялá злість: що не йммуть йому вíри.

—Де той кінь? — питáє.

—Ось де! — обізвáвся якúйсь чумáк за возáми, одв'я́зуючи тогó конá од полудрáбка.

Згля́нувсь на нього Кульбáшний, і жúжки в старóго затрусúлись. Обійшóв йогó.

—Кінь в літáх, — кáже Кульбáшний. — «Та й я немолодúй», — подýмав про сéбе. — А що за ньóго?

—Дві сотні з половúною.

—«Дóрого», — подýмав старúй, та й кáже:

— Щоб не клопотáтись — півторú сóтні.

—Та відступáйте, брáття! — промóвив прихóжий чумáк.

—Хібá для тéбе! Дві сóтні та й гóді, — відповíв один старúй чумáк.

—Давáй, бáтьку, грóші, — кáже прихóжий звéденник : упýстимо цьогó конá, другóго не знáйдеш такóго, бо вже крáщого не бýде.

Підступи́вс старий, озираючи коня. Взяв за повід коло морди і погладив по голові, повів руку по шиї, поляпав долонею по спині, одступивсь, зайшов ззаду, глянув вздовж спини.

—Хороша скотина... Нехай же я, — каже Кульбашний, — на старість поїзджу таким конем, як змолоду в мене був: беріть гроші.

Підійшов до того, що торгувався, зняв шапку, перехрестився, вдарили по руках. Вийняв Кульбашний з кишені хустину, знайшов гроші, одлічив дві сотні й оддав продавцеві, взявши коня за повід полою.

—Тобі, батьку, судивсь цей кінь, поживай на здоров'я, — віддаючи коня, продавець сказав.

Закинув Кульбашний поводи коневі на шию, взявся за гриву, посмакувавшись, підскочив — уже й на коні. Проїхавсь геть від возів шлаптю, скрутнув поводами коня, кінь як у казані, окрутнувся назад. Попустив повода — вороний риссю, — добіг до возів, спинив коня, схопився з нього — не надякується продавцеві за доброго коня. Подовбався ще раз у кишені — тягне карбованця:

—От вам, панове чумацтво, на могорич.

—Спасибі ! Не будеш , батьку, лаяти за цього коня і згадуватимеш поки жив на світі... А подайте ,хлопці, боклаг, — загули чумаки. — Поки батькова буде, то ми своєю почастуємо.

Достали боклаг, знайшли рогову чарку — пішло частування! — Тут, звичайно, було пито й балакано, а більше — про запорожця, що викохав такого коня, і дещо інше...

Почувши, старий Кульбашний, що вже закружила чумацька горілка в його лобі ,сказав:

—Не хочу сідати на коня охляп, бо то козакові сором без сідла їхати по ярмарку, мов на краденому.

—Е-е!— загули́ козаки́. — Пра́вда!

—Ході́мо, — ка́же прихо́жий зве́денник, — ра́зом, ба́тьку, бо мені́ по шляху́ тре́ба зайти́ за сво́ім ді́лом.

Пішли́, понесли́ ги́лі, доро́гою йду́чи. Стари́й Кульба́шний і не ба́чить, що зза́ду ро́биться!.. Ось і шлях Ба́хмутський, уже й ви́йшли на ньо́го, зве́денник як забі́дкається:

—Що це я, дурни́й, наробі́в? Мені́ тре́ба б шви́дче лю́дям гро́ші нести́, щоб не назва́ли моше́нником... а я з ва́ми, ба́тьку, загово́ри́вся та й байду́же! Побіжу́ лиш швиде́нько попе́реду.

Та й потю́пав попере́д ньо́го. Необа́чний Кульба́шний ще в слід йому́ гука́в разі́в скі́лько:

—Захо́дь же, спра́вившись, до на́ших возі́в на могори́ч! — поки́ його́ зо́всім не ви́дно ста́ло.

Объяснения:

прі́звище — фамилия;
сиді́в зимівнико́м —жил в зимовнике;
пала́нка — административная единица в Запорожской Сечи;
грошови́тий — имел много денег;
осо́бне — здесь: отдельно;
не́ук — необученная лошадь;
ве́штаються— бродят;
підгляді́ли—подсмотрели;
бі́дкається—бедствует, горюет;
за́раз— сейчас;
Саву́р-Моги́ла — имеется в виду легендарная могила на чумацком шляху возле города Снежное (восток Украины);
не ві́зьме собі́ в товк — здесь: не поймет;
уздрі́ли— здесь: увидели;
крама́р— торговец;
не сподо́балася— не понравилась;
гро́ші—деньги;
полудра́бок — часть телеги;
жижки ...затрусились— поджилки затряслись;

в літа́х— в возрасте;
щоб не клопота́тись— чтобы не беспокоиться;
зве́денник—сводник;
озира́ючи—осматривая;
вздо́вж—вдоль;
кише́ня—карман;
хусти́на — платочек;
одлічи́в—отсчитал;
посмакува́вшись—здесь: полюбовавшись;
геть—прочь;
шла́птю—особым лошадиным бегом;
спини́в—остановил;
не надя́кується — не наблагодарится;
подовба́вся—здесь: пошарил;
пано́ве чума́цтво— вежливое обращение к чумакам;
ла́яти—ругать;
бо́клаг—посуда для напитков;
почасту́ємо—угостим;
звича́йно—конечно;
ви́кохав— вырастил;
понесли́ ги́лі—здесь: начали болтать;
шви́дче—быстрее;
байду́же—безразлично;
потю́пав— пошлепал;
попере́д ньо́го— впереди него.

Прервем чтение рассказа для ответов на вопросы.

???

1.Перескажи этот отрывок своими словами.

2.Какие черты характера Кульбашного проявились в рассказе?

3.Что ты узнал нового из кубанского быта прошлого столетия?

Домашнее задание.
Прочитай окончание рассказа и ответь на поставленные вопросы.

ВОРОНИЙ КІНЬ

(Закінчення)

Пройшо́вши ще тро́хи, заду́мав Кульба́шний на коня́ подиви́тися. Гульк наза́д: свят єси́, Госпо́ди!.. за́мість коня́

чернéць загнýзданий стоя́в у підря́снику, обшáрпаний, трýситься, мов несамóвитий.

—Дух свят з вáми!—проговори́в Кульбáшний, перехрести́вшись. Погля́нув кругóм—нікóго не ви́дно: сам з ченцéм сéред пóля, коня́ немáє, мов і не булó.

—Ей, бáтьку, як мáю тебé звáти?—заговори́в чернéць.—Спаси́бі тобí на сім світі, а на тім світі цáрство!

Та бац Кульбáшному в нóги: ревé, лéжачи, мов зарíзаний, а від плачý слóва не промóвить. Кульбáшний, схопи́вши з ченця́ уздý, ки́нув додóлу, зняв шáпку та, взя́вши ченця́ під рýки, піднімáє, плáче й прóсить:

—Устáнь, чоловíче дóбрий, устáнь, панóче, будь лáскав та розкажи́ менí, що ти є такéє.

—Я був ченцéм год двáдцять, і зроби́вся грíшником вели́ким—зазнáвся з кля́тими жидáми і за те менé прóклято на сім год і зрóблено конéм, щоб спокутувáв своí гріхи́. Я й чув усé: як ти балáкав з чумакáми,—та не міг нічóго сказáти, бо був конéм. У цю сáме пóру кінéць клятьби́ прийшóв, і я знов став чоловíком,—проговори́в чернéць та знов Кульбáшному в нóги.—Тепéр тобí дістáвся, поможи́ менí, бáтьку, грішми́: я й за сéбе і за тéбе Бóга благáтиму!

—Ну вже коли́ тебé прóщено, то гóді плáкати—вставáй, панóче! От тобí на обіхíдку.

Дáвши йомý карбóванців з пáру, взяв в рýки уздý й пішóв до свогó вóза, в чорномóрський тáбір.

А що? Не оброби́ли Кульбáшного гáспидські мошéнники? Чи не булó догадáтися, що то був не чернéць, а кля́тий мошéнник?

Прийшóв Кульбáшний в чорномóрський тáбір, сів на вії свогó вóза, зійшлóсь до тогó товари́ство і ди́во розкáзує їм Кульбáшний. Всі об пóли вдáрили рукáми, дивýються, аж не тя́мляться од Кульбáшної при́тчи. Пішли́ други́х рóзповіді, якé вели́ке ді́ло клятьбá. Той кáже, що як

про́кляли Мазе́пу, і як його́ засти́гла та клятьба́ в Бенде́рах, то він і лу́снув. Дру́гий ка́же: було́ коли́сь, як прокляла́ си́на ма́ти, то він од не́ї так і побі́г вовкула́кою. Пішли́ вся́кі терев́ені. Повали́ло коза́цтво з усьо́го та́бору розпи́тувать про ди́во несказа́нне.

Пройшло́ днів зо два; уже́ із я́рмарку пора́ руша́ть. Пішо́в Кульба́шний на розто́ржа купи́ти ді́гтю на доро́гу. Спра́вившись як слід, іде́ стари́й з мазни́цею наза́д: гульк—продає́ться той са́мий кінь, що в ньо́го він ченце́м зроби́вся. Що ж ви ду́маєте, пано́ве? А́дже ж того́ продавця́ з ко́нем за штим, та й до оба́кти? Так ні ж бо! Не так Кульба́шний ві́рив, щоб усумни́тися! Поста́вивши мазни́цю на зе́млю, підійшо́в до коня́, нахили́вся йому́ до ву́ха та й ка́же ни́шком:

—А що, пано́че! Чи вп'ять согріши́в? Ка́йся, не́боже!

Да вхопи́вши мазни́цю в ру́ки, ми́ттю в та́бір і, запрі́гши во́лики у віз,—та гей шви́дше додо́му.

Объяснения

необа́чний—неосторожный;
гука́ти—звать;
гульк наза́д—посмотрел назад;
черне́ць—монах;
несамови́тий—бесноватый;
спокутува́ти—искупить;
клятьба́—проклятие;
блага́тиму—буду просить;
пано́че—вежливое обращение;
на обіхі́дку—на первый случай;
карбо́ванець—рубль;
та́бір—лагерь;
об по́ли вда́рили—удивились;
лу́снув—лопнул;
вовкула́ка—оборотень;
мазни́ця—ведро для дегтя;
за штим, та й до оба́кти—здесь: за ушко, да на солнышко;
ни́шком—тайком;
не́біж—племянник.

???

1.Что же помешало Кульбашному вовремя «раскусить» мошенников?

2.С каким чувством представляет читателям своего героя писатель?

3.Может ли этот рассказ быть полезен современному читателю и чем именно?

4.Знаешь ли ты, кто из современных кубанских авторов писал о Я.Г.Кухаренко?

5.Если ты живешь в Краснодаре или в ближайшее время планируешь побывать в краевом центре, посети Литературный музей Кубани и ознакомься с материалами о жизненном и творческом пути писателя-земляка Я.Г.Кухаренко. Поделись об увиденном с одноклассниками.

УРОК № 4
ЯКОВ ВАСИЛЬЕВИЧ ЖАРКО́
(1861-1933)

Яків Жарко за робочим столом

Яков Васильевич Жарко́ родился в городе Полтаве 13 февраля 1861 года в семье мелкого чиновника. Уже в гимназии под влия-нием старших братьев он примкнул к революционному движению. Первые стихи были посвящены товарищу по борьбе Софье Комаровской. Они волнуют искренностью, глубиною и чистотою чувств юного поэта, успевшего к тому времени пережить первый арест, обыски и исключение из гимназии «без права поступления в какое-либо учебное заведение, на государственную и общественную службу».

Яков Жарко́ навсегда оставляет родной дом и под псевдонимом Жарченко становится профессиональным актером труппы М.Старицкого и М.Кропивницкого, в которой встретит свою судьбу — юную актрису Агриппину Горшкову. Когда подросли дети, актерской семье пришлось оставить сцену ради их достойного воспитания и образования. Из всех городов, куда заносила судьба, выбрали для жительства уютный, утопающий в зелени Екатеринодар.

Уже до переселения в казачью столицу, которое произошло в 1904 году, Жарко был известным литератором. Были изданы его книги: «Пе́рші ліри́чні тво́ри» («Первые лирические произведения»), «Оповіда́ння» («Рассказы»), и «Байки́» («Басни»). На Кубани увидели свет лирические «Пісні́» (1905), полный обличительного пафоса сборник «Катеринода́рцям» (1912), а также «Бала́ди та леге́нди»(1913) и другие книги. Вновь был переиздан пользующийся особой популярностью у читателей сборник его басен.

Я.Жарко́ долгие годы работал в Краснодарском художественном музее, был его директором. В последние годы жизни, как и в молодости, он вновь подвергся необоснованным арестам, обыскам и тюремному заключению, подорвавшими его жизненные и творческие силы. Старого революционера безуспешно пытались обвинить в шпионаже в пользу Англии.

Умер писатель в Краснодаре 25 мая 1933 года.

ВО́ВЧА ДЯ́КА

Гриз кі́стку сі́рий вовк та не́ю й подави́вся:
—Ой ли́шенько!.. Ой пропаду́!..—
На сю біду́
Леті́в від конопе́ль

Носа́тий жураве́ль
Та бі́ля во́вка зупини́вся.
Вовк і поча́в його́ блага́ти:
—У те́бе до́вгий дзьоб, мій бра́те,
Спаси́ мене́!.. Озолочу́,
Що схо́чеш, те я й заплачу́!
—Роззя́в паще́ку.—Й сі́рий ско́са
Диви́всь, як жураве́ль встроми́в в горля́нку но́са
І кі́стку ви́тягнув...—Плати́
Мені́ тепе́ра, во́вче, ти!
—Ах ти, негі́дник-обідра́нець!..
Хіба́ я ма́ло заплати́в,
Що го́лову твою́ нікче́мну із ро́та ці́лою пусти́в?..

Объяснения

зупини́вся—остановился;
блага́ти—просить;
дзьо́б—клюв;
паще́ка—пасть;
встроми́в—воткнул;
нікче́мна голова́—ничтожная голова.

???

1.Докажи, что это произведение —басня.

2. О ком эта басня? Кого она высмеивает? К каким жизненным ситуациям можно применить ее мораль?

3.В чем проявился иносказательный смысл басни «Вовча дяка»?

РЯБКО́

Не зна́ю, пра́вдою чи як,
Бо гріх каза́ти, як не так,
Рябко́ сюди́-туди́ метну́вся
І з м’я́сом у село́ верну́вся,
Та й ду́має:

—От до́бре попої́м!
На злість всім ворога́м мої́м!
Біжи́ть по гре́блі... зирк у во́ду:
Там, пе́вно наро́бивши шко́ди,
Рябий, пога́ний пес біжи́ть
І м'я́со у зуба́х держи́ть.
—Дай в ньо́го одніму́, а це
Схова́ю на обі́д м'ясце́,—
Рябко́ поду́мав, да́лі:
—Гав!—
Шмато́к із ро́та в во́ду впав...
Зоста́всь Рябко́ тоді́ ні з чим,
На по́сміх ворога́м свої́м.

Объяснения

метну́вся—побежал;
зирк—глядь;
шко́да—вред;
шматок—кусок;
зоста́всь—остался;
на по́сміх—на смех.

???

1.Что стало причиной позора «Рябко́»?
2.В чем мораль басни? Чему она учит людей?
3.Научись выразительно читать басню «Рябко».
4. Чем тебе напоминают басни украинского поэта Я.Жарко произведения русского баснописца И.Крылова?

Домашнее задание

Прочитай басню Я.Жарко «Півень та зозу́ля» («Петух и кукушка»). Ответь на поставленные вопросы и выполни предложенные задания.

ПІВЕНЬ ТА ЗОЗУ́ЛЯ

Зозу́ля Пі́вня вихваля́ла
І так без со́рому каза́ла:
—Як га́рно, Пі́внику, співа́єш ти!

У сві́ті дру́гого співця́,
Хоч обійди́ весь світ, од кра́ю до кінця́,
Ніде́ тако́го не знайти́!..
—Зозу́ленько, я чув, як в лі́сі
Співа́єш ти на ду́бі чи горі́сі
Куди́ разі́в у сто, гарні́ш від солов'я́!—Божу́сь я.
—Ой, лю́бий мій! Твій голосо́чок
Дзвени́ть сріблóм, мов в лі́сі той струмо́чок...
—Моя́ хоро́ша! На́че ра́йська пти́ця
Співа́єш ти, моя́ сестри́це...
Тут де не взя́вся Горобе́ць,
Завзя́тий молоде́ць,
Та й ка́же:
—Бре́шете обо́є, дерете́ горля́нку
Чорт зна по я́кому із ве́чора до ра́нку!..
А на́що Пі́вника Зозу́ля вихваля́є?
На те, що він Зозу́лю прославля́є!

Объяснения

без со́рому—без стыда;
га́рно—хорошо;
струмо́чок—родничок;
горобе́ць—воробей;
завзя́тий—задорный;
бре́шете—врете;
до ра́нку—до утра;
вихваля́є—восхваляет.

???

1.Есть ли в текстах прочитанных тобой басен выражения, которые можно назвать крылатыми? Выпиши их в тетрадь.

2.Раскрой мораль басни «Пі́вень і Зозу́ля». Кого из людей напоминают тебе Пивень и Зозуля?

3.Почему названия птиц в басне «Півень і Зозуля» написаны с большой буквы? Носителями каких человеческих качеств являются эти птицы?

4.Нарисуй иллюстрации к басням Я.В.Жаркó. Сделай подписи к рисункам, используя слова из басен.

УРОК № 5
АЛЕКСАНДР ЕФИМОВИЧ ПИВЕНЬ
(1872-1962)

О.Ю. Півень

А.Е.Пивень, популярный казачий поэт и фольклорист, родился 3 июня 1872 года в семье псаломщика станицы Павловской Ейского отдела Кубанской области. Любовь к чтению, переросшую в страсть к сочинительству, привила мальчику рано умершая мать. Злая сатира на докучавшего злыми шутками старшекурсника стала поэтическим дебютом воспитанника Екатеринодарского духовного училища. Печатным же органом послужила классная доска.

Первым ценителем и покровителем творчества начинающего сатирика и юмориста стал учитель русского языка и литературы Василий Андреевич Щербина, брат знаменитого кубанского историка. Он познакомил подростка с основными правилами стихосложения. В Кубанском областном правлении, где А.Пивень проходил писарем обязательную войсковую службу, его добрым наставником стал кубанский журналист и педагог В.В.Скидан. Он познакомил талантливого самоучку со знаменитым этнографом М.А.Дикаревым. Тот приобщил его к собиранию казацкого фольклора. После смерти учителя, которого Александр Ефимович назовет впоследствии

лучшим из людей, он твердо встанет на самостоятельную творческую стезю.

С 1904 по 1919 год в Петербурге, Москве, Харькове вышли выдержавшие множество повторных переизданий сборники с веселыми, афористичными названиями: «Двана́дцять кіп брехні́ та мішо́к пра́вди», «Чорномо́рські витрибе́ньки», «Весе́ла нісені́тниця, або коза́цьке «Не лю́бо — не слу́хай», «Весе́ла коза́цька старовина́» и другие числом более тридцати. Они сделали имя А.Е.Пивня популярным по всей Кубани. В редкой казачьей хате не имелось хотя бы одной из его книжечек: щедрой россыпи «весе́лих побрехе́ньок», «жа́ртів», «смі́хів», забавных сказок, песен, припевок и присказок.

Весной 1920 г. писатель, оставшийся верным традициям кубанского казачества и народной черноморской культуры, был вынужден покинуть родину. Жил сначала в Сербии, а потом в Германии. Печатался на страницах эмигрантских журнало́в: «Кубанское казачество», «Вольное казачество», «Казачьи Думы».

Скончался и похоронен на юге Германии, в городе Дармштадте 5 апреля 1862 г. На скромном могильном обелиске высечены слова: «Олекса́ндр Пі́вень.Пое́т. Куба́нський Кобза́р».

Прочитай литературно обработанную писателем народную быль. Обрати внимание на диалог между купцом и Омелько. В его основе лежит комизм ситуаций, которые возникают вследствие различных причин, а также и от незнания действующими лицами языка собеседника.

Ответь на поставленные вопросы.

ХИ́ТРА РОЗМО́ВА

Жив собі́ коли́сь у на́шій стани́ці оди́н коза́к, зва́ли його́ Оме́лько Зуба́нь. Невели́чкого він був ро́сту, тро́шки

горба́тий, ду́же голова́тий, на одне́ о́ко сліпи́й, на одну́ но́гу криви́й, та ще до то́го і воло́сся на голові́ було́ руде́-руде́, аж черво́не, на́че вогне́м горі́ло, а мо́рда уся́ була́ ластови́нням обси́пана.

Незави́дний був чоловічок оце́й Оме́лько своє́ю приро́дою, так зате́ наділи́в його́ Бог вели́ким ро́зумом та хи́трою розмо́вою, і ко́жний у стани́ці боя́вся зачіпа́ти його́, бо тру́дно було́ упі́сля одчепи́ться—одбри́є лу́чче вся́кої бри́тви! Не да́ром і прі́звисько йому́ попа́лось—Зуба́нь: зуба́тіше за його́ на слова́х та нареча́х не було́ ніко́го у стани́ці.

Одно́го ра́зу ї́хав Оме́лько Зуба́нь во́зом із сте́пу додо́му, а доро́га була́ вузе́нька та ще й з обо́х бокі́в ме́рзла рілля́. Коли́ це доро́гою наганя́є його́ яки́йсь проі́жджий купе́ць та й кричи́ть:

—Эй, ты, хахол! Свертай с дороги!

А Оме́лько ка́же:

—Та це віз, а не доро́ги.

—Я говорю тебе́: сверта́й!

—А як не зна́єш, так спита́й!

Ї́дуть да́лі доро́гою; купце́ві на рілля́ зверта́ть не хо́четься, а Оме́лькові й пода́вно. Проі́хали ба́лочку, підня́лись на кряж, коли́ тут за́раз па́нський ху́тір, уве́сь у садку́, водяни́й млин і став, а да́лі уже́ ви́дно було́ й стани́цю. От проі́жджий і пита́є:

—Эй, слухай! Это село или дере́вня?

—Які́ дере́вья? Тут у па́на уся́кого де́рева бага́то: єсть дубки́, ясенки́, я́блуні й ви́шеньки, а верби́ та топо́лі сті́льки, що й за день не пощита́єш!

—Я не об э́том спрашиваю! А чья это гребля?

—Чий став, того́ й гре́бля!

—А чья мельница?

—Хто заси́пав, того́ й ме́леться.

—А глубоко в ставу вода?

—До самісінького дна.

—И человéк мóжет утонýть?

—Хоч і купця́, так грéцці візьмýть!

Проїхали іщé трóхи мóвчки; от купéць знóву питáє Омéлька:

—Селó э́то или станúца?

—Насіяли всьогó: ячмíнь єсть і пшенúця.

—Ты мне скажú: кто тут над вáми стáрший или кто у вас пан?

—Хто надíв дóбрий жупáн, то той і пан.

—Слушáй ,мужичóк!

—А ,мóже, й козачóк!

—Ты не глухóй?

—Глухúй— не глухúй, а зрóду такúй!

—А ты меня слышишь?

—Та трóхи недобачáю! А чогó вам трéба?

—Да мне нужно знать, кто тут у вас самый главный, кто стáрше всех?

—Стáрше всіх? Е, так вам трéба проїхать аж на той край станúці; там живé бáба Перепелúчка, не малá і не велúчка: старíше тієї бáби в станúці не нáйдете; там такá старá, такá старá, що так од вíтру і пáдає!

—Я не о том спрашиваю. Ты мне скажи, кто у вас в станице выше всех?

—Вúще за всіх? Так би ви й зрáзу питáли! Вúще всіх у нас у станúці Куковéлова жíнка. Пистúна! Там такá здорóва, чортя́ча бáба, що як увíйде у цéркву, так на цілíсіньку гóлову вúще усíх людéй.

—Ах, да на кой черт твои бабы! Ты мне скажи, кого вы больше всех боитесь?

—Не розберý, чогó вам трéба! Ви колú хóчете питáть, так питáйте, а ля́яться нíчого! Когó боїмóся? Щоб же і

ра́ньше так спита́ть! Ми боїмо́сь у стани́ці найбі́льше попо́вих соба́к та обче́ственного бугая́; у нас буга́й здоро́вий-прездоро́вий, руди́й та страшни́й; а як іде́ із череди́ та зареве́, так і старе́, і мале́ хова́ється від ньо́го.

—Ах ты, бестолковый! Ну, скажи, кто тут вами управляет, кто вашу станицу держит?

—Хто ж там її де́ржить! Вона́ сама́ де́ржиться? Двір за двір зачепи́всь, горо́д до горо́да пригороди́всь, та так усі́ уку́пі й де́ржаться!

—Да что ты глухой или дурак? Много тут вас живет. таких дураков?

—Буряків? Та буряків торі́к у ме́не чима́ло уроди́ло; жі́нка вели́ку ді́жку для се́бе наскребла́, а що остало́сь, на база́рі прода́в.

—Прочь с дороги! А то как встану, так в рожу тебя заеду!

—Зайді́ть, зайді́ть, ми́лости про́шу! У ме́не са́ме жі́нка сні́дать навари́ла, то й вас нагоду́єм.

Тут купе́ць уже́ до́бре розібра́в, що Оме́лько з ньо́го ті́льки глузу́є, а зверта́ть з доро́ги і не ду́має, та зверну́в сам у ріллю́, ви́передив його́ і пода́вся у стани́цю.

Отаки́й-то був Оме́лько Зуба́нь! Як ві́зьме було́ кого́ на зу́би, так ті́льки держи́сь!

Объяснения

руди́й—рыжий;
ластови́ння—веснушки;
розмо́ва—речь;
зачіпа́ти—трогать;
рілля́—пашня;
коли́ це—когда это;
наганя́є—догоняет;
спита́й—спроси;
зверта́ть—сворачивать;
став—пруд;
до самі́сінького—
до самого;
тро́хи—немного;
тре́ба—надо;
на цілі́сіньку го́лову—
на целую голову;

питáти—спрашивать;
лáятись—ругаться;
ховáтись—прятаться;
усí в кýпі—все вместе;
торíк—в прошлом году;
снíдати—завтракать;
глузувáти—издеваться;
вíзьме на зýби— высмеет.

???

1.О чем этот рассказ? Кто его действующие лица?

2.Дай характеристику купцу и Омелько.

3.Кто из героев рассказа выглядит смешным и почему? На чьей стороне находится рассказчик?

ДРЇБ'ЯЗОК
НАРОДНІ АНЕКДОТИ.

—Тпру, волú! Давáй, жíнко, грóші щитáть! Кажú зáраз ти, кудú грóші потрáтила?

—Та кудú ж, хібá ти не знáєш? Кóпу на сіль, кóпу за сіль, та за кóпу сóлі купúла,.от і грóші усí! А ти ж ,старúй, на що потрáтив?

—Та я ж так: сюдú-тудú—руб, сяк-так—два, за кóпу—телá, та кóпу з свáтом пропилú!

—

—Чи ти уже снíдав?

—Ні, ще не снíдав.

—Чомý?

—Та ходúв додóму, а снíдать булó нíчого, так я з'їв окрáєць хлíба та дві палянúці, то от й усé! Так і ходжý і дóсі не снíдавши.

—

Зайшлú в однóго чоловíка під Велúкдень волú; шукáв він їх на Велúкдень увéсь день, знайшóв аж увéчорі, женé додóму та й кáже:

—Соб, сі́рі, бода́й ви ви́дохли! Че́рез вас, чорті́в, я ще й до́сі па́ски не їв.

—

Так нас не пуска́ли—до ха́ти... так прийма́ли, так прийма́ли—усе́ з стола́... так ми посіда́ли на по́куті—знадво́ру, та й додо́му пішли́.

—

Каза́в ци́ган, ле́жачи під шатро́м у лі́тню спе́ку:

—До́бре тому́ косаре́ві, га́рне його́ ді́ло! Сам ко́се і ві́тер ко́ло се́бе ганя́є—йому́ й нежа́рко!

—

—Де живе́ш, кули́че?

—В боло́ті!

—Там же пога́но!

—Я приви́к, так га́рно!

—

—Скі́льки нажа́ли кіп?

—Півто́ра-тора́, стільки, як і вчо́ра. Як діжде́м лі́та, та нажне́м жи́та, поста́вим у ко́пи та вда́рим у го́пи.

—

—Будь здорове́нька, кума́!

—На база́рі була́.

—З пра́зником поздоровля́ю!

—Голо́вку купи́ла.

—Чи ти, кума́, глуха́?

—Та були й ву́ха, та різни́к одрі́зав.

—

—Це твоя́ коби́ла?

—Моя́.

—Що, продає́ш?

—Продаю́. Тут яка́ коби́ла до́бра! День біжи́ть, три дні лежи́ть, рі́чку перескочить, хвоста́ не замо́чить! Ось

загляньте в вічі, або в зуби подивіться, так і там побачите, що добряча кобила!

—

—Чи ти знайшла, бабо, гроші?

—Знайшла.

—Коли ж ти знайшла?

—Як заміж ішла... в Страшну п'ятницю, як і тепер знаю... на дворі хвижа та хурія, а я сиділа на ковраті, а капуста у печі: то-ро-ро, то-ро-ро... тоді я й гроші знайшла.

—

Як був собі Сава, та не їв сала, та все паляниці: не любив дівок замишлівок, та все молодиці.

—

Дивись на траву удень, як обсохне роса, а на дівку гляди у будень, як не вбрана та боса.

—

Мачушине слівце, що зимне сонце: воно хоч і світить, та не гріє і буйним вітром од нього віє; а рідної матері слівце, що літнєє сонце: хоч і як хмарненько, а все-таки од нього тепленько.

—

Поки багат, то для всіх і сват і брат, а як уже нічого не стало, так мов усіх лизнем злизало!

—

Трусіться, рубці, дивіться, молодиці: як робимо, так і ходимо, як дбаємо, так і маємо!

—

Ей, миряни, люди добрі! Шевці, кравці, ковалі, чорнотропи, козаки-добродії! Сходьтесь докупи, сядемо на колоді, поговоримо на пригоді, табаки нюхаємо, люльок покуримо та ради послухаємо!

Объяснения

гро́ші—деньги;
ко́па—мера денег;
сні́дати—завтракать;
окра́єць—горбушка, краюха;
Вели́кдень—Пасха;
на по́куті—в красном углу;
спе́ка—жара;
у го́пи—танцевать;
часто́вані—угощенные;
ли́знем злиза́ло—пропали;
роби́ти—работать;
швець—сапожник;
кова́ль—кузнец;
добро́дій—господин;
коло́да—бревно;

???

1.Что в поведении людей высмеивается в прочитанных тобой «Дрі́б'язках»?

2.Чему учат эти краткие истории?

3.Какие народные праздники называются в этих историях? Что ты знаешь о них?

Домашнее задание

Предлагаем тебе прочитать еще несколько историй, подмеченных писателем-земляком А.Е.Пивнем в жизни народа. Перескажи их в классе,если сможешь — на украинском языке.

БРЕХЕ́НЬКА

Пи́сано-перепи́сано, усе́ до ді́ла спи́сано! Коза́цьке письмо́ до козака́ Кулика́, Нетяга́йлівської стани́ці, од рі́дного си́на до ба́тька Гера́сима всенижа́йше до сиро́ї землі́ поште́ніє! Скі́льки ду́маю, скі́льки й пишу́, бага́цько пла́вень та ще й комишу́ й усе́ состої́ть благополу́шно. Стоїмо́ ми на гряни́ці—в трьох верста́х од стани́ці, баби́ з варе́никами надої́ли, а сухарі́в не ста́є. Я сам жив і здоро́в, ті́льки кінь здох та штані́в нема́є, того́ й вам бажа́ю. Пода́йте мені́ матери́нське благослове́ння з то́го порося́ти, що торі́к зарі́зали; бо, як і вам зві́сно, пішо́в я з до́му холости́м, а тепе́р жени́вся, так на́че я на світ народи́вся. Моло́да хоч і ні́чо́го, та чорти́-ба́тька-зна кому́ доста́лась!

Одно́ о́ко ви́їв шпак, а з дру́гого нема́ й так; одно́ у́хо боли́ть, а з дру́гого гній вали́ть; ну та усе́ нічо́го, а ті́льки че́рез те тро́шки пога́но, що одніє́ї ноги́ нема́—една́че й те дарма́!

ЯК СОЛДА́Т ЗА ОБІ́ДОМ КОМА́НДУВАВ

Розка́зують лю́ди, що коли́сь давно́, як була́ війна́ з ту́рком, розставля́ють було́ солда́тів по кварти́рах. Як вели́ке село́ або́ стани́ця, то на одно́го солда́та признача́ють було́ по дві або́ й по три ха́ти; у одній він квартиру́є, а іще́ з двох йому́ баби́ обід та вече́рю но́сять. Поприно́сять оце́ баби́ солда́тові стра́ву та й ждуть, по́ки він наї́сться, щоб по́суд забра́ть; одна́ ба́ба нава́ре та принесе́ борщу́, дру́га—варе́ників, а тре́тя принесе́ варе́ну або пече́ну ку́рку.

Сиди́ть солда́т за столо́м, як пан яки́й, розкошу́є; а як яки́й, так ще зачне́ жартува́ти та заходи́ться ко́ло стра́ви кома́ндувать:

—Варени́ки-пироги́, злі́ва, спра́ва заходи́! Ти, ку́риця, пода́йсь впере́д, а ти, борщ, наза́д осади́!

Объяснения

поро́ся—поросенок;
о́ко—глаз;
шпак—скворец;
гній—гнойник;
пога́но—плохо;
со́ром—стыд, стыдно;
вече́ря—ужин;
стра́ва—кушанье;
розкошува́ти—блаженствовать;
жартува́ти—шутить, баловаться;
причі́пок—лежанка;
парува́ти—дымиться;
бала́кати—говорить,
ухопи́ти—схватить;
шпурне́—бросит;
обри́дло—надоело;

ПРОВЕРЬ СЕБЯ

Хорошо ли ты запомнил значение украинских слов? Напиши к поданным словам перевод.

баті́г—
блага́ти—
брехня́—
Вели́кдень—
встроми́ти—
вече́ря—
ганчі́рка—
гарбу́з—
говори́ти—
гро́ші—
дзьоб—
добро́дій—
жартува́ти—
жури́тись—
зачина́ти—
зго́дитись—
зі́рка—
зрозумі́ти—
зупини́тись—
каза́ти—
карбо́ванець—
кише́ня—
коло́да—
кра́щий—
кріпа́к—
курча́та—
ку́рява—
ла́яти—
лю́лька—
мазни́ця—
о́ко—
окра́єць—
пан—
пита́ти—
при́зьба—
при́пічок—
прі́звище—
пога́но—
пози́чити—
прокида́тись—
по́куть—
рілля́—
роби́ти—
розмовля́ти—
розпи́тувати—
січови́к—
спе́ка—
со́ром—
спита́ти—
ставо́к—
стра́ва—
схиля́тись—
схо́ди—
сумува́ти—
ти́ждень—
тре́ба—
тро́хи—
утіка́ти—
ухопи́ти—
фа́рба—

маєток—	це—
макітра—	чарка—
нагодувати—	чудодій—
немовля—	швець—
необачний—	шинок—
несамовитий—	шпак—

ДЛЯ САМОСТОЯТЕЛЬНОГО ЧТЕНИЯ

ЛЕГЕНДЫ. ПРЕДАНИЯ

ЯК ЗАПОРОЖЦІ ВЗЯЛИ АЗОВ

Ще як був Азов турецькою столицею, там стояло багато військ. От козаки й схотіли взяти його.

Отаман і каже:

—Знаєте, братчики, що? Силою, може, і не візьмемо, бо кріпость велика, а хитрощами візьмемо скоріше.

Поробили козаки вози, поклали рушниці, понаряджалися самі чумаками, а отаман купцем — і махнули. Як стали вже під'їжджати до Азова, взяли тоді поховали у вози по сім, по десять або й більше чоловік козаків, повшивали вози шкурами і гайда.

м. Катеринодар
Пам'ятник Козачому війську

В'їхали перед заходом сонця в Азов і поставали вздовж вулиць. От найбагат-ший купець турський і виходить.

—Що,— ка́же, — бра́тчики, продаєте́ в во́зах?

—Продаємо́, — ка́жуть, — това́р дороги́й: і куни́ці, і лиси́ці, і чо́рні со́болі.

—Ну,— ка́же, — підождíть до ра́нку. Я уве́сь това́р закуплю́ сам.

—До́бре, — ка́жуть.

Полягáли ту́рки спать. Як повилáзили тоді́ куни́ці, лиси́ці і чо́рнії со́болі з во́зів, як метну́ться по мі́сту — так і пішло́ воно́ ди́мом. Ту́рки тоді́ ки́нулися гаси́ти — коли́ тут і па́лять, і рі́жуть. Вони́ тоді́ дава́й тіка́ть!

До схо́ду со́нця орда́ убра́лася к бісовій ма́тері в Туре́ччину, а козака́м діста́лося мі́сто й усе́ добро́.

ЯК ЗАПОРО́ЖЦІ ПРІ́ЗВИЩА ДАВА́ЛИ

На́ші запоро́жці були́ наро́д весе́лий, ска́зано — ві́льний: люби́ли і жа́рти, і смі́хи, ле́две було́ підстережу́ть що-не́будь особли́ве в чолові́ку або́ той що-не́будь зро́бить не до шпе́ти, то за́раз йому́ і прі́звище прикладу́ть. Спа́лить ку́рінь— от він вже й Палі́й; непрово́рний — Черепа́ха; мало́го на сміх прозву́ть — Махна́, а здорове́нного — Малю́та.

Пам'ятник запорозьким козакам на Тамані

І мене́ прозва́ли Коржем от з чо́го: раз поверта́вся я з товариша́ми з Нови́х Кодакі́в у кіш; проїжджа́ючи бі́ля моги́ли Чортомли́к, недале́чко від коша́, де тепе́речки Покро́вська

слобода́, схоті́лося нам з не́ї гля́нути на кіш. От ми й зійшли́ по прото́птаній сте́жці на са́мий верх, а моги́ла була́ ду́же висо́ка і крута́. Нагляді́вшись, ста́ли схо́дить по сте́жці, а я змо́лоду був ду́же швидки́й—і метну́вся навпросте́ць; як посковзну́сь —тра́ва, бач, присо́хла, так слизька́—та так як просла́вся, зве́рху аж до са́мого ни́зу скоти́вся бо́ком, мов той корж: от мене́ товариші́ і прозва́ли Коржем.

Приї́хавши, розказа́ли козаки́ і хреще́ному ба́тькові, так він і ка́же:

—Та неха́й бу́де й Корж. Що ти бу́деш, си́ну, роби́ти, коли́ тут така́ поведе́нція? Терпи́, хло́пче,—бу́деш козако́м, а з козака́ зро́бишся й ота́маном: з по́сміху лю́ди бува́ють!

ДЕ БЕРЕ́ ЧУМАКІ́В БІС

Коли́сь була́ при́казка в стари́х чумакі́в: Саву́р-Могила, Тепли́нський ліс, де бере́ чумакі́в біс.

Жив коли́сь на Саву́р-Моги́лі Са́ва-вата́г з товари́ством. Було́ поста́вить ра́тище бі́ля шля́ху, а бі́ля ра́тища просте́ле повсть. Чумаки́ й кладу́ть: хто хлі́ба, хто зерна́ яко́го сипне́. Хто покладе́, то той і ба́йдуже—прої́де; хто не покладе́, то тому́ вже й біда́, про того́ вже й при́казка гово́рить.

Одно́го ра́зу ї́хали чумаки́ повз ра́тище, а з ни́ми був невели́кий хло́пець. Ста́ли вони́ си́пати зерно́ на повсть, а хло́пець і ка́же:

—Не си́пте! Прої́демо й так. А хто нападе́, то я поговорю́ з ним і прої́демо благополу́чно.

Послу́хали чумаки́ хло́пця: не си́пали ні зерна́, ні хлі́ба не кла́ли. І поїхали. Від'ї́хали од ра́тища, коли́ це жену́ться розбі́йники, а між ни́ми й сам Са́ва. Догна́ли чумакі́в, а хло́пець і вчепи́вся з Са́вою говори́ти. Са́ва помі́тив, що то

хло́пець був із ро́зумних, й узя́в його́ з собо́ю, а чумакі́в пусти́в.

От, зві́сно, хло́пець приста́в до розбі́йників у ша́йку і знав, де що хова́лось. Одно́го ра́зу посла́в Са́ва свої́х гайдама́к у Ки́ївську губе́рнію, а там їх полови́ли і забра́ли в москалі́. Взяли́ й того́ хло́пця, що заграбува́в Са́ва в чумакі́в.

Пройшло́ з тіє́ї пори́ вже бага́то ро́ків, і само́го Са́ви не ста́ло на моги́лі. Пасе́ одно́го ра́зу чолові́к бі́ля моги́ли скоти́ну, а тут надхо́дять дощові́ хма́ри. Став накрапа́ти дощ, а скота́р зійшо́в на моги́лу, сів се́ред не́ї, нап'я́в сіряка́ і сиди́ть під ним. Слу́хає—щось стугони́ть. Огляну́вся він—коли́ іде́ до нього́ моска́ль на ми́лиці. Підійшо́в та й ка́же:

—Здоро́в!

—Здоро́в!

—Хто оту́ ни́вку ви́орав, що збо́ку моги́ли?

—Таки́й-то і таки́й чолові́к.

—Що ж, він бага́тий?

—Та розжи́вся здо́рово!

—Еге́, пога́не ді́ло... Оди́н казано́к гро́шей був таки́й, що мо́жна було́ б узя́ти, та й того́ нема́. Оту́т, де ти сиди́ш, є льох з срі́блом і зо́лотом, є й побі́ля моги́ли бага́то гро́шей, та не мо́жна бра́ти: мі́сце закля́те.—Пожалкува́в-пожалкува́в за чавунце́м і дава́й розка́зувати скотаре́ві, що ді́ялося в старовину́ на моги́лі. Бо це моска́ль був той са́мий, ко́трого Са́ва хло́пцем узя́в у чумакі́в.

Т. Шевченко

ДУМИ́ МОЇ́, ДУ́МИ МОЇ́...

Ду́ми мої́, ду́ми мої́,
Ли́хо мені́ з ва́ми!
На́що ста́ли на папе́рі

Сумни́ми ряда́ми?..
Чом вас ві́тер не розві́яв
В степу́, як пили́ну?
Чом вас ли́хо не приспа́ло,
Як свою́ дити́ну?..
Бо вас ли́хо на світ на сміх породи́ло,
Полива́ли сльо́зи...чом не затопи́ли,
Не ви́несли в мо́ре, не розми́ли в по́лі?
Не пита́ли б лю́ди, що в ме́не боли́ть,
Не пита́ли б, за́ що проклина́ю до́лю,
Чого́ нуджу́ сві́том? «Ні́чого роби́ть»,
Не сказа́ли б на сміх...
Кві́ти мої́, ді́ти!
На́що вас коха́в я, на́що догляда́в?
Чи запла́че се́рце одно́ на всім сві́ті,
Як я з ва́ми пла́кав?.. Мо́же, і вгада́в...
Мо́же, на́йдеться діво́че
Се́рце, ка́рі о́чі,
Що запла́чуть на сі ду́ми —
Я бі́льше не хо́чу.
Одну́ сльозу́ з оче́й ка́рих—
І пан над пана́ми!
Ду́ми мої́, ду́ми мої́,
Ли́хо мені́ з ва́ми!

За ка́рії оченя́та,
За чо́рнії бро́ви
Се́рце рва́лося, смія́лось,
Вилива́ло мо́ву,
Вилива́ло, як umі́ло,
За те́мнії но́чі,
За вишне́вий сад зеле́ний,
За ла́ски діво́чі...

За степи́ та за моги́ли,
Що на Украї́ні,
Се́рце млі́ло, не хоті́ло
Співа́ть на чужи́ні...
Не хоті́лось в снігу́, в лі́сі,
Коза́цьку грома́ду
З булава́ми, з бунчуга́ми
Збира́ть на пора́ду.
Неха́й ду́ші коза́цькії
В Украї́йні вита́ють—
Там ши́роко, там ве́село
Од кра́ю до кра́ю...
Як та во́ля, що мину́лась,
Дніпр широ́кий—мо́ре,
Степ і степ, реву́ть поро́ги,
І моги́ли —го́ри, —
Там роди́лась, гарцюва́ла
Коза́цькая во́ля;
Там шля́хтою,тата́рами
Засіва́ла по́ле,
Засіва́ла тру́пом по́ле,
По́ки не ости́ло...
Лягла́ спочи́ть...А тим ча́сом
Ви́росла моги́ла,
А над не́ю оре́л чо́рний
Сто́рожем літа́є,
І про неї до́брим лю́дям
Кобзарі́ співа́ють,
Все співа́ють, як ді́ялось,
Сліпі́ небора́ки, —
Бо доте́пні...А я...а я
Ті́льки вмі́ю пла́кать,
Ті́льки сльо́зи за Украї́йну...

А сло́ва —нема́є...
А за ли́хо...Та цур йому́!
Хто його́ не зна́є!
А на́дто той, що ди́виться
На люде́й душо́ю—
Пе́кло йому́ на сім сві́ті,
А на тім...
Журбо́ю
Не накли́чу собі́ до́лі,
Коли́ так не ма́ю.
Неха́й зли́дні живу́ть три дні—
Я їх захова́ю,
Захова́ю змі́ю лю́ту
Ко́ло свого́ се́рця,
Щоб вороги́ не ба́чили,
Як ли́хо смі́ється...
Неха́й ду́мка , як той во́рон,
Літа́є та кря́че,
А се́рденько солове́йком
Щебе́че та пла́че
Ни́шком —лю́ди не поба́чать,
То й не засмі́ються...
Не втира́йте ж мої́ сльо́зи,
Неха́й собі́ ллю́ться,
Чуже́ по́ле полива́ють
Щодня́ і щоно́чі,
По́ки, по́ки...не заси́плють
Чужи́м піско́м о́чі...
Отаке́-то...А що роби́ть?
Журба́ не помо́же.
Хто ж сироті́ зави́дує—
Кара́й того́, Бо́же!

Ду́ми мої́, ду́ми мої́,
Кві́ти мої́, ді́ти!
Вироста́в вас, догляда́в вас,—
Де ж мені́ вас ді́ти?
В Украї́ну іді́ть, ді́ти!
В на́шу Украї́ну,
Попідти́нню, сирота́ми,
А я —тут заги́ну.
Там найде́те щи́ре се́рце
І сло́во ласка́ве,
Там найде́те щи́ру пра́вду,
А ще, мо́же, й сла́ву...
Привіта́й же, моя́ не́нько,
Моя́ Украї́но,
Мої́х ді́ток нерозу́мних,
Як свою́ дити́ну.

ЗАПОВІ́Т

Як умру́, то похова́йте
Мене́ на моги́лі,
Се́ред сте́пу широ́кого,
На Вкраї́ні ми́лій,
Щоб лани́ широкопо́лі,
І Дніпро́, і кру́чі
Було́ ви́дно, було́ чу́ти,
Як реве́ реву́чий.
Як понесе́ з Украї́ни
У си́нєє мо́ре
Кров воро́жу...отойді́ я
І лани́, і го́ри—
Все поки́ну і поли́ну
До са́мого Бо́га

А сло́ва —нема́є...
А за ли́хо...Та цур йому́!
Хто його́ не зна́є!
А на́дто той, що ди́виться
На люде́й душо́ю—
Пе́кло йому́ на сім сві́ті,
А на тім...
Журбо́ю
Не накли́чу собі́ до́лі,
Коли́ так не ма́ю.
Неха́й зли́дні живу́ть три дні—
Я їх захова́ю,
Захова́ю змі́ю лю́ту
Ко́ло свого́ се́рця,
Щоб ворогі́ не ба́чили,
Як ли́хо смі́ється...
Неха́й ду́мка , як той во́рон,
Літа́є та кря́че,
А се́рденько солове́йком
Щебе́че та пла́че
Ни́шком —лю́ди не поба́чать,
То й не засмі́ються...
Не втира́йте ж мої́ сльо́зи,
Неха́й собі́ ллю́ться,
Чуже́ по́ле полива́ють
Щодня́ і щоно́чі,
По́ки, по́ки...не заси́плють
Чужи́м піско́м о́чі...
Отаке́-то...А що роби́ть?
Журба́ не помо́же.
Хто ж сироті́ зави́дує—
Кара́й того́, Бо́же!

Ду́ми мої́, ду́ми мої́,
Кві́ти мої́, ді́ти!
Вироста́в вас, догляда́в вас,—
Де ж мені́ вас ді́ти?
В Украї́ну іді́ть, ді́ти!
В на́шу Украї́ну,
Попідти́нню, сирота́ми,
А я —тут заги́ну.
Там найде́те щи́ре се́рце
І сло́во ласка́ве,
Там найде́те щи́ру пра́вду,
А ще, мо́же, й сла́ву...
Приві́та́й же, моя́ не́нько,
Моя́ Украї́но,
Мої́х ді́ток нерозу́мних,
Як свою́ дити́ну.

ЗАПОВІ́Т

Як умру́, то похова́йте
Мене́ на моги́лі,
Се́ред сте́пу широ́кого,
На Вкраї́ні ми́лій,
Щоб лани́ широкопо́лі,
І Дніпро́, і кру́чі
Було́ ви́дно, було́ чу́ти,
Як реве́ реву́чий.
Як понесе́ з Украї́ни
У си́нєє мо́ре
Кров воро́жу...отойді́ я
І лани́, і го́ри—
Все поки́ну і поли́ну
До са́мого Бо́га

Моли́тися... а до то́го
Я не зна́ю Бо́га.
Похова́йте та встава́йте,
Кайда́ни порві́те
І вра́жою зло́ю кро́в'ю
Во́лю окропі́те.
І мене́ в сім'ї́ вели́кій,
В сім'ї́ во́льній, но́вій,
Не забу́дьте пом'яну́ти
Незли́м ти́хим сло́вом.

СОН

(уривок із поеми)

...Світа́є,
Край не́ба пала́є,
Солове́йко в те́мнім га́ї
Со́нце зустріча́є.
Тихе́сенько ві́тер ві́є,
Сте́пи, лани́ мрі́ють,
Меж яра́ми над става́ми
Ве́рби зелені́ють.
Сади́ рясні́ похили́лись,
Топо́лі по во́лі
Стоя́ть собі́, мов сторо́жа,
Розмовля́ють з по́лем.
І все то те, вся краї́на,
Пови́та красо́ю,
Зелені́є, вмива́ється
Дрібно́ю росо́ю,
Споконві́ку вмивається,
Сонце зустріча́є...
І нема́ тому́ почи́ну,
І кра́ю нема́є!

Я. Кухаренко

ЗАПОРО́ЗЬКИЙ А́РКУШ
(Коза́к Мама́й)

В на́шій Чорномо́рській Украї́ні, в де́яких пані́в, єсть мальо́вані запоро́жці. Вони́ всі предста́влені сидя́чими з піді́бганими нога́ми, по-коза́цьки. І́нший де́ржить в зуба́х лю́льку, в рука́х банду́ру, ко́ло нього́: ріг з по́рохом, ча́рка срі́бна, пля́шка з горі́лкою, ша́пка, лук, стрі́ли і весь сагайда́к. Вда́леці дуб, на ньо́му виси́ть герб (зобра́жені вороні́й кінь і ра́тище), гама́н і ша́бля. Да́лі: кінь вороні́й, більш білогри́вий і білохво́стий, в одни́х — прив'я́заний до ду́ба, а в други́х —до ра́тища, вби́того в зе́млю. На коні́ сідло́— туре́цьке, бага́те. Сам запоро́жець одя́гнутий у парчо́вий кожу́х на́опашки, соро́чка розхри́стана, штани́ си́ні, чо́боти черво́ні-сап'я́нці. На і́нших, окрі́м всьо́го то́го: банду́ра лежи́ть бі́ля запоро́жця, а він, ви́смикнувши соро́чку із-за па́зухи, б'є ну́жу (воші), над таки́м спе́реду напи́сано:

Коза́к —душа́ правди́вая,
Соро́чки не ма́є.
Колú не п'є, так во́ші б'є:
Такú не гуля́є.

Внизу́, під зобра́женням пи́шуться віршо́вані ре́чі, бу́цім би то той запоро́жець гово́рить. З таки́х зобра́жень я знав чоти́ри вірші́: із них пишу́ тут оди́н подро́бнійший, з примі́тками. Ре́чі сії́ спи́сані мно́ю сло́во в сло́во, як у мальо́ваному, щоб ви́дно було́: які́ слова́ на́ші письмаки́ вжива́ли для ви́раження своє́ї мо́ви. Ось вони́:

Хоч диви́ся на ме́не, та ба не вгада́єш,
Відкі́ль ро́дом і як зову́ть—нічичи́рк не ска́жеш.
Коли́ тра́пилось кому́ у степа́х бува́ти,

То той мóже і прíзвище моє́ угадáти.
А в мéне ім'я́ не однó, а єсть їх до кáта,
Так зовýть, як набіжи́ш на якóго свáта.
Жид з біди́ за рíдного бáтька почитáє.
Ми́лостивим добрóдієм ляхвá називáє.
А ти як хоч назви́, на все позволя́ю,
Аби́ лиш не крамарéм, бо за те полáю.
Тепéр, бáчу: на свíті бідá — од мéне одцурáвся рід!
Мáбуть, як був багáт, то тодí казáли:Івáн-брат!
А тепéр, як нічóго не мáє, то ніхтó не знáє.
А як розживéться голóта, та загуля́є,
То тодí до рóду і всяк пізнáє.
Відкíль рóдом я на світі — всяк хóче знать примíти.
Жінóк в Сíчí немáє, всяк те дóбре знáє.
Хібá скáжеш: з ри́би рóдом,
Абó з пугачá дід мій плóдом,
Но в том собí ми́лиш і на кри́во цíлиш[1].
В нас сугакóві тíльки сліди́,
Ди́кії кóні —нáші сусíди,
Та Дніпрóве стрéм'я[2]—
То нáше плéм'я.
Трóхи ляхвá угадáла, що лошакá дарувáла.
Глянь на герб знамени́тий — він виси́ть на дýбі.
Прáвда, як кінь в степовíй вóлі,
То так козáк не без дóлі:
Куди́ хóче, туди́ й скáче,
За козакóм ніхтó не заплáче!
Гай, гай..! Як я мóлод бувáв,
Що то в мені́ за си́ла булá!
Булó ля́хів борючи́ і рукá не млíла,
А тепéр і вóш сильнíша від ля́хів здаéться:
Плéчі і нíгті боля́ть, як день поб'éшся.
Так - то бáчу: не дóвга літ нáших годи́на —

Скóро цвітé і в'яне, як у пóлі били́на.
Хочá мені́ й не стрáшно на степу́ вмирáти,
Ті́льки жаль, що ні́кому бу́де поховáти.
Татáрин цурáється, а лях не присту́пить.
Хібá якá звіря́ка за нóгу в байрáк поцу́пить.
І спрáвді, постарі́вшись, на Русь підти́ му́шу,
Аче́й там одпоминáють попи́ мою́ ду́шу.
Ті́льки мені́ немá чогó на лáві вмирáти,
Бо ще берé менé охóта з ля́хами гуля́ти.
Аче́й мені́ що-не́будь прики́нуть для сме́рті,
Лиш жиду́ або ля́ху нóса вте́рти.
Хочá ж мáло зледащі́в, однáк чу́ють пле́чі,
Здає́ться, поборóвся і з ляхáми гре́чі[3].
Іщé б прогнáв ляхви́ хоругóв за Ві́слу хоч трóхи.
Розси́палась би ляхвá, як од пожáра блóхи.
Лучи́лось мені́ і не раз в степу́ вари́ть пи́во:
Пив турчи́н, пив татáрин, пив лях на ди́во.
Мнóго лежи́ть і тепе́р на степу́ з похмі́лля
Ме́ртвих голі́в і кістóк од тóго весі́лля.
Наді́я в ме́не пе́вна: мушке́т сіромáха,
Іщé не заржаві́ла і шáбля— моя́ свáха.
Хоч ужé вонá і не раз пáсокою[4] вми́лась.
Таки́ вонá і тепе́р як би розізли́лась.
То не оди́н католи́к з лóбом двійни́м стáне.
Коли́ втікáти поквáпиться,
То на спису́ застря́не.
Та як лук натягá —бри́зне тятивóю,
То му́сить з пóля тікáти хан Кри́мський з ордóю.
Гей, ну́те, чи ви ,степи́, гори́те пожáрами,
Бо вже час кожу́х міня́ти на жупáн з ляхáми.
Та як дóбрий я́рмарок удáча покáже,
То в бариші́ жид з ля́хом не оди́н поля́же.
Пек їм! Як намóжуться, то му́сиш уступи́ти.

За шкату́лку черво́них і за озаро́знь, зо́лотом ши́тий[5].
Кожу́х струпі́лий ски́неш їм до ка́та,
Аби́ як зцура́тися упе́ртого сва́та.
Да вже біжи́ до Січі́ могорича́ пи́ти,
Цур їм, бода́й! Як зви́кли нас ляхи́ дури́ти!
Гей, банду́ро моя́ золота́я!
Коли́ б до те́бе жі́нка молода́я!
Скака́ла і пляса́ла до ли́ха.
Або́, як загра́ю— не оди́н заска́че.
А понеда́ше з то́го весі́лля, та і запла́че!

Примітки

1. «Но в том собі́ ми́лиш
і на кри́во ці́лиш»:
«хоча́ ти так ду́маєш, але поми-
ля́єшся».

2.Дніпро́ве стре́м'я—ру́сло або
течія́.

3.Гречі́— особли́вий вид би́тви з ша́блями.

4.Па́сока — тут :кров.

5.«За шкату́лку черво́них і за озаро́знь, зо́лотом ши́тий»: Озаро́знь— вид парчі́, яко́ю покрива́ли по́льський кожу́х, із зеле́ними кві́тами по золото́му по́лю.

Чорномо́рський по́бит на Куба́ні між 1794 і 1796 рока́ми

Опере́та Я.Г.Кухаре́нка

У р и́ в о к

Дійові́ осо́би:

Т у п и́ ц я, ки́тишний со́тник.
І в а́ н П р у д к и́ й, коза́к.
І л ь к о́, брат Прудко́го.

Я в д о́ х а Д р а б и́ н и х а, вдова́.
М а р у́ с я, її дочка́.
Б о р и́ с Ц в і р к у́ н.
Ї в г а Ц в і р к у́ н к а.
К а б и́ ц я, коза́к , Незайма́ївський курінни́й.
К у л и́ н а, його́ полюбо́вниця.
І г н а́ т О ч к у р н я́, робітни́к Тупи́ці.
П р і́ с ь к а П р и т у л і́ в н а.
Парубки́ й дівча́та.

Д І Я П Е́ Р Ш А

VII

К а б и́ ц я і О ч к у р н я́, вхо́дять — під ча́ркою на́дто.

К а б и́ ц я (*приспівуючи*):
Ой здоро́ва, дівчино́нька! Чи ти спиш?
Ке лиш мені́ паляни́цю або книш!
Паляни́цю або книш!
Паляни́цю, козаче́ньку, я б дала́,
Так ще тобі м'яке́нької не спекла́.

(*Огляда́ється круго́м*)

Еге! Що за вра́жа ма́ти? Нема ніко́го в ха́ті! Невже́ так рано́ поляга́ли спа́ти?

(*Підхо́дить до двере́й і про́бує*)

Так і є! Двері запе́рті. От тобі́ й книш! От тобі́ й ...імо́вини!

(*До Очкурні*)

А що, Гна́те, як ду́маєш? Чи не торо́хнути лиш мені́ ло́бом у две́рі так, щоб вони́ на дванáдцятеро розтрощи́лись? Диви́сь, пак! Сплять собі́ та й га́дки не ма́ють, а я й досі не вмо́вився з ді́вкою.

О ч к у р н я́

Та цур їм! Нехай сплять! Ще й завтра вспієш побалакати; а то щоб стара Драбиниха не скомизилась спросоння, то й праця твоя пропаде ні за понюх табаки.

К а б и ц я

А що ти думаєш? І се правда! Та постривай лиш: я послухаю; може, вони ще не сплять, а базікають об чім-небудь.

(*Підходить до дверей, наставляє вухо і слухає*)

Еге! Сопуть!.. Ого! Драбиниха крізь сон щось забелькотала! Гм, дій його честі! Ну, нічого робити, нехай сплять.

(*Одходить*)

Ну, та й тяжко ж Маруся зітхає!

(*Задумується*)

О ч к у р н я (*про себе, глузуючи*)

Від того , що любить тебе, як собака палицю.

(*До Кабиці*)

Ото, щоб ти знав, Харьку, вона заміж хоче, так їй і верзеться сонній про якого-небудь парубка.

К а б и ц я

Уже ж не про якого, як про мене, бо вона мене давно вже полюбила—ще й на тім тижні, отоді, знаєш, як ми з тобою від шинкарки Горпини музик вели, а я попереду танцював, співаючи:

По дорозі жук, жук,
По дорозі чорний,—
Подивися, дівчинонько,
Який я моторний!

А вона , як побачила мене, та тільки ких!ких!ких! А я зараз на усі закрутив та й кажу собі мовчки: оце ж, мабуть, вона в мене вляпалася, небога! А в самого, голубчику, неначе комашня поза шкурою полізла, як глянув на Марусю, та після того мов шалений ходжу; не йде з думки,

та й годі, так й тягне до неї; так що ж? Стара зовсім рішила, що віддасть дочку за мене, а з молодою ще після того не бачився ні разу.

Очкурня (*сам собі*)

Бач, гаспидський Кабиця, як розманіживсь! Неначе молоденький! Піддрочу лиш я його.

(*До Кабиці*)

Ой гляди, Харьку, щоб вона іноді попоштувала тебе печеним раком!

Кабиця (*здивувавшись*)

Печеним раком? Як то так?

Очкурня

Сиріч, щоб одвірка тобі не показала. Ти, мабуть, ще не чув, що я й сам залицявся за неї і вона мені призналася, що мене любить і піде за мене заміж.

Кабиця (*згедзкавшись*)

За тебе заміж? Та що се ти, гаспидів Очкурня? Та я з тебе дух виб'ю, та я тебе зувічу, як собаку! Та я тебе в три погибелі зверну, що й пір'я на тобі не останеться! Чи такому ж бридкому, як ти, женитися з Марусею? Подивись на себе, неотесо! Адже ти поганіший від...

Очкурня (*покволом*)

Ха! Ха! Ха! А ти хіба кращий від мене? Га, маро?

Кабиця

Так вона на тебе і плюнуть не захоче...

Очкурня

А на тебе плюне, хоч не схоче. Ха!Ха!Ха!

Кабиця

Щоб такий ледачий, як ти, одбив у мене дівку! Та я скоріше з тебе печінки вирву!

Очкурня

Побачим, чия візьме! А я вже знаю, що вона не мине моїх рук.

К а б и ц я́

Твоїх рук? Ах ти ж, блощи́ця смердю́ча, гроба́к короткону́зий, інди́к кишка́тий, що ота́к хо́дить та й дме́ться, як інди́к.

О ч к у р н я́

А ти— сич витрішкува́тий! Ха! Ха!Ха!

К а б и ц я́

Рарсу́н коротконо́гий!

О ч к у р н я́

А ти бу́шля довгоно́га! Ха!Ха!Ха!

К а б и ц я́

Свиня́ товстопу́за!

О ч к у р н я́

А ти хорто́ва соба́ка! Ха!Ха!Ха!

К а б и́ ц я

Мовчи́ ж , бі́сова худо́бо! Та тіка́й скорі́ше, поки́ не би́тий.

О ч к у р н я́

Сам утіка́й, поки́ чупри́на ці́ла!

К а б и́ ц я

Так ти оце, га́спидська карака́тиця, поча́в глузува́ти на́до мно́ю! Стрива́й, бесу́ре! Я те́бе відучу́ до чужи́х діво́к залиця́тися! (*Засу́кує рукава́, нала́зить на Очкурню́; той од його тіка́є і, оберну́вшись, хапа́є його́ за ру́ки)*

О ч к у р н я́

Та що се ти, навісни́й! Ти спра́вді сказйвся, Харьку́! Та то я глузува́в над тобо́ю, а Мару́сі не ті́льки не люби́в, та й не ба́чив, яка́ вона́.

К а б и́ ц я

Бре́шеш, пся́юхо! Забо́жись, що зро́ду не люби́в і не люби́тимеш Мару́сі!

О ч к у р н я́

Єй же Бо́гу, не люби́в і не люби́тиму! Цур їй!

Кабйця

Що зроду і не подумаєш її сватати!

Очкурня́

Та, далебі, що не думав і думати не буду! Нехай вона тобі на льоду підсковзнеться!

Кабйця

Ні, зла личино, не повірю! Забожись дужче!

Очкурня́

Щоб же мені чарки горілки в вічі не бачити! Щоб мене за живіт узяло, коли неправду кажу!

Кабйця (*одступившись од нього)*

Гляди ж, не збреши! Бо як удруге попадешся, пропаде чуприна! Зроблю з тебе тиркатого півня!

Очкурня́

Та нехай вам халепа! Ото нагадай козі смерть!.. Нехай їм цур, сим дівчатам! Я з ними й говорить не вмію!

Кабйця

От се козак! І не говори з моєю Марусею. Ходім же тепер до шинкарки Горпини та помиримось!..

Очкурня́

Та чи помиримось, то й помиримось.

Кабйця

Козак, їй-Богу, козак! Поцілуймось же, брате Гнате!

Очкурня́

Чи поцілуймося, то й поцілуймося!(*Поцілувались*)

Кабйця

Ходімо ж тепер, брате Гнате! Уже ся ніч не куди ходила. А шкода, що не бачився з Марусею! (*Ідуть обидва, обнявшись і приспівуючи)*

Козаченьку гарний!
Не ходи до Ганни,
Ходи до Марушки
На білі подушки;

А в Мару́шки-ду́шки
Чоти́ри поду́шки,
А п’я́та мале́нька —
Сама́ молоде́нька,
А шо́ста пери́на—
Сама́ чорнобри́ва.

Заві́са спуска́ється

Я. Жарко́

ЗА́ЄЦЬ ТА ДЯК

Скінчи́вши всю свою́ робо́ту,
Пішо́в дячо́к раз у субо́ту
Диви́тись ,як Дніпро́ розли́всь.
Аж гульк: на зла́маній вербі́ сіре́нький
За́єць примости́вся
І з переля́ку ве́сь труси́вся,
Бо навкруги́ реві́ли хви́лі,
Несли́сь здоро́ві кри́ги бі́лі,
Б’ючи́сь об бе́рега камні́.
Дяк стрепену́вся, зася́ли о́чі,—
До дичини́ був він охо́чий,
Та й ду́має: "На за́втра за́йчик бу́де із сальце́м мені́.
Люблю́ з сальце́м я та ще з пе́рцем".
Та шви́дше, сі́вши на човна́,
Гребе́ що сил весе́льцем...
І хви́ля навісна́
Несе́ до за́йчика дяка́.
Але́ приго́да ось яка́
Дяко́ві ста́ла:
Вже до верби́ той чо́вен хви́ля прибива́ла,

Дяк за вербу́ вхопи́всь руко́ю,
За за́йцем дру́гу простягну́в,
Та лі́вою яко́сь ного́ю
Од се́бе чо́вна й одіпхну́в.
А за́єць в чо́вен плиг з верби́,
Та й сів у чо́внику собі́,
Пово́дить ву́хами, з дяка́ сміє́ться,
До бе́рега у чо́вні він несе́ться...
—Бува́й здоро́в, мій лю́бий дя́че,—
Сі́ренький з бе́рега гукну́в.—
—Поси́дь ще ти там, небора́че,
Я вже одси́дів!.. Та й майну́в...
А дяк
Зоста́вся на вербі́, та як?—
Наполови́ну у воді́
Сиди́ть горю́є у біді́...

КУЛИ́К

Надве́чір в те́плому пові́трі леті́в Кули́к,
Аж зирк —
Під ним боло́то розісла́лось,
Квітка́ми жо́втими убра́лось...
О́тже Кули́к
З прези́рством гля́нув на боло́то
І мо́вив так: «Яка́ охо́та
Сиді́ти пти́цям у багні́?
Мені́
Що хоч дава́й — не ся́ду, —
В садку́ зеле́нім з виногра́ду—
От місце де моє...Там рай!
Ото́ мій край!»
А со́нечко за о́брій ті́льки сі́ло, —

До рі́дного боло́та закорті́ло
Леті́ти Кулико́ві ,і в багні́
Він сів на рі́дній купині́...

Чужи́м, Кули́че, не хвали́сь,
Бо ве́рнешся коли́сь
У рі́дне, у своє́,
Де ті́льки рай і ща́стя є.

ІША́К

Не на Куба́ні, а дале́ко за си́нім мо́рем десь,
В місте́чку жив собі́, пиша́вся,
Собо́ю велича́вся
Звіря́чий сла́вний рід уве́сь:
Бара́ни, ца́пи та лиси́ці,
Ведме́ді, во́вки та куни́ці,
Коти́, соба́ки,
Сви́ні вся́кі,
Воли́ та ко́ні, та осли́,
Що теж там, як і скрізь, були́.
Вони́, грома́ду з се́бе скла́вши
Та па́ном Ішака́ обра́вши,
На ра́ді так постанови́ли:
«Ми ви́брали грома́дою старшо́го,
Так і пови́нні слу́хатись його́».
Задра́в Іша́к уго́ру ніс —
Не рі́вня вже йому́ сам біс:
Кричи́ть, сопе́, інди́ком дме́ться,
З усі́х глузу́є та смі́ється,
Аж при́скає — не підступа́й,
Персо́на він — уся́кий знай!
По -сво́єму всім коверзу́є,

Що не кажи́ —мов і не чу́є:
«І то не те...і це не так.
І це не те...і то не в смак!»
Так розкажи́ ж хоч, па́не, як?! —
Так де тобі! —Коверзува́в.
З місте́чка всіх порозганя́в,
Зоста́вся сам...Пиша́ється собо́ю,
Розу́мною аж на́дто голово́ю...

Тут, у стани́ці, знав і я
Тако́го ж мудрія́,
І він за па́на був...
Я ті́льки прі́звище забу́в.

ПТАШКИ́

Як ме́ртво та су́мно восени́, коли́ пташки́ поки́нуть на́ші степи́ та гаї́ і поли́нуть від нас за мо́ре у дале́кий те́плий край—у ви́рій. Не чу́ти дзвінки́х їх чарівни́х пісе́нь, бо найкращі співуни́ на́ші поки́нули свої́ осе́лі і подали́ся за мо́ре, щоб там у те́плому кра́ї перебу́ти тяжку́ него́ду лю́тої зими́.

Щасли́ві!..

Вони́ не зна́тимуть того́ страшно́го хо́лоду, яки́й бу́де панува́ти над на́шим кра́єм замали́м не ці́лого півро́ку. Вони́ не зна́тимуть тих страшни́х завірю́х, що закру́тяться по степа́х широ́ких...

А ми?

Ми—лю́ди, що ро́зумом свої́м пиша́ємось над усі́м живи́м створі́нням, зоста́немось пригні́чені недо́лею своє́ю і бу́демо терпі́ти і го́лод, і хо́лод, бо ма́ло зна́йдеться по́між на́ми таки́х, у кого́ забезпе́чене життя́ осе́лею, тепло́м, доста́тками і щастям, щастям ти́хого, спокі́йного, розу́много життя́. Ні, бі́льше по́між на́ми таки́х, що го́лод

дошкуля́ і на́скрізь хо́лодом пройма́... А за розу́мне та спокі́йне життя́ нема́ чого́ й каза́ти... Скажі́ть, де воно́?

А пташки́?

Легкокри́лі, ві́льні ді́ти те́плого пові́тря, вони́ не зна́тимуть ні го́ря, ні нужди́ і з пе́ршим те́плим промі́нням со́нця, що розто́пить бі́лий сніг і оберне́ його́ у па́ру, прили́нуть знов до нас і своі́ми чудо́вими спі́вами знов чарува́тимуть нам ду́шу й се́рце враз...

Ох, чарува́тимуть!.. Та ті́льки чи бага́то з нас перебу́де лю́ті холоди́?

О. Півень

НЕ́БО ТА ПІДНЕБЕ́ННЯ

(Брехе́нька)

Як був я у ба́тька мале́ньким, а в ма́тері підрі́с, так усе́ було́ і́жджу за дро́вами у ліс. Приі́хав раз у ліс, дивлю́сь— де́рево, я до того́ де́рева, аж там ді́рка, а з ді́рки куві́кають пе́чені порося́та.

Я ду́же зраді́в, бо голо́дний був! Стромля́ю у ді́рку ру́ку—не лі́зе, стромля́ю но́гу—не лі́зе. Що тут роби́ть? Так я узя́в та уве́сь ускочи́в! Наі́вся порося́тини, та став вила́зити, аж ні—не ви́лізу; ма́буть, ду́же порося́тини обре́пкався! Ду́мав я, ду́мав, та все не в лад. Наси́лу догада́вся. Узя́в, збі́гав додо́му за соки́рою, прорубав ді́рку та й ви́ліз.

Ті́льки ви́ліз, а тут пи́ти мені́ захоті́лось, та так ду́же, що аж ні́куди! Пішо́в я до рі́чки води́ напи́ться, коли́ дивлю́сь—на воді́ ка́чка несе́ться, та так во́ду скаламу́тила, що й пи́ти не мо́жна. Розсе́рдився я, ки́нув на не́і раз соки́рою—не доки́нув; ки́нув удру́ге—переки́нув, а як ки́нув утре́тє—ка́чку вбив. Так не і́долове ж пі́р'я! Само́

полетíло і кáчку занеслó, а я́йця у коми́ш поховáлись! Верну́всь я у ліс до коби́ли, аж ли́хо! Вóвки на коби́лу напáли і все пу́зо розірвáли, так що й бельбухи́ повипадáли і кишки́ до землí вися́ть. Що йогó роби́ти? Пропáла коби́ла та й гóді! Роздиви́вся я крáще, аж іщé не все дíло пропáло, бо коби́ла ще на зéмлю не впáла, а на ногáх стоїть. Ви́ламав я лози́ну та й давáй кишки́ збирáти та коби́лі пу́зо зашивáти. Ши́ю, зашивáю та на всі бóки поглядáю, а й не туди́-то, що лози́на одсирíла та вверх рости́ пішлá. Ростé та ростé, та вже й до нéба достає. От так штýка! Стою́ я, дивýюсь, а дáлі й ду́маю: а давáй, ли́шень, полíзу на нéбо, бо зрóду там не був. Узя́в та й поліз. Лíзу та й лíзу, ужé ось і нéбо недалéчко, коли́ відкіля́ не взя́вся мій бáтько покíйник, та як кри́кне на мéне: "Куди́ ти лíзеш, врáжий си́ну, з грíшною пи́кою у святé мíсце!". Узя́в та й турну́в менé додóму. Та тíльки я не дурни́й був, бо як пáдав уни́з, так усé ногáми дри́гав, та якрáз і зачепи́вся за хмáру! Зачáв я тут у ру́ки плювáть та бичóвку сукáть, дóбру бичóвку зсукáв, до хмáри прив'язáв та й давáй на зéмлю спускáться. Спускáюсь та й спускáюсь, ужé й до землí недалéчко, аж бичóвки й не хвати́ло! Що йогó роби́ти? Чи плáкати, чи тужи́ти? Давáй, ду́маю, притягну́ хмáру до сéбе бли́жче. Так я так дóбре нап'я́вся, що зóвсім відірвáвся, а вíтер на моє щáстя був вели́кий! Так менé як понеслó, як понеслó, так наси́лу за вели́ке дéрево в лíсі зачепи́вся! Зліз я на зéмлю, та й пішóв по лíсу коби́лу шукáти. Дивлю́сь, хóде моя́ коби́ла; засу́нув за пóяс соки́ру та й поїхав додóму. Ї́ду та ї́ду. Коби́ла моя́ трюх-трюх, а соки́ра її ззáду цюк-цюк; цю́кала та й цю́кала, та й одрубáла у коби́ли задóк. Приїжджáю додóму, дивлю́сь, аж задкá й немá. Так от гáспидське навождéніє! Ки́нув я передóк вдóма та пішóв задóк шукáть. Блукáв я блукáв, шу́кав той задóк, шукáв та наси́лу найшóв йогó аж під лíсом. Хóдить собí пасéться і

го́ря йому́ ма́ло! Пійма́в я його́, загнузда́в, сів ве́рхи та й приї́хав додо́му. Заходи́вся я до́ма та й приши́в задо́к до передка́. Дивлю́сь, на́че й коби́ла, як коби́ла, а щось нела́дно. На моє́ ща́стя, са́ме на ту по́ру Покро́ва була́, лю́ди у Па́влівку на я́рмарок ї́хали. Узя́в я коби́лу та й поїхав на я́рмарок на про́даж. Приїжджа́ю та й пита́ю: "А що тут, до́брі лю́ди, почо́му?". А мені́ й ка́жуть: "Пшени́ця по мішка́м, тютю́н по ріжка́м, това́р по горшка́х, а гро́ші по кише́нях".—"Е, кажу́, це я і без ва́шого ба́тька до́бре зна́ю, а ви мені́ скажі́ть, що де́шево і що до́рого?"—"Дурни́й ти, ка́жуть мені́, так ти б зра́зу пита́в! Ка́жуть, за мо́рем деше́ва скоти́на та дорогі́ му́хи; за му́ху з мушеня́тком даю́ть коро́ву з теля́тком, а за о́водів даю́ть ці́лих бугаї́в". Як почу́в я цю річ, так ду́же зраді́в. От, ду́маю, шту́ка! Те́пер же я враз забагаті́ю! А у ме́не на той слу́чай до́ма до про́пасті мух було́. Од вели́кої ра́дості ки́нув я коби́лу на я́рмарку та побі́г шви́дше додо́му. Налови́в я до́ма повні́сінький мішо́к мух та й гайда́ до мо́ря. Прибі́г я до мо́ря, а пого́да тоді́ була́ ти́ха та га́рна, так що мо́ре блища́ло, як скло або дзе́ркало. Покла́в я на во́ду мішо́к мух, сів на ньо́го ве́рхи та й перепли́в на той бік мо́ря.

Наміня́в я там скоти́ни аж три череди́, пригна́в до мо́ря та й не зна́ю, як на другий бік перепра́виться. Якщо́ найня́ти корабе́ль, так до́рого візьму́ть, а пу́стить скоти́ну плисти́—бага́то пото́не. Що тут роби́ти? Ду́мав я, ду́мав, го́лову чу́хав-чу́хав, а да́лі ось що ви́думав: пійма́в чималу́ коро́ву за хвіст, розмаха́в його́ та як ки́ну! Так і переле́тів умі́сті з ним на той бік мо́ря. Позбира́в я тут до ку́пи усю́ скоти́ну та хоті́в додо́му гнать, коли́ слу́хаю, по́між людьми́ бала́чка хо́де, що на́че б то на не́бі лю́ди бо́сі хо́дять. Оце́, ду́маю, на́шому ко́зирю під масть! Бо на не́бо я доро́гу до́бре зна́ю, а скоти́ну мені́ не купува́ть. Порі́зав я усю́ скоти́ну, м’я́со прода́в, а шку́ри ви́сушив та й полі́з на не́бо.

Ліз-ліз та не потра́пив на не́бо, а попа́в на піднебе́ння. Дивлю́сь, аж там стої́ть капли́чка, не мала́ і не вели́чка; із книші́в вона́ ви́кладена, пиріжка́ми ви́вершена, пря́ничком зачи́нена, а бу́бличком зав'я́зана. Стою́ я, диву́юсь, а да́лі й ду́маю: "Як же його́ у ту капли́чку увійти́?" А мені́ са́ме тоді́ ї́сти ду́же захоті́лося. Підійшо́в я бли́жче, укуси́в за бу́бличок, аж воно́ одчини́лось. Так я і наї́вся, і в капли́чку ту увійшо́в. Коли́ дивлю́сь, аж там люде́й ви́димо й неви́димо, та всі чи́сто до одно́го ли́сі та бо́сі. Я й пита́ю тих люде́й: "Чи не зна́єте ви, до́брі лю́ди, на не́бо доро́ги, бо я, здає́ться, заблуди́в та не туди́ потра́пив?" А мене́ і пита́ють: "А на́що тобі́?"—"Та я прочу́в,—кажу́ їм,—що на не́бі лю́ди бо́сі хо́дять, так хо́чу там свої́ шку́ри попрода́ть".—"Еге́, хло́пче,—ка́жуть мені́,—не доведе́ться тобі́ не́ба ба́чить!"—"Як це так?" — пи́таю я. "А так, що ти, як ліз, так ду́же улі́во забра́в, так не́бо в стороні́ оста́лось Тепе́р воно́ так дале́ко, що і за сто літ до ньо́го не долі́зеш"—От ли́хо,—кажу́ я.—Що мені́ тепе́р роби́ть, научі́ть, до́брі лю́ди?"—"Не жури́сь, ми у те́бе шку́ри ку́пим",— ка́жуть вони́ мені́. Поча́в я продава́ти їм шку́ри, та й розторгува́вся: чи́сто уве́сь това́р прода́в і наторгува́в ці́лий мішо́к гро́шей.

Дивлю́сь я, що бі́льше мені́ роби́ть уже́ ні́чого, от я і став збира́тися додо́му. Так от ли́хо! Сюди́ не тру́дно лі́зти, а як наза́д верта́ться? Оста́лось у ме́не з деся́ток негодя́щих шкур, так я порі́зав їх на ремінці́, заби́в кіло́к у піднебе́ння, прив'яза́в той ре́мінь і дава́й наза́д спуска́тися! Лі́зу та й лі́зу вниз, коли́ тут ,на мою́ біду́, ре́меня не виста́чило! Що тут роби́ть: співа́ть чи тужи́ть? Та ті́льки я був молоде́ць до́брий і на всі бо́ки дога́дливий: поду́мав-поду́мав та за́раз і догада́вся. Полі́зу уве́рх, ре́міня одрі́жу, а вниз доточу́; зве́рху одрі́жу, а внизу́ доточу́, та все до землі́ бли́жче та й бли́жче. Так от біда́, дійшло́ до того́, що рі́зать ні́чого, а до

землі́ ще дале́ко! Коли́ ,на моє́ ща́стя, лю́ди на землі́ пшени́цю ві́ють, а поло́ва до ме́не лети́ть. Зача́в я ту поло́ву хвата́ть та бичо́вку сука́ть; до́бру бичо́вку ссука́в, до ре́меня прив'яза́в та й дава́й уп'я́ть спуска́ться. Усе б гара́зд, та, на свою́ біду́, як бичо́вку сука́в, так забу́в її помочи́ть, а вона́ й ло́пнула!

Полеті́в я сторч уни́з, об хма́ру спіткну́вся, разі́в із сто переверну́вся, був би об зе́млю уби́вся, якби́ на той світ не провали́вся! Зача́в я тут жури́ться, та хоті́в уже́ й пла́кать, коли́ знов мені́ біда́: очі є, а сліз нема́є. А як на не́бо ліз, так, ма́буть, їх до́ма забу́в. Ну, ду́маю, коли́ так, то воно́ й лу́чче! Як роздиви́вся я скрізь до́бре, аж воно́ і там лю́ди га́рно живу́ть, ве́село прожива́ють та ні го́ря, ні біди́ не зна́ють. Пішо́в я скрізь по тому́ сві́ту, аж там усе́ не так, як у нас. Со́нце не одно́, а дво́є: одно́ з одно́го кра́ю схо́дить, а дру́ге з і́ншого; і мі́сяців вночі́ аж два сві́тить, а зіро́к тих на не́бі, зіро́к, як у решеті́ діро́к! Іду́ я та йду́, коли́ зирк—аж сто́їть пала́ц із ку́рячих я́єць, си́ром обгоро́джений, смета́ною ви́мазаний, а млинця́ми ви́вершений, чи то пак укри́тий; та уве́сь пала́ц так ду́же ма́слом ви́мазаний, що на со́нці так і блищі́ть, як огне́м гори́ть! Пішо́в я у той пала́ц, увійшо́в у одну́ кімна́ту, аж там нема́ ніко́го; загляну́в у дру́гу,—і там нема́ ніко́го, зазирну́в у тре́тю,—і там ніко́го, а як подиви́вся у четве́рту, аж там сидя́ть цар та цари́ця та п'ють горі́лочку з бари́льця; а бари́льце: буль-буль-буль, а хто слу́ха, тому́ сім дуль.

7
класс

500 років українському козацтву

УРОК № 1

УСТНОЕ НАРОДНОЕ ТВОРЧЕСТВО

ДУМЫ

Наряду с легендами, пословицами и поговорками, сказками украинский народ создал и такой уникальный жанр устного творчества, как думы. Думами называют большие песенно-повествовательные произведения героического характера .

Во многих думах рассказывается о тяжелой борьбе украинского народа с иностранными поработителями, о страданиях невольников в турецкой неволе, звучит призыв любить родной край.

Героями этих народных творений являются как простые казаки - нетяги, так и выдающиеся вожаки казацких и народных масс: основатель Запорожского Войска Байда Вишневецкий, гетманы Богдан Хмельницкий, казацкий полковник Иван Богун, атаманы Иван Сирко, Павло Тетеря и др.

Думы принадлежат к эпосу и содержат в себе реалистические сведения о событиях исторического характера. В них нет вымысла, отсутствует сказочный элемент. Исполняются они речитативом - протяжной речью под аккомпанемент народных инструментов - кобзы или бандуры.

Язык дум отличается высокой поэтичностью. В них используются постоянные эпитеты, характеризующие разные предметы быта и переходящие без изменений в другие произведения.

Характерна для них т а в т о л о г и я - повторение слов одного корня или близких по значению и звучанию, например: пьет-гуляет, думает-гадает. Этот словесный прием акцентирует внимание исполнителя на отдельных со-

бытиях и замедляет темп повествования (ретардация) с целью придания ему торжественности звучания.

Русские былины близки к украинским думам.

Первые думы возникли в начале XVI века, когда обостряется борьба украинского народа с южными (татары и турки) и западными (поляки) захватчиками.

В народном эпосе отражается широкая украинская география. Но чаще всего —Приднепровье. В некоторых думах, в частности в «Думе о бегстве трёх братьев из Азова», называются и другие украинские земли, дальние края — Северный Кавказ (город Азов), Саур-Могила — восточная точка Украины.

Благодаря своей красоте, музыкальному сопровождению, думы были очень популярны в народе, а кобзари или бандуристы были желанными гостями для казаков, посполитых (гражданское население Украины) и в панских палатах.

Особенно уважали бандуристов запорожцы. Ведь главным героем большей части устных эпических творений был смелый казак — защитник родной земли. А бандуристами нередко становились казаки, потерявшие зрение в битвах за родную Украину.

О любви к исполнителям народного творчества свидетельствует широко известная в прошлом картина «Казак Мамай». На ней народный герой изображен с бандурой или кобзой в руках.

Развитие кобзарского искусства не прерывалось и с переходом запорожцев в 1792 году на Кубань, куда были перенесены традиции вольного украинского казачества. Прибывшие с войском на кубанскую землю кобзари пели новую думу, запечетлевая для будущих поколений те далекие исторические события:

Ой, ти́сяча сімсо́т дев'яно́сто пе́ршого ро́ку
Ви́йшов з Петербу́рга-го́рода

Від на́шої цари́ці ука́з,
Ой що пан Чепі́га і пан Голова́тий,
Зібра́вши все ві́йсько Запорі́зьке,
Гей виступа́є та на Куба́нь-рі́чку
На ві́чнеє вре́мя все
там бу́демо жи́ти, там бу́демо гуля́ти
І ри́бу лови́ти.

Десятки лет по кубанским шляхам, станицам и городам ходили кобзари, воспевая в думах и исторических песнях подвиги казачества, призывая любить родную землю. Поэтому народный певец-бандурист стал неотъемлемым образом исторического сознания кубанских казаков, всего населения Кубани. Об этом убедительно свидетельствует тот факт, что на памятнике Екатерины II, установленном в Екатеринодаре в начале нашего века, рядом с фигурами первых черноморских атаманов Билого, Головатого и Чепиги сидит слепой бандурист.

А теперь познакомься с одной из дум.

ДУ́МА ПРО ВТЕ́ЧУ ТРЬОХ БРАТІ́В З АЗО́ВА

Із-під го́рода Азо́ва
то не вели́кі тума́ни устава́ли,
Як три брати́ рідне́нькі,
Як голубо́ньки сиве́нькі,
Із го́рода Азо́ва, з тяжко́ї нево́лі
У зе́млю християнську до ба́тька, до ма́тері,
до ро́ду утіка́ли.
Два брати́ кі́нних,
А тре́тій брат, ме́нший, пі́ша-пішани́ця,
За кі́нними брата́ми угоня́є
І на бі́ле камі́ння,
На сире́ корі́ння

Своі́ ні́жки коза́цькі-молоде́нькі побива́є,
Кро́в'ю сліди́ залива́є
І до кі́нних браті́в слова́ми промовля́є:
"Бра́тики мої́ рідне́нькі,
Голу́боньки сиве́нькі!
До́бре ви учині́те,
Мене́, найме́ншого бра́та, між ко́ні возьмі́те
І в зе́млю християнську, до отця́, до ма́тері,
до ро́ду надвезі́те".
І ті брати́ те́є зачува́ли,
Слова́ми промовля́ли:
"Бра́тику ми́лий,
Голу́боньку си́вий!
Ра́ді б ми тебе́ між ко́ні узя́ти,
І бу́де нас азо́вська орда́ наганя́ти,
Бу́де впень сікти́-руба́ти
І бу́де нам вели́ку му́ку завдава́ти".
І те́є промовля́ли,
Відті́ль побігали.
А ме́нший брат, пі́ша-пішани́ця,
за кі́нними брата́ми вгоня́є,
Ко́ні за стреме́на хвата́є
І слова́ми промовля́є,
Сльоза́ми облива́є:
"Бра́тики мої́ рідне́нькі,
Голу́боньки сиве́нькі!
Не хо́чете мене́ між ко́ні узя́ти,
Візьмі́ть мене́ пострі́ля́йте-поруба́йте
І звíру та пти́ці на пота́лу не пода́йте".
А ті брати́ те́є зачува́ли,
Слова́ми промовля́ли:
"Бра́тику ми́лий,
Голу́боньку си́вий!

Що ти ка́жеш,
Мов на́ше се́рце ноже́м пробива́єш!
Що на́ші мечі́ на те́бе не зді́ймуться,
На двана́дцять часте́й розлетя́ться,
І на́ша душа́ гріхі́в дові́ку не відку́питься,
І бу́дем ми до байра́ків, до ме́люсів добіга́ти,
І бу́дем ми терно́ві ві́ття, ве́рхи стина́ти,
І бу́дем тобі́, найме́ншому бра́ту, пі́шій-пішани́ці, на призна́ку покида́ти,
Щоб знав з тя́жкої нево́лі
В зе́млю християнську
До ба́тька, до ма́тері, до ро́ду утіка́ти".
І те́є промовля́ли,
Відті́ля побіга́ли.
І до байра́ків, до ме́люсів добіга́ли,
І терно́ві ві́ття, ве́рхи стина́ли,
Свому́ найме́ншому бра́ту, пі́шій-пішани́ці,
на призна́ку покида́ли,
Да́лі з байра́ків, із ме́люсів вибіга́ли,
І не ста́ло ні байра́ків, ні ме́люсів custom
І ті́льки по́ле лелі́є,
На йому́ трава́ зелені́є.
На шлях Мура́вський вибіга́ли
І оди́н до одно́го слова́ми промовля́ли.
Що промо́ве середу́льший до ста́ршого:
"Бра́тику рідне́нький,
Голу́боньку сиве́нький!
І ну ду́мати-гада́ти,
З-під черво́ного капта́на
чо́рні ки́тиці видира́ти,
Своє́му бра́ту найме́ншому, пі́шій-пішани́ці,
на призна́ку покида́ти,
Щоб знав, куди́ у зе́млю християнську

До ба́тька, до ма́тері, до ро́ду прибува́ти".
Ста́рший брат те́є зачува́є,
Слова́ми промовля́є:
"Бра́тику ми́лий,
Голу́боньку си́вий!
Лиш ми бу́дем ко́ло своїх каптані́в чо́рні
ки́тиці видира́ти,
І, як дасть нам Госпо́дь, до ба́тька, до ма́тері,
до ро́ду прибува́ти,
І ні в чім бу́де між бі́лу че́лядь
піти́ погуля́ти".
Середу́льший брат на те не потура́є,
З-під черво́ного каптана́ чо́рні ки́тиці видира́є
І своє́му ме́ншому бра́ту, пі́шій-пішани́ці,
по шляху́
Мура́вському на прикме́ту покида́є.
А ста́рший брат те́є забача́є,
Середу́льшого бра́та на сміх підійма́є:
"Бра́тику рі́дний,
Голу́боньку си́вий!
Либо́нь, ти собі́ жіно́цький ро́зум ма́єш,
Що ти на собі́ прекра́сну оде́жу теря́єш.
Як дасть нам Госпо́дь до отця́, до ма́тері,
до ро́ду прибува́ти—
Ні в чім бу́де піти́ між бі́лу че́лядь погуля́ти".
Те́є промовля́ли,
І бі́гли не день, не два,
Не три й не чоти́ри;
І до Саву́р-Моги́ли добіга́ли,
На Саву́р-Моги́лі три дні, три но́чі спочива́ли,
Свого́ найме́ншого бра́та, пі́шу-пішани́цю,
піджида́ли,
А ме́нший брат, пі́ша-пішани́ця, до те́рнів,

до байра́ків добіга́є
І терно́ве ві́ття, ве́рхи у ру́ки бере́-хапа́є,
До се́рця коза́цького приклада́є,
Слізьми́ облива́є:
"Сюди́ мої́ два бра́ти кінні прибіга́ли,
Терно́ві ві́ття-ве́рхи стина́ли
І мені́, найме́ншому бра́ту, пі́шій-пішани́ці,
на призна́ку покида́ли,
Щоб знав я з тяжко́ї нево́лі
В зе́млю христия́нську
До ба́тька, до ма́тері, до ро́ду куди́ утіка́ти".
Те́є промовля́є,
Відтіля́ побіга́є...
До Саву́р-Моги́ли добіга́є,
І ті́льки свої́х брати́в рі́дних тро́шки сли́чки забача́є.
І на Саву́р-Моги́лі збіга́є,
Слова́ми промовля́є,
Сльоза́ми облива́є:
"Поби́ло мене́ в по́лі
Три недо́лі:
Пе́рша до́ля—безхлі́бна,
Дру́га до́ля—безрі́дна,
Тре́тя до́ля—що свої́х брати́в рі́дних не дігна́в".
І бу́йний ві́тер повіва́є,
Бі́дного козака́ безща́сного з ніг валя́є!
От ме́нший брат на Саву́р-Моги́луляга́є,
Голо́вку склоня́є.
І вовки́-сірома́нці набіга́ли,
І орли́ сизопе́рі наліта́ли,
На ку́дрі наступа́ли,
Вони́ сме́рті дожида́ли.
Ме́нший брат, пі́ша-пішани́ця, те́є зачува́є,
Слова́ми промовля́є:

"Коли́ б мені́ Біг дав на но́ги коза́цькі вста́ти,
Семип'я́дную пища́ль підня́ти
І орла́м сизопе́рим ку́лю на подару́нок подарува́ти!"
І тоді́ найме́нший брат, пі́ша-пішани́ця,
на но́ги встав,
Семип'я́дную пища́ль підня́в
І орла́м сизопе́рим ку́лю на подару́нок подарува́в.
І тоді́ ме́нший брат на Саву́р-Моги́лу сходжа́є,
Го́лову схиля́є,
Ба́тькову-ма́тчину молитву спомина́є
І Бо́гу ду́шу оддава́є.
Тоді́ си́зі зозу́лі наліта́ли,
У голова́х сіда́ли
І так, як рі́дні се́стри, кукова́ли.
Тоді́ орли́ сизопе́рі наліта́ли,
На ку́дрі наступа́ли,
З ло́ба о́чі видира́ли.
І во́вки-сірома́нці набіга́ли,
Ко́сті по байра́ках, по ме́люсах розноша́ли.
А два брати́ кі́ннії до рі́чки до Сама́ри добіга́ли
І оди́н до одно́го слова́ми промовля́ли.
Що промо́ве до ста́ршого середу́льший:
"Бра́тику рідне́нький,
Голу́боньку сиве́нький!
До́бре ми вчи́нимо,
Свої́ ко́ні коза́цькі-молоде́нькі
напасе́мо й напо́їмо,
Тут тра́ви зеле́ні, во́ди холо́дні,
Очере́ти воздо́бні,—
Ка́же,—попасе́мо,
Свого́ найме́ншого бра́та підожде́мо".
Тоді́ середу́льший брат до ста́ршого бра́та слова́ми
промовля́є:

"Бра́тику рідне́нький,
Голу́боньку сиве́нький!
Як дасть нам Госпо́дь до ба́тька, до ма́тері,
до ро́ду прибува́ти,
Як ми бу́дем пе́ред ба́тьком, пе́ред ма́тір'ю
отві́т оддава́ти?"
А ста́рший брат те́є зачува́є,
Слова́ми промовля́є:
"Лиш ми бу́дем, середу́льший бра́те, пе́ред отце́м,
пе́ред ма́ткою отві́т оддава́ти,
Лу́чче ми бу́дем свою́ батьківщину удво́х паюва́ти.
Лиш ти бу́деш, середу́льший бра́те, пе́ред
ба́тьком, пе́ред ма́ткою отві́т оддава́ти,
І бу́де твоя́ голова́ від мого́ меча́ відпада́ти.
Я могу́ отві́т і сам розказа́ти".
І те́є промовля́ли,
Відтіля́ побіга́ли.
І бі́гли не день, не два,
Не три і не чоти́ри.
Четве́ртої неді́лі до отця́, до ма́тері добіга́ли;
Оте́ць да й ма́ти за воро́та вихо́дили,
на здоро́в'я пита́ли:
"Сини́ на́ші, сини́,
Два як ясне́нькі соколи́!
Чи в одні́й ви нево́лі бува́ли?
Чи одно́му ви па́ну слугува́ли?
Чи ра́зом із тяжко́ї нево́лі втіка́ли?"
Ста́рший брат те́є зачува́є,
Слова́ми промовля́є:
"Ба́тько й ма́ти! Не в одні́й ми нево́лі бува́ли,

Не одно́му па́ну слугува́ли,
Не ра́зом із тяжко́ї нево́лі втіка́ли".

А середу́льший брат те́є зачува́є,
Із коня́ встава́є,
Сльоза́ми облива́є,
Пе́ред отце́м, пе́ред ма́ткою
по пра́вді отві́т оддава́є:
"Оте́ць да й ма́ти! У одні́й ми нево́лі бува́ли,
І одно́му па́ну слугува́ли,
І ра́зом ми з тя́жкої нево́лі втіка́ли".
Оте́ць да й ма́ти ста́ршого си́на кляне́—проклина́є,
Із оче́й згоня́є,
Середу́льшого си́на штить, жа́лує, поважа́є,
За го́стя прині́ма́є.
А ме́нший син, пі́ша-пішани́ця, за го́стя приника́є.
І вже його́ сла́ва не вмре, не поля́же,
Бу́де сла́ва по́між царя́ми,
По́між пана́ми,
По́між правосла́вними християнами.

Объяснения

Азо́в — город в устье Дона, в XV-XVI веках турецкая крепость;
угоня́є—догоняет;
промовля́є—говорит;
на пота́лу—на загибель;
не здíймуться—не поднимутся;
дові́ку—вечно;
стина́ти—срубывать;
на призна́ку—не знак;
байра́к—овраг;
лелі́є—лелеет;
капта́н—кафтан;
не потура́є—не потакает;
либо́нь—наверное;
спочива́ти—отдыхать;
хапа́є—хватает;
розноша́ли—разносили;
Сама́ра—река на востоке Украины, течет с севера Донецкой области в сторону Днепра;
очере́т—камыш;
паюва́ти—делить;
штить—почитает;
поважа́є—уважает.

УРОК № 2
ЯКОВ МИШКОВСКИЙ

Яков Мишковский — творец единственного дошедшего до нас произведения , неоконченной историко-героической поэмы «Харко, запорозький кошовий» («Харько, запорожский кошевой»). О самом писателе сохранилось мало сведений. Известно лишь, что в 1818 году он перевелся из Харьковского университета, где служил мелким чиновником, в Черноморию преподавателем приходского училища. Свою педагогическую деятельность он начал в только что открытом усилиями кубанского просветителя К.В.Россинского Темрюкском училище. Потом перевелся на ту же должность в Щербиновский курень, где и прошла большая часть кубанского периода его жизни.

Что толкнуло Якова Мишковского покинуть вполне благополучный Харьков и отправиться в мало обжитые места, которые через несколько лет царское правительство назовет теплой Сибирью и будет ссылать сюда под пули горцев непокорных декабристов? Попробуем найти ответ у писателя, в его поэме «Харько, запорожский кошевой». Поэма приоткрывает нам одну из героических страниц жизни казаков-запорожцев, отправившихся в конце ХУШ века осваивать новые земли. В произведении ярко раскрывается история запорожского войска, правдиво изображаются картины народного быта. Чтобы узнать все это не понаслышке, автору понадобилось не только переселиться на Кубань, где обустраивали свою жизнь продолжатели славных дел днепровского воинства, но и самому стать казаком. О том, что это ему удалось, свидетельствует рапорт смотрителя черноморских училищ священника К.В. Россинского вышестоящему начальству, сохранившийся в Государственном архиве Краснодарского

края. В нем так излагается просьба молодого кубанского учителя:

«Черноморских училищ смотрителя Войскового Протоиерея и Кавалера Кириллы Россинского

Рапорт.

Определенный в Темрюкское приходское училище учителем, подканцелярист Яков Мишковский, поданным на мое имя просит об исходатайствовании ему от Университета увольнения и присылки аттестатов для того, что он, продолжая учительскую должность, имеет желание поступить в военную в Черноморском войске службу, в которой он, находясь, может быть учителем в приходском училище, где нужен будет, и о сем учинить благорассмотрение и резолюцию».

Вероятно, просьба войскового протоиерея была удовлетворена, и Яков Мишковский был зачислен в казачье сословие.

Работа над поэмой продолжалась до конца 30-х годов. До наших дней дошло семь глав. В первой рассказывается про странствия кошевого Харько после разрушения Запорожской Сечи. Ночью, в плохую погоду, заблудившись в лесу, он падает в волчью яму. Из второй главы мы узнаем, как пришедшие утром охотники выручают его из западни и отводят к себе домой, где их старушка-мать встречает Харько с большим почетом. Оказывается, она все знает про героические деяния неожиданного гостя и пророчит ему блестящее будущее.

Третья глава начинается картинами пиршества в честь Харько. Ее конец и четвертая, шестая главы отведены рассказу о предшествующей жизни кошевого. Умирающий отец завещал ему биться, с кем угодно, но не ссориться с русскими. Он выполняет отцовский наказ, воюя с поляками, рассчитывавшими руками предателей из среды самого казачества уничтожить или подчинить себе непокорную Сечь. Однако, когда поляки были разбиты и

изгнаны далеко за Днепр, пришла беда, откуда не ждали. Московское войско обложило и разрушило Сечь. Уцелевшая ватага казаков села на «чайку» и уплыла в море , надеясь основать где-нибудь новую Сечь. В море их застигла буря, молнией убило двоих товарищей, а самого кошевого прибило к берегу, после чего начинается его пешее странствие, приведшее в царство имгертинцев. В седьмой главе Харько отправляется в гости к тоскующей в одиночестве царице имгертинцев Ганне. Увидав в окне статного и прекрасно одетого гостя, царица замирает от предчувствия близкой любви. Гости входят в светлицу.На этом рукопись обрывается.

Козачата.
Тамань, 1992 р.
Святкування 200-річчя переселення чорноморців на Кубань (їх висадки на Таманський берег).

Поэма «Харко́, запоро́зький кошови́й» была создана Мишковским под сильным воздействием другой поэмы — «Энеиды» — произведения И.П.Котляревского, написанного впервые в истории украинской литературы живым народным украинским языком. Мишковского, как и многих других последователей творческой манеры И.П.Котляревского, захватил сочный народный язык, который, как оказывается, способен передавать не только комические сцены из народной жизни, но и выдающиеся исторические события, сложные переживания героев, героический пафос. Широкое распространение у последователей И.П.Котляревского получило использование в произведениях бурлеска и травестии. По определению литературовед-

ческих словарей, бурлеск — это юмористическая поэзия, в которой о возвышенном говорится нарочито грубо, просторечным слогом. К травестии относят шуточную поэзию, в которой в комических ситуациях изображаются известные персонажи серьозных героических произведений. Чаще всего так поступали авторы травестийных поэм с героями античной литературы.

Так, у И.П.Котляревского выступают действующими лицами персонажи из поэмы античного поэта Вергилия «Энеида». Говорят они грубым народным языком (бурлеск) и оказываются переодетыми в одежду украинских казаков и украинских панов конца XVIII века (травестия). Некоторые из приемов стилевой манеры И.П.Котляревского использовал в «Харько...» и Яков Мишковский.

В поэме писатель-земляк повествует о разорении Запорожской Сечи царицей за якобы нанесенные казачеством царскому двору обиды. Запорожский кошевой Харько в это время находился в Киеве, где в знаменитых церквях молился и очищал душу. Опечаленный принесенным ему трагическим известием, Харько отправляется на поиски своей доли-судьбы, причитая при этом:

Зжáлься, дóле, надó мнóю,
Над козáцькой головóю,
Зжáлься, окажú себé!
Прилинú до менé з нéба,
Дай, чогó тепéра трéба,
Щоб я пам'ятáв тебé!

И судьба скоро «оказала себе»: случайно или по велению судьбы Харько попадает в страну Имгертин. В одну из ночей кошевого посетила старуха, впоследствии оказавшаяся ведьмой, давно следившей за его жизненным путем. Она повела Харько с собой в пещеру, чтобы

предсказать ему судьбу. Аналогичный сюжет развивается и в поэме И.П.Котляревского, где Эней, главный герой произведения, спускается с ведьмой Сивиллой в преисподнюю, чтобы узнать о своей будущей жизни, предначертанной богами.

Далее ознакомься с пятой частью поэмы Я.Мишковского «Харко́, запоро́зький кошови́й», обрати внимание на использование писателем травестийных и бурлескных приемов изображения событий и героев. Ответь на поставленные вопросы.

ХАРКО́, ЗАПОРО́ЗЬКИЙ КОШОВИ́Й

ПОЕ́МА

(Скорочено)

Части́на п'я́та

1.
Лі́сом те́мним, між гора́ми
Ні́ччю ба́ба йшла́ з Харко́м
І глибо́кими яра́ми
Пробира́лася пішко́м.
Ві́тер сви́ще по дібро́ві,
Скрізь крича́ть печа́льно со́ви,
Стра́шно з гір реве́ть вода́,
Все у страх Харка́ приво́дить,
Він чуть-чуть дух переводить,
Ду́ма сам собі́: біда́!

3
Як се враз останови́лись
Під обри́вом край гори́.
Ба́ба ,на Харка́ скриви́вшись,
Ка́же: "Ка́мінь сей бери́!".

Ка́мінь той, мов вріс у го́ру,—
Ті́льки що вида́ть з надво́ру,
Він до його́ приступи́в;
Смик!—і дру́ге! повали́вся
І їм по́гріб тут відкри́вся,
Ві́дкіль смрад і дим вали́в.

4
Ба́ба, взяв Харка́ за ру́ку,
Та й сказа́ла: "Ну, іди́!
Ти попа́всь мені́, мій вну́ку,
Так ході́м лише́нь сюди́!"
Тут Харко́ став відступа́тись...
"Ніт,—сказа́ла,—го́ді гра́тись",—
Та його́ у лоб чимсь лусь:
"А не хо́чеш, ску́рвий си́ну!"—
По́тім пхну́ла так у спи́ну,
Ті́лько він в боло́то—плюсь!

5
"Ой,—ой,—ой, бабу́сю ми́ла!—
Їй Харко́ крізь плач сказа́в—
За що ти мене́ втопи́ла?
За що я в біду попа́в?"—
"Пий лиш во́ду, напива́йся,
В сім боло́ті покупа́йся,
А про се ти не пита́й.
Ма́ти зна, нащо́ купа́є,
Ди́тятко своє́ коха́є,—
Так і ти про се не знай!"

6
Булькоти́ть Харко́ в боло́ті,
Як свиня́ у барлозі́,

Гі́рко ста́ло йому́ в ро́ті,
Бо наї́вся і грязі́.
Чуть було́ крича́в: "Ряту́йте!
Бо́га бі́йтесь, не жарту́йте!"
По́тім ста́ло не чува́ть;
Ба́ба там сама́ стоя́ла
І крізь зу́би щось шепта́ла,
Да́лі ста́ла рятува́ть.

7
Хоть і ви́тягла з боло́та,
Но Харко́ був нежеви́й:
Пі́на в йо́го бі́гла з ро́та,
О́чі сплю́щив, мов сліпи́й.
Весь вкаля́всь в грязі́ смердю́чій
І зроби́всь таки́й воню́чий,
Що нільзя́ і приступи́ть;
Ба́ба ж що йому́ зроби́ла—
Принесла́ води́, обми́ла,
Та і на́чала буди́ть:

8
"До́вго спиш ти, Ха́рку, си́ну!
Ну, просни́сь, пора́ встава́ть!
Чу́єш, встань, а то поки́ну,
Сам же бу́деш тут блука́ть!
Се я тро́хи підшути́ла,
Хоть ти ду́мав, я втопи́ла
В сім воню́чому багні́;
Ні, не бі́йся, ти не вто́неш,
А на сві́ті ще побро́диш,
Не згори́ш ти і в огні́!"—

9
Пóтім ви́тягла з кали́тки
Мазь якýсь у пузирці́,
Тéрти стáла йомý ли́тки,
Скрізь на спи́ні і лиці́.
В нóсі чимсь-то маруди́ла,
Пóпід ли́тками гляді́ла...
Як се чхнув Харкó, та й встав.
"Ну, мені́ як крі́пко спáлось
І во сні мов щось ввижáлось,
Та не знáю..."—він сказáв.
...
12
Бáба на землі́ лежáла,
Ізігнýвшися у сук;
Ноги вгóру задирáла,
Рýки кóрчила у крюк;
Рот до ýха аж скриви́ла,
По-чорти́ному свисті́ла,
Пóтім óхать почалá;
Повернýлася та й встáла,
І, як щось вонá сказáла,
Пти́ця вся як не булá.

13
Привидéнцію такýю
Наш Харкó як повидáв,
То, побáчивши живýю
Бáбу ,зáраз так спитáв:
"Де се я? Хто тут витáє?
Хто, скажи́, тут проживáє?
Де ми? Хýтко розкажи́!"
"Розкажý,—сказáла бáба,—

Се тобі́ усе́ знать тре́ба,
Ті́лько ско́ро не біжи́.

14
Слу́хай: чув ти, що людя́ми
Му́тять? як хотя́ть? відьми́?
Бі́гають вони́ свиня́ми,
Ко́тяться клубко́м самі́?
Ка́пость з молоди́ми ро́блять,
А діво́к у стид приво́дять,
Як бува́ють весілля́;
В Ки́їв у верхи́ літа́ють...
Знай же, що така́ і я!
...
16
Що захо́чу, те і ді́ю,
До́бре до́брому роблю́;
Як же ли́хом я пові́ю,
То злим зло́го погублю́.
О́чі лю́дям я відво́жу,
Що де схо́чу, там нахо́джу,
Ді́тям на роду́ взнаю́.
Поко́рм жіночка́м справля́ю,
А коро́вам ізгубля́ю,
Молоко́ з стовпці́в дою́.

17
В сві́ті є відьо́м до си́на,
Та таки́х нема́, як я;
Слу́хай ти, моя дити́но:
Мать така́ була́ твоя́,
І жила́ вона́ зо мно́ю,
Рі́дна як сестра́ з сестро́ю,
Ті́льки Бог вік вкороти́в...

Я гуля́ла на роди́нах,
Я була́ і на хрести́нах,
Як тебе́ їй Бог посла́в.

18
З тих ще пір тебе́ я зна́ю,
Як на світ ти народи́всь...
За тобо́ю наглядა́ю,
Де би ти не появи́всь.
Мать твоя́ мене́ проха́ла,
Щоб тебе́ я обкупа́ла
В тім боло́ті,де обми́всь;
Бу́деш бо з сих пір щасли́вий,—
Глянь, яки́й став уродли́вий,
Мов ізно́ву народи́всь.

19
Те боло́то, де купа́вся,
Єсть пеке́льная вода́;
Хоть у ньо́му ти валя́вся,
Се ж є ща́стя, не біда́.
Ось іди́ сюди́ к крини́ці
Та напи́йсь сії́ води́ці,
То ніхто́ вже не врече́;
А щоб ти поздорові́шав
І в лиці́ щоб пожваві́шав,
Сю хлисни́, що тут тече́.

20
Оце́ю проба́нь ти о́чі,
А сюди́ гара́зд пригля́нь;
Не боя́тимешся но́чі,
Бу́деш ба́чить, як у день.
Ну, тепе́р ще зна́ти тре́ба,

Да́сться до́ля яка́ з не́ба
На весь бу́дучий твій вік;
Де ти бу́деш прожива́ти,
Доведе́ться де вмира́ти,
Бо ти сме́ртний чолові́к".

21
По́тім ба́ба ,з мі́сця вста́вши,
По пече́рі да́льш пішла́,
І, між чи́мсь-то прошука́вши,
Відті́ль скри́ньку принесла́.
Принесла́, установи́ла,
Да́лі віко в ній відкри́ла,—
Відті́ль дзе́ркальце взяла́
Не скляне́, яке́сь друге́є,
Так як бу́цім-то стальне́є,
З рук Харко́ві подала́.

22
"На, диви́сь його́, мій си́ну!
Ща́стя в нім поба́ч своє́,
Я на час тебе́ поки́ну,—
Се вже ді́ло не твоє́".
Ди́виться Харко́, поті́є,
Зе́млю ба́чити раді́є,
У які́й жить бу́де він;
Те́мно в нім: нема́ нічо́го,
І у дзе́ркальці ніко́го
Не поба́чив,—ті́лько тінь.

23
Як се ра́зом ста́ло ви́дно,
Мов похо́же на степо́к.
А по нім текло́ не шви́дко

Небага́то річечо́к.
Пу́сто скрізь, куди́ не гля́не,
Се́рце аж у нього в'я́не,—
Він від сього́ відверну́всь.
Дальше гля́нув, аж там мо́ре...
Гірш його́ взяло́ ще го́ре,
Так, що з мі́сця пошатну́всь.

24
З го́рем о́чі відверта́є:
Він в другий погля́нув край,—
Аж там рі́чка протіка́є!
"Се,—поду́мав він,—Дуна́й,
Ніт, не він,—якаясь і́нша;
То широ́кий, ся́я у́жча,
Хоч і пру́дко йде вода́.
Де—де є ліски́, та ма́ло;
Комиші́в, боло́т чима́ло,
Скрізь, де гля́не, скрізь біда́!

25
По́тім ще він подиви́вся,
Чи не ви́дко де люде́й;
І сюди́-туди́ верті́вся...
Ніт, нема́ опрі́ч звіре́й!
Зирк налі́во—бу́цім го́ри,
А за ни́ми си́нє мо́ре,
Край його́ мов є житла́...
"Ма́буть,—ка́же,—тут бува́ти,
Свого́ ві́ку дожива́ти,
Знать умру́ оту́та я!"

26
Зажури́всь Харко́ та й ду́же
Тя́жко, тя́жко він вздихав,

І про дзéркальце байдýже,
Що в рукáх своїх держáв.
Колú гульк—степóк явúвся,
На якúй він перш дивúвся,
Сáмий той, та вже не так,—
Там нарóд орáв і сíяв,
Кой-хто жав, а дéхто вíяв,
Там в робóті був усяк.

27
Слобідóк булó хоть мáло
І невстрóєні булú,
Но Харкóві лéгше стáло,
Бо щаслúво там жилú:
Рúбу по морях ловúли,
Бóга у церквáх молúли,
Щоб Госпóдь вмилостивлявсь.
Табунú скотúни брóдять—
Наш Харкó аж засміявсь.

28
Бáба здáлі примічáла,
Не мішáючи йомý,
Пóтім так вонá сказáла:
"Сúну, не вдивляйсь сьомý!"
Тут Харкó озвáвсь: "Бабýсю!
Ось ідú сюдú, матýсю!
Ось скорíш лишéнь ідú.
Дúво тýта я побáчив—
Дай мні, Бóже, щоб дорáчив
Жúти тут—ось на, глядú!"

29
Ще хотíв ізнóв дивúтись
На те дúво, що глядíв,

Но вже в дзе́ркальці закри́лись
Степ з людьми́ і те́мно в нім.
Він у його́ зазира́є,
Так і сяк переверта́є...
Ніт, нема́, як не було́!
"Хоть нема́,—сказа́в,—так зна́ю,
Більш нічо́го не спита́ю,
Вже від се́рця відлягло́".

30
"Ба́чив, си́ну, свою́ до́лю?
Гляди́ ж, Бо́га не гніви́!
Виполня́й святу́ю во́лю
І ,де тра́питься, живи́.
Вже що ба́чив, те́є бу́де,
Хоть неха́й на те́бе лю́ди
Ли́хом ві́ють і реву́ть;
Та не бійсь,—сказа́ла,—ли́ха,
Не спихну́ть те́бе із ти́ха;
Там уже́ тобі́, там буть!

31
На, візьми́ оде́жу, си́ну!
Надягни́ оцю́ зара́з.
Сю ж наді́нь в другу́ годи́ну,
В інши́й слу́чай, і́нший час.
Ну, ході́м, бо вже світа́є,
Хоть наро́д ще спочива́є,
Нам же тре́ба впереди́ть,
Щоб у нас ще го́сті спа́ли
І того́ б вони́ не зна́ли,
Де ми му́сили ходи́ть".

озирну́лась—оглянулась;
по́грiб—подвал;
чимсь лусь—чем-то ударила;
пхну́ла—толкнула;
не пита́й—не спрашивай;
барлі́г—грязная лужа;
ряту́йте—спасайте;
не жарту́йте—не шутите;
вкаля́всь—испачкался;
блука́ть—блуждать;
кали́тка—кошелек;
литки́—икры ног;
гляді́ла—смотрела;
ввижа́лось—привиделось;
край—возле;
тене́та—силки;
ху́тко—быстро;
ка́пость—пакость;
весі́лля—свадьба;
на роду́ взна́ю—предрекаю будущее;
молоко́ з стовпці́в дою́—молоко выдаиваю из пеньков;
уродли́вий—красивый;
не вречé—не сглазит;
гара́зд—хорошо;
скри́нька—сундучок;
ві́ко—крышка;
на час—на время;
з мі́сця пошатну́всь—сдвинулся с места;
ся́я у́жча—эта уже;
пру́дко—быстро;
зирк налі́во—посмотрел налево;
житло́—жилье;
ба́йдуже—безразлично;
ора́в—пахал;
слобі́док—слободок;
вмилостивля́всь—смилостивился;
де тра́питься—где случиться;
в другу́ годи́ну—в другое время;
спочива́є—отдыхает;
ми му́сили—должны были.

???

1. Какой период истории кубанского войска запечатлен Я.Мишковским в поэме «Харко́, запоро́зький кошови́й»? Аргументируй свой ответ.
2. Кратко перескажи содержание пятой части поэмы. Составь простой план путешествия Харько с ведьмой в пещеру.

3. Автор использует в поэме образы и мотивы устного народного творчества. Сможешь ли ты их найти в описании ведьмы и других героев произведения?

4. В каком разделе рассказывается о будущей жизни запорожских казаков? Можно ли утверждать, что в зеркальце Харько увидел кубанскую землю? Докажи это, используя текст поэмы.

5. Какие черты характера главного героя проявляются в поэме? Как ты их оцениваешь?

6. Что такое бурлеск и травестия? Найди их признаки в поэме Я.Мишковского «Харко́, запоро́зький кошови́й». Выпиши эти приметы в тетрадь.

Части́на сьо́ма

(ури́вки)

14

...

Га́нна спа́ти не ляга́ла,
За́раз ді́вчину позва́ла,
Заходи́лась прибира́ть:
Зба́нила столи́ і ла́ви,—
Не пішло́ б худо́ї сла́ви,
Що нечепурно́ стоя́ть.

15

Зма́зала вона́ долі́вку,
Во́хрою піч підвела́,
Ко́мин ма́зать ста́вить ді́вку,
А з сіне́ць са́ма мела́.
З ті́ста голубі́в зроби́ла,
Су́риком їх покраси́ла,
Кри́льця з хво́стиком з папі́р;
Їх пові́сила в біжни́цю,
Бу́цім-то живе́ньку пти́цю,
Та й побі́гла ще на двір.

16
Там прибрáла чи́сто всю́ди,
Що лежáло на вспрятý:
"Хоть,—сказáла,—прийдýть лю́ди,
То найшли́ б все у ладý!"
Від трудíв сих так втоми́лась,
Що на лáвку як схили́лась,
То заснýла кріпким сном;
А, прокинувшись ранéнько,
З ми́льцем вми́лася білéнько
Та й прибрáлася потíм.

17
Надягá вонá шовкóву
Кóхту з бóрами ряснý,
А спідни́цю грезетóву,
Мов із гóлочки, новý.
Білі ни́тяні панчíшки
Закривáли в нéї ні́жки,
Черевúчки звéрху них;
Від нами́ста ши́я гнéться,
На грудя́х хусти́нка в'є́ться,
Пáльці ж в кíльцях золоти́х.

18
В ýхах сéрги жемчугóві
Аж на плéчиках вися́ть,
І з очíпочком парчóвим
В зóлоті, як жар ,горя́ть.
Так вонá причепури́лась,
І ,як в дзéркальце диви́лась,
Кáпнули слізки́ з очéй:

"Все є в ме́не, всім владі́ю,
Ті́льки одного́ не ма́ю!..."—
В не́ї ви́рвалось з груде́й.

19
Мо́вив се, вона́ по ха́ті
Чва́нно па́вою пішла́,
Як до не́ї хре́сна ма́ти
Вдвох з Сергі́їхой ввійшла́.
«На добри́день,—ка́жуть,—Га́нно!
Не здиву́й, що так ми ра́но
В го́сті до тебе́ прийшли́;
Прикажи́ лиш нам сіда́ти
Та чим ма́єш привіта́ти,
Бо ми ві́стку принесли́".

20
По́тім об'яви́ли Га́нні,
Що Петро́ до них прибрі́в,
Що не сам прийшо́в зара́ні,
А Харка́ з собо́й приві́в;
Що в Сергі́я спочива́ють
І одві́ту дожида́ють,
Чи дозво́лить їм прийти́—
Повида́ти їм парсо́ну,
Милости́ву, благоскло́нну,
І покло́н свій принести́.

21
"Чом же,—одвіча́ла Га́нна,—
Хоть неха́й іду́ть зара́з..."—
Да́лі ді́вчину посла́ла
За Сергі́єм той же час.
А сама́ з гостя́ми сі́ла

І частéсенько глядíла
У вікóнечко на шлях;
А очéй не відвертáла
Із вікнá, як кáже: "Ах!"

22
"Що там, Гáлю? Бог з тобóю!
Що злякáло так тебé?
Ти ж сиди́ш утрьóх зо мнóю,
Не тривóж нічи́м себé!"
Пóтім хрéсна мáти встáла
І над Гáнною шептáла
Від урóків, від пристрíт;
А тогó вонá не знáє,
Що Харкó вже добігáє
Із Сергíєм до ворíт.

23
На йомý був саєтóвий
Із вильóтами каптáн,
А під ним кармазинóвий
Трóхи дóвшенький жупáн:
Позумéнтом скрізь обши́тий,
Зóлотом весь як обли́тий,
Пóяс шáлевий нови́й;
На йомý штани́ матни́сті,
Сап'янцí червóні чи́сті,
Сам козáк ще молоди́й.

24
Шáпка си́ва невисóка,
Із оксáмиту вершóк;
Шáбля ви́сить кóло бóка,

Че́рез пле́чі був шнуро́к,
Пістоле́т за по́яс вткну́тий,
Мов в смета́ну обмокну́тий,
З камінця́ми, у сребрі́;
Ви́сли чу́халки,ロже́шник,
Відвіртки́, ріжо́к, куле́шник;
Все вцвяхо́вано в корі́.

25
Як се ха́та відчини́лась,
Увійшо́в з Харко́м Сергі́й...
Га́нна зирк—та й застиди́лась,
Ста́ло мо́торошно їй:
Ні́жки в не́ї затремті́ли,
Гу́боньки мов що шепті́ли,
Се́рце тьо́хнуло в грудя́х;
Вся зроби́лась, як кали́на,
По́тім ста́ла так, як гли́на,
Та й пожо́вкло їй в оча́х.
....

Объяснения

вохра́—охра;
ко́мин—дымоход в печи;
з папі́р—с бумаги;
біжни́ця—божница;
у ладу́—в порядке;
ко́хта з борами рясну —
кофта с обильными
складками;
спідни́ця—юбка;
панчі́шки—чулки;
череви́чки—туфельки;
хусти́нка—платочек;
очі́пок—очипок, чепец;
причепури́лась—
приоделась;
Сергії́ха—мать Сергея,
царского слуги;
на шлях—на дорогу;
від уро́ків—от сглаза;
капта́н, жупа́н—верхняя
мужская одежда;
штани́ матня́ві—

широкие штаны;
оксами́т—бархат;
сап'янці́—сапожки;
чу́халки, ло́жешник,
відвіртки́, куле́шник—
походная утварь и
инструменты казака,
которые он носит
с собой;
ста́ло мо́торошно—
стало страшно;
тьо́хнуло—ёкнуло.

???

1. Составь словесный портрет героев поэмы, используя текст.

2. Какой художественный прием использует автор, описывая пистолет за поясом у Харько «мов в смета́ну обмо́кнутий»?

3. Как в седьмой части поэмы проявляются бурлеск и травестия?

4. Что ты знаешь об одежде кубанских казаков? Каковы ее особенности?

УРОК № 3
ВАСИЛИЙ СЕМЕНОВИЧ МОВА (ЛИМАНСКИЙ)

В.С. Мо́ва (Лима́нський)

Крупнейший украинский писатель Кубани В.С.Мова родился 1 января 1842 года на хуторе Сладкий Лиман в семье сотника Черноморского казачьего войска. Его отец был в дружеских отношениях с Я.Г.Кухаренко, поэтому можно предположить, что уже в детстве Василий Семенович мог слышать о его переписке с Тарасом Шевченко, познакомиться с коллекцией украинских книг и запорожскими реликвиями, хранившимися в доме прослав-

ленного кубанского атамана.

В Екатеринодарской войсковой гимназии, где довелось учиться будущему писателю, преподавателем русского языка и литературы работал известный в России журналист Н.И.Воронов, корреспондент журнала «Колокол», который изда-вал в Лондоне писатель - революционер А.И. Герцен. Своим воспитанникам он прививал прогрессивные взгляды и интерес к запрещенным сочинениям. В 1860 году В.С.Мова был направлен учиться на войсковой кошт в Харьковский университет. Прослушав два курса филологического факультета, он перевелся на юридический, обучение на котором завершил в 1869 г. со степенью кандидата прав.

Нравственные и политические идеалы, литературные вкусы В.Мовы формировались в Харькове не только под влиянием лекций известных в России профессоров, но и благодаря его участию в общественной украинской организации «Громада» («Общество»), ставившей своей целью культурное и национальное просвещение украинского народа, свободное развитие украинской культуры и литературы.

Стихи Василий Мова начал писать еще в стенах войсковой гимназии. Впервые они были опубликованы в 1861 году в украинском журнале «Основа». Одновременно студент-первокурсник начинает регулярно выступать на страницах газеты «Харьков» как талантливый полемист. Его страстные статьи в защиту поэзии Т.Г.Шевченко привлекли внимание широкой общественности. Для творчества самого В.С.Мовы также становится характерным обращение к проблемам тяжелой жизни народных масс, к истории казачества, носителя вековечных идей вольного товарищества.

Возвращение В.С.Мовы в Екатеринодар совпало по времени с усилением политической реакции в России. Специальные царские указы ограничивали распростра-

нение в империи украинского печатного слова и национального театра. Вначале Василий Семенович преподавал литературу в Мариинском женском училище, а затем на протяжении восемнадцати лет служил следователем и мировым судьей в городах и станицах Кубани. В среде немногочисленной кубанской интеллигенции мало кто догадывался, что публикующийся в далекой Галиции В.Лиманский и В.С.Мова — одно и то же лицо.

Известность В.С.Мове как поэту принесли поэмы «На степи́», «Тро́їсте коха́ння» («Любовь троих»), «Ткачи́ха», стихотворения «Не пусту́й, моя́ голу́бко...», «Ду́ма засла́нця», «Запові́т засла́нця». Во все украинские хрестоматии неизменно включается баллада «Коза́чий кістя́к» («Казачий скелет»), в которой кубанский поэт призывает казачью молодежь упорно учиться, овладевать различными науками, ибо только так можно возродить былую славу казачества. Уже после смерти писателя, в 1907 году, было опубликовано его драматическое повествование «Старе́ гніздо́ і молоді́ птахи́», являющееся самым ярким художественным документом о жизни черноморцев на переломном рубеже конца 50- начала 60-х годов прошлого столетия. В пьесе рассказывается о трагической ломке патриархальных отношений в казачьей среде и в семейном быту кубанских украинцев. Благодаря драматургическому мастерству В.С.Мовы мы можем представить сегодня себе, какими были наши предки, о чем мечтали, о чем грустили и во что они свято верили.

Личный архив писателя был утерян в годы гражданской войны. Поиск его неопубликованных при жизни произведений продолжается до сих пор. В 1995 г. в США в одном из украинских издательств впервые увидела свет интермедия В.Мовы «Улі́ш, Ба́йда і козаки́». Она является своеобразной рецензией - отзывом кубанского писателя на

драму П.Кулиша «Байда», в которой негативно осмысливалась роль казачества в истории Украины. В.Мова (Лиманский), выступая с исторических позиций, говорит о его прогрессивности. Давний спор двух украинских писателей особенно актуален в наши дни, когда кубанское казачество активно возрождается.

Умер В.С.Мова в Екатеринодаре 1 июня 1891 года. Его могила на Всесвятском кладбище утеряна. Современные кубанцы плохо знакомы с творчеством замечательного земляка. Ведь на родине писателя лишь однажды (в 1917 году) отдельной книжечкой была издана его трехстраничная поэма «Коза́чий кістя́к».

???

1. Где обучался В.Мова(Лиманский)? Какое влияние на него оказало общение с участниками харьковской «Грома-ды»?
2. Какой является тематическая и жанровая направ-ленность произведений В.Мовы (Лиманского)?
3. Почему писателю приходилось печатать свои произведения за границей ?

О поэме «На степи́»

На Кубань: за щастям, за долею.

Это произведе-ние было написано в 1863 году. В нем рассказывается о тяжелом положении семьи безземельного крестьянина, который в поисках лучшей жизни покидает родной край, Украину, и отправляется с мечтою о лучшей доле на Кубань, где его ожидает окончательный крах надежд на

лучшую жизнь. Поэма звучит острым обвинением существующему строю, власти богачей.

«На степи́» — эпическое произведение, имеющее признаки поэмы. Ты знаешь, что такое поэма? Чем она отличается от других литературных жанров?

В «Словаре литературоведческих терминов» отмечается, что п о э м а — это большое стихотворное произведение. Своеобразие поэмы основано на сочета-нии повествовательной характеристики действующих лиц, событий и их раскрытия через восприятие и оценку лирического героя, повествователя.

Прочитай поэму В.Мовы (Лиманского) «На степи́». Ответь на вопросы.

НА СТЕПИ́

(Пі́сня про до́лю пересеЛе́нців)

I

Те́мна ніч стої́ть надво́рі, і свисти́ть-мете́ кура́;
У кутку́ в холо́дній ха́ті в ку́пку зби́лась дітвора́.
Засмути́вшись, хи́рна ма́ти над коли́скою злягла́,
У думка́х, в скорбо́ті ба́тько сиди́ть мо́вчки край стола́;
І тремтя́ть поме́рзлі ді́ти, аж зуба́ми цокотя́ть...
“Ма́мо, дю́дя! Ма́мо, дю́дя!”—невгомо́нно белькотя́ть.
“О́тже, слу́хай ли́шень, жі́нко!—зво́дить хму́рий ба́тько річ,—
В ха́ті мо́жна й задубі́ти, затопи́ти б тре́ба піч...”
Але́ жі́нка мов завме́рла, не сказа́ла ні слівця́,
А голо́дні ді́ти ски́глять і до не́ньки й до вітця́:
“Ма́мо, па́пи! Та́то, па́пи!”—ка́жуть бі́дні, дрижачи́.
“Дай їм, жі́нко, хоч шмато́чок, хоч суха́р їм розмочи́!”—
Проказа́в несмі́ло ба́тько та й зімкну́в ізно́в уста́,
Але́ жі́нка й не рухну́лась, ті́льки сльо́зи все ковта́.
“Дай бо, жі́нко! Жі́нко, чу́єш? Чо́го-не́будь пошука́й!”—
І в відка́з згукну́ла жі́нка: “Ох, хоч се́рця не вража́й!

Ли́хо тя́жке, чолові́че! Се дохо́дить нам кіне́ць;
Вже нема́ ні кри́хти хлі́ба, ні цурпа́лочки дрове́ць...
Смерть нам в ві́чі зазира́є! Коли́ змо́жеш, то ряту́й,
А неси́ла, то мовчи́ вже та хоч да́рма не драту́й!"
І бліда́, скорбо́тна ма́ти від коли́ски підвела́сь,
Затули́лася рука́ми та й сльоза́ми залила́сь.
Пла́че жі́нка, пла́чуть ді́ти, чолові́ка жах бере́,
Сльо́зи в го́рлі його́ ду́шать, дух іспе́рся, се́рце мре...
Але́ ось він тро́хи зго́дом із ослі́на ізірва́всь
І, за ша́пку беручи́ся, до роди́ни обізва́всь:
"Ци́тьте, ді́ти, не скіглі́те! Цить і ти, стара́, терпи́!
Ось пове́рнеться на ве́сну, то потя́гнем на степи́...
Там дале́ко за Куба́нню, в чорномо́рських козакі́в,
Є бага́цько ще гуля́щих, неоса́джених степі́в.
Там степи́ ще не поча́ті, не торка́в їх зві́ку плуг;
Там ліси́—оди́н безкра́їй непору́шений ще луг!
Он туди́ потя́гнем, жі́нко, он туди́ ми втечемо́,
А туте́шній грунт нікче́мний, ха́ту дра́ну продамо́.
Хай їй грець, сій жи́зні кля́тій, з обнища́нням до щирця́,
З відробі́тками без краю і з безхлі́б'ям без кінця́!
Хай їм грець, сим боргува́нням і сим жмикрута́м пана́м,
І жида́м, сим живолу́пам, сим гноби́телям, ката́м!
Так-то, жі́нко! Так-то, ді́ти! Ось мій бу́де рішене́ць:
Втечемо́ звідсі́ль дале́ко, де світа́м нудни́м кіне́ць!
Там у ди́внім, ві́льнім краї всі ми си́ли зберемо́,
Цілині́ святі́й, відві́чній пи́льно пра́ці додамо́.
І Господь нам допомо́же: дасть на хлі́бі нам дорі́д,
Дасть на о́вочі доста́ток, на худо́бі ж—до́брий плід!
Там просто́ра, сві́тла ха́та нас від ху́ги захова́,
Гоготі́тиме бага́ттям піч весе́лая, нова́.
Бу́де в нас пості́ль м'яка́я, скрізь оде́жа на кілка́х,
Се́ред сто́лу—хліб, як со́нце, в ха́ті—страв гаря́чий пах...
Аго́в-гов, бадьо́рній, ді́ти! Аго́в-гов, храбру́й, стара́!
Ще нам до́ля-ледащи́ця заспіває і загра́!"

II

Але́ ось уже́ й відли́га:
Сніг пота́нув, скре́сла кри́га,
Капоти́ть із стріх вода́!
Господа́р візо́к лашту́є,
Все добро́ своє́ ришту́є,
Все мана́ття уклада́.
Дітвора́ півго́ла й бо́са
Йому́ дріб'язо́к ізно́сить,
Весе́ленька і прудка́...
Ді́ти, ді́ти, дітиня́та,
Нерозу́мні пташеня́та,
Що то да́лі вас чека́?
І потя́г візо́к скрипу́чий,
Дітвору́ й добро́ везу́чи;
Ба́тько й ма́ти пішки йдуть;
Їх скорбо́та обгорну́ла,
У думка́х вони́ пірну́ли—
Як то ді́ток довезу́ть?
Що їх дощ холо́дний мо́чить,
Що тремтя́ть вони́, дриго́чуть,
Що їм ї́жа—сухарі́...
Гей, бадьо́ртесь, роботя́ги!
Набира́йтесь до́бре зва́ги,
Нещасли́ві бідарі́!
До́вга бу́де путь-доро́га!
Ва́ші за́соби убо́гі
Вона́ шви́дко відбере́;
Доведе́ться хлі́ба шма́та
Під віко́нцем попроха́ти,
Де́хто з го́лоду помре́!

III

Ген дале́ко се́ред шля́ху
Мрі́ють на́ші бідола́хи;
В тягара́х худе́нька шка́па,

Вже на си́лу підупа́ла,
По шляху́ зуси́льно ча́па
І руша́ візо́к пома́лу.
День і ніч візо́к руша́є,
Мали́х ді́ток колиса́є,
Мов верблю́д їздця́ в пусти́ні;
Господа́р же й господи́ня
За візко́м іду́ть серде́ги...
І зайшли́ ж уже́ дале́ко!
День і ніч іду́ть сіро́ми
Без жалі́в і без уто́ми,
Бо наді́ю в се́рці ма́ють—
На нові́ грунти́ впова́ють.
Вони́ йдуть і все мірку́ють,
Про степи́, ліси́ химру́ють...
Там, дале́ко від півно́чі,
В непоча́тім ди́кім кра́ї,
Де Куба́нь степа́ми гра́є
Й береги́ ґлини́сті то́чить,
Там просто́ра і прибра́та
Уздріва́ється їм ха́та;
Навкруги́—лани́ просто́рі,
Гурт худо́би на обо́рі,
Хлі́ба по́внії засі́ки—
Сла́ва Го́споду наві́ки!
Там дітва́ вже не голо́сить,
Їй угі́ддя—ї́сти до́сить!
Вже не го́ла і не бо́са,
Аніже́ простоволо́са,
І в гучні́й, весе́лій згра́ї
По двору́ уті́шно гра́є...
Так химру́ють бідола́хи,
І ті хи́мрі—їм розва́га,
А прива́бная наді́я
І году́є їх і грі́є...

IV

Гей, злиде́нні роботя́ги!
Необа́чнії блудя́ги!
Занеха́йте ва́ші мрі́ї,
Ки́ньте га́рні ті наді́ї,
Що так ду́шу ва́шу на́дять,—
Вони́ шви́дко вас ізра́дять.
Ті ґрунти́, що вам бажа́лись
І в думка́х вам уздріва́лись,
Ті степи́, ліси́ безкра́ї—
Вже давно́ други́м діста́лись,
Їх для вас тепе́р нема́є!
Вже давно́ їх розібра́ли...
Розібра́ли—генера́ли!
Ті́ї са́ме генера́ли,
Що в кріпа́цтві вас держа́ли,
За грунти́ з вас ви́куп бра́ли!
Бо вони́ ж таки́ й труджа́лись:
За "оте́чество" стражда́лись,
В бенкета́рстві знемоща́лись,
По писа́рнях працюва́лись,
На картя́рстві утрача́лись!
Всі служи́ли та трудда́лись,
Ца́рським ска́рбом поживля́лись
І в чини́ вели́кі вби́лись,
І до пе́нсій дослужи́лись,
Ще й степа́ми поділи́лись!
Поділи́лися ліса́ми,
Поділи́лися лука́ми
І усі́м заволода́ли,
Що в черке́с відвоюва́ли!
Розібра́ли, розібра́ли
Га́рні зе́млі генера́ли!
Всі до ще́нту розібра́ли,
Вже й купця́м попродава́ли!
Вже купця́м попродава́ли

Й си́лу гро́шей відібра́ли
Та уже́ й помарнува́ли!
Вже ізно́в земе́ль бажа́ють,
На нові́ї зазіха́ють—
На уфі́мські, на ура́льські,
На ташке́нтські, на байка́льські,
На сибі́рські і буха́рські,
На кирги́зькі і тата́рські!
Розібра́ли, розібра́ли
Пи́шні зе́млі генера́ли,
І для тих нема́ там мі́сця,
Що не ма́ють чого́ ї́сти;
І тепе́р там ні́де ста́ти
Тим, що хо́чуть працюва́ти;
І тепе́р там ні́де жи́ти
Тим, що му́сять хліб роби́ти!

Объяснения

хирна́ ма́ти—чахлая;
коли́ска—колыбель;
тремтя́ть—дрожат;
ма́мо, дю́дя—мама, холодно;
задубі́ти—замерзнуть;
вража́ти—поражать;
ли́хо—горе;
ряту́й—спасай;
не драту́й—не дразни;
скорбо́тна—печальная;
ослі́н—стул;
стра́ва—пища, блюдо;
бадьо́рній—веселее;
до́ля-леда́щиця—ленивая судьба;
відли́га—оттепель;
лаштува́ти—готовить;
скорбо́та—печаль;
шка́па—лошаденка;
колиса́є—колышет;
без уто́ми—без устали;
впова́ють—надеются;
міркую́ть—размышляют;
неоса́джений степ—незанятая степь;
втечемо́—убежим;
нікче́мний—жалкий, ничтожный;
жмикрути́—лихоимцы;
рішене́ць—решение;
химрую́ть—мечтают;

занеха́йте—забудьте;
ізра́дять—предадут;
ґрунти́—грунт, почва;
бенкета́рство—банкеты;
скарб—богатство;
помарнува́ть—расточать;
зазіха́ти—зариться;
працюва́ти—работать.

Приостановим чтение поэмы, чтобы ответить на некоторые вопросы. Но сначала воспользуйся объяснениями для уточнения понимания произведения.

???

1. Какие чувства пробуждают трагические сцены страданий бедной крестьянской семьи?
2. Найди в поэме слова автора. В чем заключается его позиция?
3. Почему повествователь считает, что на Кубани не будет счастья переселенцам из Украины? Кого он в этом винит?

Домашнее задание

Прочитай поэму «На степи» до конца. Ответь на вопросы.

V

Але на́ші бідарі́
Ще про жак грунті́в не зна́ють
І все да́льш і да́льш руша́ють.
І малі́ї, і старі́
Вже на си́лах підупа́ли,
З хлі́ба ви́бились, захля́ли...
На дітя́х мертве́цька твар:
Їх роса́ холо́дна мо́чить,
Пилюга́ сліпи́ть їм о́чі,
Їх пече́ півде́нний сквар!
Їм ні ї́жі, ні спочи́ну,
Їх корчі́й трясе́ щодни́ни,
В їх життя́ вже на гарі́ль!
Ба́тько й ма́ти сто́гнуть з ли́ха—
Сто́гнуть мо́вчки, пла́чуть ти́хо—

Притискáють в сéрці біль.
Ось над Дóном вони́ стáли
Й немовля́тко поховáли;
Як до Éї доп'яли́сь,
Знов їм смерть хлоп'я́ вхопи́ла;
Край Чолбáс дочку́ зари́ли...
Трьох дітéй ужé збу́лись,
Із двомá тíльки зостáлись
І у путь ізнóв побрáлись,
За Кубáнь перевезли́сь...

VI

Гей степи́, поля́ широ́кі! Гей, безмéжні пустирí!
Привітáють вас труждéнні хліборóби-бідарí!
Привітáють, оглядáють, вибирáють, де б то стать,
Де б землí остáнні си́ли за той хліб святи́й віддáть.
Алé дáрма дух радíє й гру́ди хвóрі роздимá.
Там їм вíльної місти́ни вже і клáптика немá!
Скрізь, куди́ не ки́нуть óком, скрізь привлáщені грунти́:
Там остáнки піль черкéських, там козáцькії юрти́,
Там держáвства генерáльські—си́ла стéпу, лíсу й від—
І пусту́ють вони́ мáрно, оминá їх лю́дський рід—
Оминá, не мáвши кóшту, боячи́сь орендарíв,
Що визи́скують біднóту, ду́шать тéмних злидарíв.
Де ж їм стать? Куди́ поткну́тись? Де ще зáйвії місця́?
Там, де бáгнища та плáвні розляглúся без кінця́;
Там, де гóри в гóлих скéлях досягáють Бóжих хмар,
Там, де з вíку в вік сябру́ють вóгкість багн і лю́тий сквар;
Де гуля́ свинóта ди́ка, де пану́є хи́жий звір,
Де корчí́й, лихá хворóба, ду́шить рід людськи́й на вмір.

VII

Промину́ло сквáрне літо, óсінь хмáрить почалá;
Господáр в вогкі́й земля́нці си́дить мóвчки край столá.
І пану́є в хáті ти́ша, ти́ша мéртва навкруги́,
Гóлосу дітéй не чу́ти—всі помéрли, до ноги́!

Ті́льки до́лі під кожу́хом сто́гне жі́нка та дрижи́ть—
Вже давно́ безща́сна ма́ти в корчії́ лихі́м лежи́ть!
Господа́р же й не рухне́ться—мов завме́р і скам'яні́в...
Чи він спить? Чи ду́мку ду́ма? Чи з журби́ цілко́м замлі́в?
Ні, не спить він сном приро́дним, не в живі́ думки́ втопи́всь,
Він в се́бе само́го вну́ривсь, йому́ вздря́чку сон присни́вся.
Йому́ вздрі́лась Украї́на, я́вма вба́чивсь рі́дний край,
Ха́та дра́на, ді́тки лю́бі—ли́хо й ща́стя, пе́кло й рай.
Ось він—па́рубок весе́лий, ще він ли́ха не зазна́в;
Під гілля́стою вербо́ю свою́ лю́бку він обня́в...
Скі́льки ща́стя, скі́льки вті́хи, скі́льки я́сних, лю́бих мрій!
Скі́льки в будущи́ні ма́нить га́рних, ра́дісних наді́й!
Ось він знов—уже́ жона́тий; ха́та вбо́га, та своя́;
Пра́ця тя́жка, ї́сти на́маль, але́ дух іще́ буя́;
Є ще га́рнії годи́ни: я́сне свя́то, си́тість страв,
Лю́бі пе́стощі жіно́чі, відпочи́н від скру́тих справ.
Ось ізно́в він—уже́ ба́тько, народи́вся йому́ син...
Всі клопо́ти, скру́ти, зли́дні—все забу́в він в день роди́н.
Вго́ру дух йому́ підня́вся, ра́дість в се́рці йому́ гра;
Він госте́й часту́є щи́ро, жи́чить си́нові добра́...
Ось ізно́в йому́ маня́чить ни́зка і́нших вже карти́н:
Скру́тні ча́си, боргува́ння, нещаду́щий жидови́н:
Відробі́тки, жак худо́би, тягани́на, бі́йка, глум,
Нарі́ка́ння й сльо́зи жі́нки, плач дитя́чий, зли́дні, сум...
Ось карти́на ще страшні́ша, се́рце з ля́ку завмира́:
У кутку́ в холо́дній ха́ті в ку́пку зби́лась дітвора́:
"Ма́мо, дю́дя! Та́ту, дю́дя!"—ка́жуть ді́тки ,дрижачи́;
"Ма́ми, па́пи! Ї́сти хо́чем!.."— ка́жуть зно́ву, скигля́чи́.
А тут за́собам убо́гим вже цілко́м прийшо́в кіне́ць,
Вже нема́ ні кри́хти хлі́ба, ні цурпа́лочка дрове́ць!
Та нема́ ніде́ їх взя́ти, хоч гука́й, хоч во́вком вий!
Ні́чим ді́ток рятува́ти, хоч об сті́ну ло́бом бий!

Ось, наре́шті, мов би сни́ще, йому́ вздрі́лась до́вга путь:
Хо́лод, го́лод, спе́ка лю́та, знемощі́лі ді́тки мруть...
І скорбо́тного бездо́льця невимо́вний жах бере́,

Гей, злиде́нний роботя́го, ті́льки да́рма ти страждáв!
Для дітéй всю міць поклáв ти, їм життя́ цілкóм віддáв;
Задля́ їх із родови́ща ти у путь важку́ пусти́всь,
Дні і нóчі пі́шки плéнтавсь і тепéр усі́х ріши́всь!
Помили́вся на раху́нках і, на дóленьку лиху́,
Розгуби́в їх одинцями ти на довгому шляху!
І тепер про лю́дське щáстя ти наві́к поки́нь думки́—
Забирáй убóгі клу́нки та ставáй у батраки́!

Объяснения

твар—лицо;
корчі́й—лихорадка;
немовля́тко—младенец;
привлáщені—присвоенные;
козáцькі юрти́— казацкие земельные наделы;
злидарі́—нищие;
багни́ще—болото;
сябру́ють—дружат;
вóгкість—влажность;
пану́є ти́ша—господствует тишина;
вздря́чку—наяву;
щи́ро—искренне;
борг—долг;
глум—насмешка;
нарікáння—упреки;
нарéшті—в конце концов;
невимóвний—несказанный;
з родови́ща—с родного гнезда;
помили́вся—ошибся;
раху́нок—расчет;
розгуби́в—растерял;
жах—ужас.

???

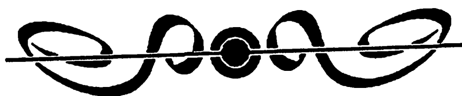
1. Каким был путь переселенцев из Украины? Проследи его по карте.
2. Какими художественными средствами поэт изображает страдания семьи бедных переселенцев?
3. Найди в произведении жанровые признаки поэмы и докажи это примерами из текста.
4. В подзаголовке указывается, что это произведение — «песня». Почему так считает поэт?

Буквы Г и Ґ в украинском языке

Ты знаешь, что в украинском языке буква “г” читается мягко, как средний звук между русскими звуками “г” и “х”: гіта́ра, гі́лка, гніздо́, гала́ктика и др. Но в тексте поэмы “На степи́” ты, наверное ,заметил странный значок над буквой “г” в слове “ґрунти́”. В этом слове, как и в некоторых других, буква “г” читается, как и в русском языке, твердо, т.е. как звонкий взрывной согласный заднеязычный звук.

Слов с буквой “ґ” в украинском языке не очень много. Но знать их грамотному человеку нужно. Запомни эти слова с буквой “ґ” и старайся правильно ее называть, читая украинский текст:

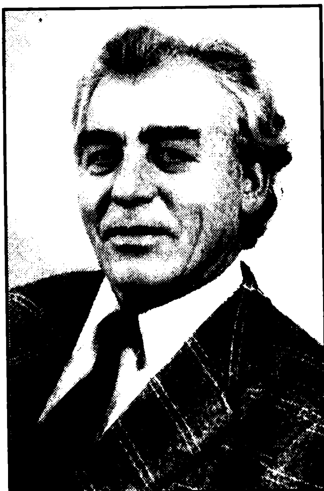
а́ґрус, ґандж, ґату́нок, ґвинт, ґе́ґати, ґелґота́ти, ґеше́фт, ґирли́ґа, ґніт (в лампе), ґо́нта, ґре́чний, ґро́но, ґудзь, ґу́ля, дзи́ґа, дзи́ґлик, зиґза́ґ, ремиґа́ти, сновиґа́ти, фі́ґа, ху́ґа, ґа́ва, ґа́нок, ґвалт, ґева́л, ґедзь, ґе́стка, ґи́ґнути, ґлей, ґо́ґель-мо́ґель, ґра́ти (существит.), ґринджо́ли, ґрунт, ґу́дзик, ґу́ма, джиґу́н, дзи́ґар, дри́ґати, резиґна́ція, риґува́ти, уджиґну́ти, фі́ґлі-мі́ґлі, хурди́ґа.

УРОК №4

ИВАН ФЕДОРОВИЧ ВАРАВВА

(род. в 1925 г.)

Іван Варавва

Современный кубанский поэт И.Ф.Варавва родился на хуторе Новобатайском Са-марского района Ростовской области в семье переселенцев из Кубани. С 1932 г. живет в Краснодарском крае. Его предки были реестровыми ка-заками в Запорожской Сечи, отважными первопроходцами Черномории.

Со школьной скамьи семнадцатилетним юношей он идет на фронт защищать родную землю от немецко-фашистских захватчиков. Был ранен и тяжело контужен, но дошел до Берлина победителем. В 1942 году в армейской печати появляются его первые стихи. На творчество начинающего поэта обратили внимание известные мастера — Александр Твардовский и Владимир Сосюра, ставшие его первыми учителями и наставниками. В Московском литературном институте им. М.Горького молодой поэт подружился также с ученым-фольклористом В.М.Сидельниковым, который на всю жизнь увлек его собиранием песенного народного творчества.

В 1953 году И.Ф.Варавва закончил литературный институт и возвратился на Кубань, в старинную казачью станицу Староминскую. Через год увидела свет его первая книжка лирики «Ветер с Кубани». Один за другим выходят сборники «На старых кордонах», «Кубанское лето», «Звезды в тополях», «Девушка и солнце», «Золотая

бандура» и другие. Уже в первых книгах заметно влияние на творчество И.Ф.Вараввы народной песни, бытующей на Кубани на основе украинского и русского языков. Все чаще для передачи колорита станичного быта он прибегает к помощи старинной казацкой мовы, удивительно сохраняющейся здесь до сих пор. Став журналистом краевой газеты, он значительно расширяет свою поэтическую географию, знакомясь с жизнью земляков в самых отдаленных уголках казачьей земли. Учеба на Высших сценарных курсах в Москве сближает его с выдающимся украинским режиссером и сценаристом А.П.Довженко. Новые книги «Огонь горицвета», «Песня гайды», «Казачий шлях», «Соколиная степь» закрепляют за ним славу непревзойденного певца родных ковыльных просторов, щирой казацкой души.

Этапным в творчестве Ивана Федоровича стал фольклорный сборник «Песни казаков Кубани», выпущенный Краснодарским книжным издательством в 1966 году. За то, что поэт осмелился включить в него украинский национальный гимн **«Ще не вмерла Україна...»**, бытовавший на Кубани как популярная народная песня, власти подвергли его жесткой критике. Но поэт продолжил работу над популяризацией народного слова. Через некоторое время он издает обширный сборник переводов и поэтических

1911 р.
Кубанський козачий хор
м. Катеринодар

перело-жений на русский язык черноморских (украинских) народных песен «Казачья бандура». Поэт все чаще создает свои новые произведения на черноморском диалекте украинского языка, особенно когда обращается к казачьей старине. Самое крупное из них — комедия «Хорош дом - да морока в нем», поставленная Краснодарским государственным академическим театром драмы имени М.Горького к 70-летию И.Ф.Вараввы. Эта комедия, как и лирика, написанная на старокубанском наречии, включена в сборник его лучших избранных произведений «Казачий кобзарь» (1997 г.).

Иван Федорович Варавва - лауреат литературной премии имени А.Твардовского «Василий Теркин», почетный атаман Пашковского куреня Всекубанского казачьего войска.

ДУ́МКА ПРО КОЗА́ЦЬКУ СЛА́ВУ

Пла́вай, пла́вай, лебе́донько,
Пла́вай потихе́ньку...
Просвисті́ли коза́чество
Хло́пці-козаче́ньки!
Степ широ́кий у сім сві́ті
Ко́лосом голо́сить:
Бу́де хліб батька́м та ді́тям
Ще й сусі́дям - до́сить...
Наліта́ють сі́рі гу́си
З Військо́вого ста́ву,
Скиглe в скри́ні у бабу́сі
Козако́ва сла́ва.
Та вже й там її нема́є —
Ка́жуть, що не тре́ба!
А ходи́ла ж по Дуна́ю,
Запорі́жським сте́пом.

Підіймáли вгóру спи́си
Аж до Трапезýнду...
В курінí дідýсь божи́вся
Молодóму лю́ду:
З гаківни́ць під Ізмаїлом
Лю́льку запали́ли...
Із Євфрáта з Гамалíєм
Жóвту вóду пи́ли!..
Степ кущíвський червонíвся,
Кри́вся башликáми:
Би́ла, рíзала арíйця
Слáва з козакáми...
Сіє хліб собí кубáнець, —
Íншого не бýде.
Так за що ж дурни́й погáнець
Нáшу слáву гýде?

КОЗÁЧИЙ КРАЙ

Козáчий край — пшени́чний край, колоскóвий...
Я чýю вість твоїх сумни́х вікíв.
Я бáчу храм твій золотоглáвий
У свíтлі візантíйських куполíв.
Ввійдý в собóр під ди́мчастії звóди,
Моли́твенно - покíйно поклоню́сь -
За всі моí талáнти та пригóди,
Що їх далá менí
Моя́ козáцька Русь!

Булú тут хлóпці стáну Кошовóго:
Чепíги, Кухарéнка, Бурсакá...
Лунáла в ся́йві гíмну Військовóго
Прапрáдідівська спрáва козакá.

Святи́й собо́р запла́че кришталéво,
Давні́шніми стодзво́нами дзвеня́...
Мій ми́лий край!
Диви́тися ганéбно
На твій Содо́м загу́бленого дня...

Розри́ті ра́лом па́м'ятні моги́ли,
На ни́ві безпробу́дний зи́мний сон,
У лу́зі ко́ні ко́вані змарні́ли,
Штанда́рти перехова́лись за кордо́н!

Мій рі́дний край...
У ри́царськім весі́ллі
Твої́ не обломи́лись шабельки́.
Коза́чий запові́т спітка́є у наді́ї
Життя́, яко́го дба́ють козаки́!

ПЕРЕПІ́ЛКА

Задріма́ла перепі́лонька,
Ніч коза́ча зароси́лася.
Ти гуля́й, гуля́й, дівчи́нонька, —
Твоє се́рце звесели́лося.
Засвіти́лася хати́нонька
У безме́жжя колоско́веє.
Ти гуля́й, краса́, до ді́ленька —
Чарівни́ця ризико́вая!
На лугу́ ходи́ неко́шенім,
Парубка́ми не поки́нута.
Мовчазни́м та розхоро́шиіїм
Про коха́ння перепи́тана.
Відгуля́ла хма́рка з мі́сяцем,

Пеленóю закривáється.
Рáння зíронька засвíтиться, —
Твоє сéрце нагуляється.

КОБЗÁР

Ой, чогó ти, мóре, посмутнíло?
Б'є сувóра сúла в берегú.
На твоїй розбýрханій стихії
Не ладнáють вéрші рибарí.

Мóже ,цю ніч білокрúлі чáйки
Рвáли нéбо клéкотом своїм
Та над астрахáнськими піскáми
Гомонíв з дощáми бáский грім!

Мóже бýти, що отýт Шевчéнко
Навмання по бéрегу ходúв:
В дýмці про Вкраїну —рíдну нéньку
Смýшкову папáху загубúв?

В чужинí свобóда запорíзька
Свíтить кобзарéві, мов зорá,
А по мóрю мíсячна дорíжка
Заплелá надії кобзарá.

І в руцí Тарáса жмéня пóпелу
Вóгнища, що жéвріло зранння, —
Зíронька надії не потýхла,
Біль якóї дóсі не вмирá.

Та колú повíє лéгкий вíтер,
Квíтами по стéпу закружлá,
Розметé по свíту сúзий пóпіл,—
Він загрá на кóбзі кобзарá!..

Ті́льки мо́ре...Що ж ти посмутні́ло?-
Рве зеле́на хви́ля береги́.
На твої́й розбу́рханій стихі́ї
Не бува́є се́рденьку снаги́.

Объяснения

голо́сить - плачет, причитает;
до́сить - достаточно;
скри́ня - сундук;
спи́си - пики;
ремига́ть - жевать жвачку;
луна́ла - звучала;
спра́ва - дело;
кришталéво - кристально;
ганéбно - позорно;
дба́ють - берегут;
по- і́ншому - иначе;
мру́житься - щурится;
твар - рожа;
звича́йний - обычный;
мі́цно - крепко;
безмéжжя - безбрежность;
чарівни́ця - красавица;
парубки́ - парни;
мовчазни́й - молчаливый;
розбу́рхана - взбудораженная;
ладна́ють - готовят;
цю - эту ;
гомоні́в - шумел;
баски́й - ретивый, резвый;
оту́т - здесь;
загуби́в - потерял;
навманя́ - наугад;
жмéня - пригоршня;
жéврі́ло- мерцало;
до́сі - до сих пор;
кві́тами - цветами;
закружля́ - закрутит;
по́піл - пепел,
посмутні́ло - померкло;
хви́ля - волна;
снага́ - сила, энергия.

???

1. Определи тематическую направленность прочитанных стихотворений.
2. О чем сожалеет поэт в стихотворении «Думки́ про коза́цьку сла́ву»?
3. Объясни значение слов « в жартах та журбі» в стихотворении «Пластуни́».

4. Что ты знаешь об упоминающихся в «Козáцькому краю́» Чепиге, Кухаренко и Бурсаке?
5. О каком времени рассказывается в «Били́ні з мину́лого»? Что ты знаешь о нем?
6. Какие чувства выражены в стихотворении «Перепі́лка»? Почему автор сравнивает девушку с перепелкой?
7. Что ты знаешь об астраханском периоде жизни Т.Г.Шевченко (стихотворение «Кобзáр»)?Каков основной мотив этого стихотворения?

Домашнее задание

Ознакомься с отрывком из комедии И.Ф.Вараввы «Хорош дом, да морока в нем». Ответь на вопросы.

И.Ф.Варавва

ХОРОШ ДОМ, ДА МОРОКА В НЕМ

Комедия в двух действиях
(отрывок)

ДЕЙСТВУЮЩИЕ В ОТРЫВКЕ ЛИЦА

Кондрат Шульга, *куренной атаман*
Маруся, *его дочь*
Трохим Супоня, *сотник*
Юхим Козоброд, *казак*
Шайтан - Дукат, *черт, бес*
Грицько Пидпалиус, *казак*
Микола Загоруйко
Иван Конограй } *молодые казаки*
Тарас Рябошапка
Казацкая мать

ДЕЙСТВИЕ ПЕРВОЕ

Картина первая

Берег Кубани. Кордон. Сторожевая вышка. Близ нее казаки кордонной службы. Чистят сабли и пистоли,

набивают и раскуривают глиняные люльки. Сотник Супоня дремлет под теплым полуденным сонцем.

Казачья песня

Д а л е к и й г о л о с:

Слу-ý-хай!

Го л о с б л и ж е:

Слу-ý-хай!

П о с т о в о й н а в ы ш к е: Слý-хай!

К о з о б р о д (*у самого уха Супони*):

Слу-ý-хай!

С у п о н я (*вскакивает со сна*):

Руби, коли!
В ружье! Тьфу, íродові дíти!
Іш, розморúлись під кубáнським сóнцем!
Хібá ж це слýжба государева? Це рай!
Ну, піднімáйтесь, супостáти! Швúдко!
Геть до шерéнги всі!
(*Казаки нехотя встают, строятся*)

С у п о н я:

Та стрýнко, стрýнко!
Рушнúцю разóм на пле-чó! Ать, два!
Отстáвить! Рябошáпка! Чи оглóх!
Якá булá комáнда?

Р я б о ш а п к а:

Щось не чув...

С у п о н я: Почýєш зáраз. Уперéд два крóки!
(*Рябошапка выходит из строя*)
Присíсти! Стáти! Знóву сíсти! Стáти!
Ще дéсять раз, пóки прочúстиш вýха!
(*Казаки смеются*)

Що, звеселúлись, сýчі дíти? Га?
Ну, зáраз посміéмся...Рябошáпка!

До стро́ю марш! Прибо́руч, козаки́!
Ать, два! Гу́сячим по́ступом впере́д!
Оди́н за о́дним! Де ж весе́лість ді́лась?
К о з о б р о д:
Ой, більш не мо́жу!
Кум, ти що, сказ́ився?
С у п о н я ?
Я кум тобі́ в стани́ці, Козобро́д.
А на кордо́ні - со́тник. Зрозумі́в!
К о з о б р о д?
Хоч ду́шу відпусти́ на покая́ння!
С у п о н я :
Ну, до́бре! Встать! Та ті́льки стру́нко.
Стру́нко! Підпали́ус!
П и д п а л и у с (*виходя из строя)*
Я ту́точки, пан со́тник!
С у п о н я:
А ну, кажи́, Грицько́, що б ти роби́в,
Коли́ б тебе́ відпра́вили з депе́шою,
Та ті́льки ось як є,без ко́ня, пі́шки...
А за́раз тут з-за го́рки басурма́ни?..
Пруть на те́бе не ме́нше со́тні ту́рків?..
П и д п а л и у с :
Рушни́ця є з собо́ю?
С у п о н я : Є.
П и д п а л и у с:
Стріля́в би!
С у п о н я:
Та ні, чуто́к поду́май, ти ж оди́н.
А ту́рків со́тня з га́ком.
П и д п а л и у с:
Я з шаблю́кою?
С у п о н я:
І ша́бля при тобі́.

П и д п а л и у с:
Тоді́ руба́в би!
Руба́в трикля́тих.
С у п о н я:
Як? Та ж бо їх бага́то!
П и д п а л и у с:
Тоді́ тіка́в би . Так, пан со́тник?
С у п о н я :
Це ді́ло! Так! Схова́вся б ти з депе́шой.
Чи в хмиз або́ в рогі́з. І весь вопро́с!
Ступа́й дава́й до стро́ю. Загору́йко!
З а г о р у й к о:
Я слу́хаю, пан со́тник!
С у п о н я :
Ось кажи́, Мико́ла, ти б що поча́в роби́ти,
Коли́ іде́ш ота́кечки, як є —
При амуні́ції, а тут коро́ва.
З-за бузини́...Вели́кая, з рога́ми...
Що б ти роби́в?
З а г о р у й к о:
Пальну́в би з рушни́ці!
С у п о н я :
Тьфу! Чи́стий магоме́т! Кого́ стріля́ть?
Коро́ву? Га?
З а г о р у й к о:
Чи поруба́в шаблю́кою?
С у п о н я:
Коро́ву? Ша́блею?
З а г о р у й к о :
Тоді́ б ті́кав би...
С у п о н я :
Коро́ва — це ж твари́на, не люди́на!
Коли́ б твоя́ відби́лася від ба́зу,
Що б ти зроби́в?

З а г о р у й к о:
Відо́мо, прив'яза́в би.
А то й сінця́ у я́сельця підкла́в.
С у п о н я :
Усе́ урозумі́в. Це по-хазя́йськи.
Става́й на мі́сце! Козобро́д! Юхи́м!
Ходи́ сюди́, тебе́ я запита́ю...
К о з о б р о д:
Я слу́хаю, пан со́тник!
С у п о н я :
Так кажи́,
Що б ти роби́в, як би тобі́ назу́стріч...
К о з о б р о д:
Коро́ва?
С у п о н я :
Ні.
К о з о б р о д:
Хто ж, ту́рки?
С у п о н я:
Ні, не ту́рки.
Я сам, Супо́ня, ті́льки вже не со́тник,
А ваш полко́вник. Зрозумі́в, Юхи́м?
Що б ти роби́в?
К о з о б р о д:
Стріля́в би, пан полко́вник!
С у п о н я:
Чи й пра́вду ка́жуть, що дурни́й ти ду́же?
К о з о б р о д:
Ні, бре́шуть, як був мали́й,
Тоді́, звича́йно, був дурне́нький тро́хи.
Тепе́р вже ви́ріс...
С у п о н я:
А ума́ не ви́ніс.
В полко́вника стріля́ти?

К о з о б р о д:
Та порубáв би.
Або тікáв?
С у п о н я:
Чи ти не хвóрий, кум?
Тікáть од мéне?
К о з о б р о д:
Тоді́ узя́в би,
Як промовля́в Микóла, прив'язáв,
Та ще й сінця́ у я́сельця підклáв.
С у п о н я:
От Магомéт! Та й прáвді він прив'я́же
Менé, як на бичі́вку бугая́!
К о з о б р о д:
Так то ж полкóвника,
Трохи́м, а ти поки́ ще сóтник. Га?

Супоня начинает смеяться, за ним — К о з о б р о д и все остальные казаки.

П о с т о в о й н а в ы ш к е: Слу-у́-хай!
Г о л о с з а с ц е н о й : Слу-у́-хай!
Д р у г о й г о л о с: Пу-гу! Пу-гу-у!
П о с т о в о й н а в ы ш к е: Стой, кто идет?

Легкий шум, возня за сценой

С у п о н я:
Що там за гóмін? Бу́де колобрóдить!
Ш а й т а н- Д у к а т(*врывается возмущенный):*
Кто смеет не пускать Шайтан-Дуката!?
Бумага вот казенная, печать!
Ч и т а е т
Нагнибідá, Петрéнко, Загору́йко,
Козу́ля, Рябошáпка, Горбонóс!

И прочие другие, что в бумаге...
Вас нынче ж в панство велено вернуть.
Бо ви не козаки , а крепостные!
З а г о р у й к о:
Та що за жизнь треклятая такая?
От бар і на Кубані спасу нєт!
(*пытается спрятаться*)
Ш а й т а н :
Вам от Шайтан-Дуката не укрыться!
Хоть прячьтесь, хоть не прячьтесь,
Всех схвачу!
К о з о б р о д:
Без драки ми і без кровопускання
Обратно хлопців в панство не дамо.
С у п о н я (*Шайтану):*
А ну -ка стой! Ти як тут опинився?
На лінії кордонній, на границі?
Ш а й т а н :
Мой барин пан вельможный Запахлевский...
С у п о н я (*прикидываясь испуганным):*
Пан вельможний?..
Ш а й т а н *(гордо):*
А я его подпанок!
К о з о б р о д (*тихо Супоне):*
Кум, не мішало б цьому підпанку
Підсипать трохи панських батогів!
С у п о н я :
Я теж про це міркую. Хлопці,
Ось мій наказ: хапайте єту стерву—
Штани з нього стягайте і поріте
Підпанка в два кручених батога!

Казаки хватают Шайтан-Дуката, волокут за кулисы.

Ш а й т а н (*орет):*
Не трогать... Я же неприкосновенный...
Я пана Запахлевского слуга!..
К о з о б р о д (*Рябошапке):*
Ну, як, Тара́с, накла́в у шарова́ри?
Р я б о ш а п к а (*добродушно*):
Струхну́в, поду́мав, во́льниці кіне́ць...
Г о л о с з а с ц е н о й:
Слу - у́ -хай!
П о с т о в о й н а в ы ш к е
Слу-у́-хай!

Появляется атаман Шульга, с ним дочь Маруся.

Ш у л ь г а:
Здоро́во, чорномо́рці-козаки́!
Як спра́ва? До́бре?
С у п о н я:
Та поки́ що жи́ві.
П и д п а л и у с:
І ти будь здрав, наш ба́тько отама́н!
Ш у л ь г а:
Какая обстановка на кордоне?
В окружности, по Линии кубанской?
С у п о н я:
Вчера, Кондрат, тут тро́хи постріля́ли...
А за́втра чи уже́ сього́дні к но́чі
С той сторони́ неми́рний закуба́нець
Пода́сть, мабу́ть, зовсі́м іну́ю вість.
Ш у л ь г а:
Ході́м поди́вимся...

(*Отходят в глубину сцены*)

М а р у с я (*негромко):*

Іва́нко, ей, Іва́нко!
К о н о г р а й (*подходит*):
Мару́ся, лю́бая моя́ дівчи́на!
Відкі́ль ти тут?
М а р у с я:
Да та́то взяв з собо́ю...
К о н о г р а й:
Це до́бре...
М а р у с я:
Тс-с-с! Щоб він нас не почу́в.
Іва́нко, дороги́й, ось тут кисе́т...
К о н о г р а й:
Мені́? Ви́шила?
М а р у с я:
Та, бу́ква «М»...на спо́мин...
К о н о г р а й:
Ну, дя́кую! Пові́к з ним не розста́нусь!
Ш у л ь г а (*подходит к ним*):
Дово́лі жениха́ться! (*Марусе*)
Геть до ха́ти!
(Маруся уходит. Ивану):
А ти, коза́к, запам'ята́й Мару́сю,
По́ки не ста́неш со́тником, забу́дь!
Все зрозумі́в? Га?
К о н о г р а й:
Як не зрозумі́ти...
Хто я? Прости́й коза́к, син Коногра́я.
Не рі́вня отама́новій дочці́...
Ш у л ь г а:
На сло́во я тверди́й, ти що, не зна́єш, хло́пець?
Про ба́тька не нага́дуй без причи́ни.
То до́брий був коза́к. Як ста́неш вро́вень,
Тоді́ й породича́ємся...Хто там кричи́ть?
Г о л о с Ш а й т а н а:

Ой, бóльно, я більш не бýду!
Ш у л ь г а:
Та хто там голóсить?
С у п о н я:
Та гость непрóханий.
З'явúвся з рíдной нéньки Украïни,
Щоб хлóпців бíглих пáну возвернуть.
П и д п а л и у с:
Підпáнок нáглий, ще погíрше пáна...
Р я б о ш а п к а:
Тай прóзвище підстáть: Шайтáн-Дукáт!
Ш у л ь г а:
Не дíло гóстя частувáти батогáми.
К о з о б р о д:
А мóже, він якúй шпійóн турéцький
Чи резидéнт підíсланий ńглицький?!
Ш у л ь г а:
В заправду кáжуть, ти дýрепа, хлóпець!
К о з о б р о д (*обиженно*):
Дурнúй, дурнúй...Та не дурнíший дрýгих.
Г о л о с з а с ц е н о й:
Слу-ý-хай!
—На спóлох бий! —Набíг!
П о с т о в о й н а в ы ш к е:
Три-и-вóга!

(*Зажигает сигнальную фигуру*)

Кордон приходит в движение. Ржание коней, громкие голоса, отдаленные звуки стрельбы.

Ш у л ь г а:
До збрóï, козачéньки, в шáблі, брáтці...
З шаблями...Гей! Примíрний гармúдер!
Рубáй, колú...Вперéд, синкú, смєлéє!

(Обнажает саблю)

Супоня:
Холості́ —вперьо́д. Щоби́ не було́ сиро́т!
Голоса:
По ко-о́-ням!
—А у ме́не кобӣла!
—Кобӣла, не кобӣла — кома́нда бӣла!
—Са-а-адӣсь!

Хореографическая картина «Схватка с закубан-цами». Пальба, дым, крики, звон сабель. Среди сражающихся мечется, поддерживая подштанники, Шайтан-Дукат. Звуки сражения удаляются. В сумерках едва различимы оставшиеся на поле боя тела убитых и раненых. Тихая музыка. Из глубины медленно бредут казачки, отыскивая среди павших своих близких. Впереди — Казацкая Мать.

Звучит «Плач Казацкой Матери». Высвечивается сидящий на траве атаман Шульга. Маруся бросается к нему.

Маруся:
Ой, живі́, та́то?
Шульга:
Та, покӣ не вмер...
Маруся:
Весь лоб в крові́...Я обітру́ хустӣною...
(вертит головой)
Шульга:
Щось ба́чу, не мене́ ти тут шука́єш...
Он твій Іва́н. Та щось пога́ний вӣгляд.

Приближается Конограй, безоружный, в разорванном чекмене, без шапки.

Шульга:

Ну, де ж твій кінь?
К о н о г р а й (*тихо*):
Мо́го коня́ку вби́ли...
Ш у л ь г а:
А ша́бля де?
К о н о г р а й:
Шаблю́ку пощерби́ли...
Ш у л ь г а:
Ну, а ружжо́?!
К о н о г р а й:
Рушни́ця полама́лась.
(Маруся, растерянная, отворачивается)
Ще ось дивлю́сь, Мару́ся відцура́лась...
Ш у л ь г а:
Та, ба́тько б твій рушни́цю не згуби́в...
(*Марусе*):
Не шви́дко, ви́дно, гра́ти вам весі́лля.
До со́тника тобі́ дале́ко, хло́пець.
З таки́м-то ви́глядом...Супо́ня, де ти?
С у п о н я (*появляясь*):
Я ту́точки, пан отама́н!
Ш у л ь г а:
Ти Конограя
До ви́яснення то́чних обстоя́тельств
Зведи́ поку́да в тугальо́вку, під аре́шт.
С у п о н я (*тихо*):
За що ж таке́, Кондра́т? Він до́бре би́вся.
Як вовк...відби́в Старче́нка він з поло́на...
Ш у л ь г а:
Старче́нка зна́ю я по Ізмаї́лу.
Руба́ка до́брий, міг і сам відби́ться.
Прика́з свій не міня́ю. Все! Веді́ть!..

Супоня делает знак молодому казаку, чтобы увел Конограя.

К о н о г р а й:
Проща́й, Мару́ся, не жури́сь...
Така́ вже, ви́дно ,до́ля...

(Его уводят)

М а р у с я *(вслед):*
Бі́дний мій Іва́нко...
Я бу́ду пла́кать...
Ш у л ь г а:
Цить, бі́сове дитя́! Ступа́й до куреня́!
(*Маруся убегает)*
Ну, доклада́й, Супо́ня!
С у п о н я:
Набег отбит, и враг с бугра отброшен...
Уби́ті та пора́нені є...
Підпа́нок, що поро́ли батога́ми, попа́в в поло́н,
Чи сам, чортя́ка, зда́вся...
Ш у л ь г а:
Шайта́н-Дука́т? Туда́ йому́ доро́га.
С у п о н я:
Усе ж таки́ хрестя́нськая душа́.
Ш у л ь г а:
Ти дя́куй Бо́га, що він звíдси зги́нув.
Ми б, чу́ю, ли́ха нахвата́ли з ним.

Объяснения

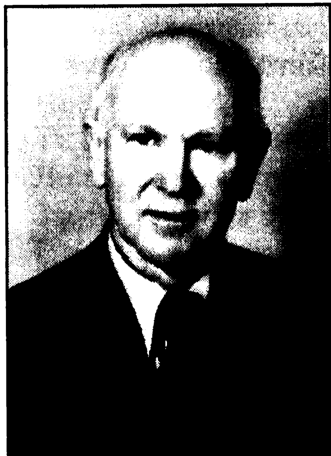
частува́ти — угощать;
я́глицький — здесь: английский;
до збро́ї — к оружию;
хусти́ною -платочком
шука́єш - ищешь
ви́гляд - выражение
відцура́лась - отказалась
не жури́сь—не печалься;
до́ля—судьба;
ли́хо—горе;
стру́нко—смирно;
рушни́ця—ружье;
крок—шаг;

правóруч—вправо;	опинúвся—оказался;
пóступом—шагом;	батогíв—кнутов;
сказúвся—сошел с ума;	міркýю—думаю;
шáбля—сабля;	тáто—отец;
промовля́в—говорил;	дя́кую—благодарю.

???

1. Как показана в прочитанном тобой отрывке казацкая доблесть?
2. Какие из казачьих традиций, отображенных в первой картине, являются актуальными и сегодня?
3. Почему автор определил жанр произведения « Хорош дом, да морока в нем» как комедия?
4. Составь простой план прочитанного отрывка.

УРОК № 5
ДМИТРО ЧУБ
(род. в 1905 г.)

Дмитро Чуб
(Нитченко)

Живущий ныне в Австралии украинский писатель и педагог Дмитро Чуб родился 21 февраля 1905 года в городе Зинькове Полтавской губернии. В 1920 г. его родители переехали на Северный Кавказ, в Пятигорск, куда после окончания индустриальной двухлетней школы переезжает вслед за ними и Дмитрий. На Кавказе началась его самостоятельная трудовая жизнь. Работал разнорабочим и слесарем на железной дороге, потом помощником машиниста на заводе. В свободное время участвовал в

драматическом кружке, знакомился с украинской классикой и творчеством новейших украинских поэтов. Вскоре в ростовской «Черво́ній газе́ті», краевом органе украинцев Северного Кавказа, начинают публиковать его собственные стихи и заметки.

Вычитанное в газете объявление о наборе слушателей на украинское отделение Краснодарского рабфака (рабочего факультета) в корне изменило судьбу начинающего литератора. Он отправляется на Кубань, чтобы стать студентом и овладеть профессией педагога.

«На украинском отделении, — вспоминал позже писатель, — обучалось около 160 студентов. На переме-нах в коридоре рабфака часто звучали украинские песни. Мой друг Коваленко работал в драмкружке, где иногда ставили украинские пьесы. Комната, где проводились лекции по украинскому языку и литературе, была украшена портретами украинских писателей, плакатами, отрывками из произведений. Тогда много говорили о Павле Тычине, Сосюре и Рыльском. А Семен Данилович Боклаженко (преподаватель украинского языка и литературы — авт.-сост.) позаботился, чтобы в Краснодар приехала капелла бандуристов из Украины и дала в городском театре концерт...»

Но закончить рабфак студент Нитченко, к сожалению, не смог: «Прошло совсем немного времени, — вспоминал он через много лет, — и на собрании всех студентов рабфака объявили, что меня исключают как классового врага, который скрывал свое соцпроисхождение».

Дмитрий уезжает сначала в Ростов-на-Дону; не удержавшись и там, направляется в Харьков, где скрывает свое непролетарское проихождение, поступает в педагогический институт. После его окончания продолжает заниматься любимым делом: пишет книги, переводит с русско-

го языка на украинский. В довоенный период писатель издал три своих и пять переводных книг.

Но жизненные потрясения сопровождают его и дальше: участие во второй мировой войне, немецкий плен, наконец , переезд в 1947 году в Австралию. Здесь он многие годы работает преподавателем украинского языка и литературы в украинских школах, пишет и издает свои книги под псевдонимом Дмитро Чуб. За одну из них — воспоминания «Від Зінько́ва до Ме́льборна» —Дмитрий Васильевич получил литературную премию имени украинского философа Григория Сковороды. А накануне своего 89-летия за книги «Стежка́ми приго́д» («Тропинками приключений»), «Слiда́ми Мiклу́хи Макла́я» i «Живи́й Шевче́нко» писатель удостоен престижной премии имени выдающейся поэтесы Леси Украинки...

Казалось бы, Дмитро Чуб достиг самого главного в жизни: славы и уважения земляков к своему художественному слову. Его книги расходятся массовыми тиражами по Украине, доступны украинским детям почти во всех странах мира. Но печаль не покидает писателя и в эти радостные моменты жизни: ведь его сердце осталось далеко на родине — в Украине и на Кубани, где прошли юношеские годы. Поэтому и звучат в его воспоминаниях и стихах печальные нотки. Вот одно из таких произведений «Журба» («Печаль»).

ПЕЧАЛЬ

Ну кто печаль мою вообразит,
Когда в душе пронзительно сквозит,
Когда печаль мне не дает проходу?
Ведь я один, во всем дому один.
И не сосчесть уже моих седин,
И стонет сердце чайкой в непогоду.
А за окном все цветом замело,

Все тонет в белом—яблони и груши.
Гудит пчела под солнечным крылом,
Но и она печали не заглушит.
(*Перевод с украинского В.К.Чумаченко)*

???

1. Расскажи о годах жизни Д.Нитченко на Кубани.

2. Как ты думаешь, почему писатель покинул родину, что послужило этому причиной?

ПРИГО́ДА З КЕНГУРУ́

Колú ми наблúзились до молодóго, дéсять рóків томý насáдженого соснóвого лíсу, побáчили кількóх австралíйців, що підчýхрували гíллЯ́. Вонú вже, вúдно, дóбре знáли ВасилЯ́, бо відрáзу привітáлися з ним і почалú жартувáти, а дáлі одúн з них сказáв:

—Васúлю, нацькýй свогó пса на кенгурý, вже он там плúгають,— і він показáв рукóю.

Спрáвді, мéтрів за двíсті, за чагарнúком, що відокрéмлював насáджений ліс від пасовúська й від рíчки, паслúся абó бáвилися чотúри кенгурý. Ми причаíлися за кущáми і спостерігáли. Однá з них у своєму мíшку поперéд сéбе мáла невелúчке кенгурЯ́тко. Вонó íноді теж вилáзило, щипáло травý і знóву вертáлося на своє мíсце, і тíльки голíвка виглядáла звíдти. Дві íнших бúлися між собóю. Це був спрáвжній бокс. Стóячи на двох лáпах і притúснувши однý лáпу до грýдей, кóжна намагáлася другóю лáпою дáти стусанá íншій. До тóго так спрúтно відскáкували, ухилЯ́лися від удáрів і знóву нападáли, завзЯ́то й мíцно б'ючú своíми лáпами.

—Ось я їх налякáю,—сказáв Васúлько і пустúв на них свогó Нáйду, що йогó тримáв за нашúйничок кóло сéбе. Я хотíв стрúмати йогó, алé вже булó запíзно: Нáйда,

ви́рвавшись з-за чага́рника, ра́птом завзя́то зага́вкав і ки́нувся до кенгуру́. Твари́ни ки́нулися до втечі, до́сить пові́льно стриба́ючи до річки. Пе́ршою тіка́ла та, що була́ з кенгуреня́м, ні́би боя́лася за мало́го. Перетну́вши рі́чку в наймілкі́шому мі́сці, вони́ зупини́лися, але пе́сик переслі́дував їх да́лі. Ми й собі́ набли́зилися до рі́чки. Кенгуру́ відбі́гли ще да́лі, але пес не дава́в їм спо́кою й там. Тоді́ одна́ з них, що бі́гла поза́ду, зупини́лася і, оберну́вшись до пса, ста́ла, ні́би гото́ва прийня́ти бій.

Тим ча́сом, почу́вши цю гавкотню́, підійшли́ й і́нші австралі́йці, що були́ в лі́сі. Одні́ диви́лися, а і́нші почали́ підохо́чувати та нацько́вувати На́йду на кенгуру́.

І пес з бі́льшим завзя́ттям рва́вся на кенгуру́, яка́ стоя́ла на весь зріст, мов гото́ва до бо́ю. На́віть і́ноді притиска́ла одну́ ла́пу до гру́дей, як фа́ховий боксе́р. Вона́ спокі́йно диви́лася на метушли́вого напа́сника, ті́льки зрі́дка поверта́ла го́лову вбік або прищу́лювала ву́ха.

Я стоя́в тро́хи поза́ду, злі́зши на висо́кий обгорі́лий пеньо́к. Васи́лько ж, сто́ячи аж ко́ло са́мої рі́чечки, мо́вчки диви́вся на цю істо́рію, але́ на́ його́ обли́ччі ви́дно було́ яке́сь вага́ння чи нерішу́чість. Він, пе́вно, і хоті́в, щоб На́йда прогна́в кенгуру́, але й боя́вся за до́лю свого́ пса.

Я вже стрибну́в з пенька́, щоб пора́дити Васи́лькові відкли́кати На́йду, але Джек зно́ву загука́в:

—Чейс гім, На́йда!

Та я ще не встиг сказа́ти Васи́лькові й сло́ва, як ста́лося те, чого́ я ніко́ли не сподіва́вся; в той моме́нт, як пес, підохо́чений Дже́ком, рвону́вся ще завзя́тіше і бли́жче до кенгуру́, спокі́йна і мовчазна́ твари́на ра́птом зроби́ла оди́н стрибо́к упере́д, і На́йда в одну́ мить опини́вся в її обі́ймах, прити́снутий до гру́дей. По́тім кенгуру́, так са́мо не поспіша́ючи, оберну́лася право́руч і пострибáла геть, а

На́йда ті́льки безпора́дно мота́в нога́ми в пові́трі та приду́шено жа́лібно скавуча́в.

Васи́лько ж, що стоя́в по́руч ме́не, ті́льки о́йкнув і простогна́в, ні́би пора́нений несподі́ваним по́стрілом. Він, ма́буть, в цей час відчу́в, що ра́птом утра́тив щось дороге́ йому́, що з ним уже́ давно́ зросло́ся і зрідни́лося на до́вгому шляху́.

—Біжимо́!—ра́птом мимові́льно ви́рвалося в ме́не, і ми ки́нулися щоси́ли бі́гти вздовж рі́чки в то́му на́прямку, де неда́вно зни́кла з оче́й химе́рна твари́на, що понесла́ на́шого На́йду.

...Пробі́гши так хвили́н з п'ятна́дцять або́ й бі́льше, ми вже перейшли́ на пові́льнішу ходу́, та й рі́чка тут ще бі́льше поверта́ла право́руч. Вона́ тут була́ вже гли́бше, і наш бе́рег був зна́чно ви́щий і стрімкі́ший. Але́ кенгуру́ й тут по той бік рі́чки ні́де не було́ ви́дно, хоч місце́вість була́ до́сить рі́вна й відкри́та.

—Що ж тепе́р роби́ти?—запита́в розпа́чливо зади́ханий хлопчи́на.—Невже́...

—Та я не дав йому́ договори́ти, схопи́вши мі́цно руко́ю його́ за пле́чі і присіда́ючи на зе́млю. Ме́трів за три́дцять від нас, залі́зши до полови́ни в во́ду, в рі́чці стоя́ла кенгуру́ і топи́ла На́йду. Я не сті́льки розгляді́в, що ро́бить ця твари́на, як догада́вся, поба́чивши її в рі́чці крізь гі́лля молоди́х дере́в.

Пригина́ючись до землі́, ча́сом ма́йже на четверня́х, ми шви́дко ки́нулися впере́д. Тепе́р ми ба́чили її зблизька́, з висо́кого бе́рега, ду́же виразно. Вона́, мов люди́на, стоя́ла пе́ред на́ми в воді́ й трима́ла На́йду пере́дніми ла́пами, зану́ривши його́ в во́ду. З води́ і́ноді висува́вся На́йдин хвіст, і бу́льбашки пові́тря сплива́ли на його́ пове́рхні над розго́йданою водо́ю.

Ми вмить знайшли́ кілька до́брих каменю́к і, не га́ючи ча́су, пішли́ в на́ступ. Кенгуру́ стоя́ла до нас спи́ною і не сподіва́лася на́паду, як ра́птом по спи́ні їй дошку́льно вда́рила каменю́ка, а дві і́нші впа́ли пе́ред само́ю мо́рдою, підня́вши густі́ бри́зки. Звіри́на, мов ошпа́рена, лиши́вши свою́ же́ртву, ки́нулась з води́ і скі́льки си́ли подала́ся геть під на́ші кри́ки й га́лас.

Васи́лько, лиши́вши свій біно́кль, ми́ттю спусти́вся з висо́кого бе́рега в рі́чку, перебрі́в, ідучи́ тро́хи не по ши́ю, на дру́гий бік і ки́нувся до того́ мі́сця, де що́йно стоя́ла кенгуру́. Я поба́чив, як там загойда́лася вода́, і на пове́рхні сплива́ла ла́тка мо́крої спи́ни ле́две живо́го пса. Він ще пока́зував озна́ки життя́, безпора́дно бовта́вся на одно́му мі́сці в воді́, але ви́плисти вже не міг. Васи́лько шви́дко йому́ допомі́г і ви́ніс на піскува́тий поло́гий бе́рег. Пес лежа́в з заплю́щеними очи́ма, і ті́льки його́ бо́ки то виповня́лися, то запада́ли, що пока́зувало на прису́тність життя́. Вода́ кра́пельками сплива́ла на пісо́к.

—Чи жи́тиме?—мимові́льно в обо́х нас ви́никло пита́ння. За кі́лька хвили́н пес поча́в чха́ти й харча́ти, верта́ючи во́ду, він здрига́вся всім ті́лом, ніби в нього були́ які́сь ко́рчі, аж по́ки підні́с го́лову і підтя́г під се́бе свої́ простя́гнуті ла́пи.

Коли́ На́йда вже став на но́ги, Васи́лько взяв його́ на ру́ки і поча́в нести́ додо́му.

—Ну, тепе́р жи́тиме!—гукну́в я Васи́лькові.—Ще й на Украї́ну ві́зьмемо, як бу́демо верта́тися.

Объяснения

кілько́х—нескольких;
нацьку́й—натрави;
спра́вді—действительно;
пасови́сько—пастбище;
причаї́лися—притаились;
спостеріга́ли—наблюдали;
звідти—оттуда;
прити́снувши—прижав;

намага́лася—стремилась;
стуса́н—удар, толчок;
ухиля́лися—уклонялись;
завзя́то—стойко;
мі́цно—крепко;
наляка́ю—перепугаю;
трима́в—держал;
чага́рник—кустарник;
ра́птом—вдруг;
зага́вкав—залаял;
пові́льно—медленно;
стриба́ючи—прыгая;
перетну́вши—преодолев;
зупини́лись—
остановились;
ще да́лі—еще дальше;
підохо́чувати—
подстрекать;
і́ноді—иногда;
фа́ховий—
профессиональный;
метушли́вий—суетливый;
прищу́лювала—
прижимала;
вага́ння—сомнения;
до́ля—судьба;
не встиг—не успел;
не сподіва́вся—не ожидал;
підохо́чений—
поощренный;
опини́вся—оказался;
прити́снутий—прижатый;
право́руч—вправо;
геть—прочь;
безпора́дно—беспомощно;
скавуча́в—скулил;
несподі́ваний—
неожданный;
зрідни́лося—породнилось;
мимові́льно—невольно;
на́прямок—направление;
зни́кли—пропали, исчезли;
химе́рна твари́на—
фантастическое живо́тное;
гілля́стий—ветвистый;
гальмува́ло—тормозило;
вздовж—вдоль;
протиле́жний—
противоположный;
ма́ла бу́ти—должна быть;
поступо́во—постепенно;
рапто́вий—неожиданный;
наско́к—нападение;
пові́льніша хода́—
медленный шаг;
стрімкі́ший—круче;
розпа́чливо—в отчаянии;
ма́йже—почти;
трима́ла—держала;
бу́льбашка—пузырек;
розго́йдана вода—
взволнованная вода;
вмить—моментально;
сподіва́тись—надеяться;
дошку́льно—
чувствительно;

лиши́вши—оставив;
озна́ки—признаки;
безпора́дно—беспомощно;
заплю́щеними—закрытыми;
прису́тність—присутствие.

???

1.Что такое экзотическая страна? Можно ли такой страной считать Австралию?

2.Что ты знаешь о стране «Кенгурии» (так назвал Австралию писатель Дмитро Чуб в одном из своих рассказов)?

3.Составь простой план к рассказу «Кенгуру».

4.Что в поведении мальчиков тебе больше всего понравилось?

5.Что ты узнал из рассказа о поведении кенгуру?

Домашнее задание

Прочитай ещё несколько стихотворений Дмитра Чуба. Попробуй определить в них настроение писателя и причины, побудившие его поведать о своих чувствах в стихах.

ЇДУЧИ НА́ ЧУЖИ́НУ

Незна́ний світ за о́брієм клеко́че,
Хлюпо́че день об кораблі́в борти́,
А се́рце б'є́ться пта́хом се́ред но́чі:
У край я́кий життя́ своє́ нести́?

І от у світ біжа́ть в'юнкі́ доро́ги,
Геть перетну́вши прі́рви і поля́,
Та ще не раз нас дожене́ триво́га:
Чи ве́рнемо додо́му звідтіля́?

Чи рі́дний сад почу́є моє́ сло́во?
(Там не одна́ проли́нула весна́.)
Чи я́блуко зірву́ я з я́блунь зно́ву,
Що ві́тами схиля́лись до вікна́?

Чи вийду ще з косою я на луки,
Чи рідне сонце в щоки припече?
І серце стогне, плаче від розпуки,
Хоч по виду сльоза й не потече.

Ніхто не зна, і долі не вгадають
Ні хіромант, ні циган-ворожбит,
Які шляхи щиріше привітають?
Де ждуть обійми щастя чи журби?

Та вірю я, що ще гукне нас мати...
(Той клич здригне, мов блискавка в імлі.)
Ну, хто ж тоді не схоче повертати
До в світі найсвятішої землі?!

ТРИВОГА

Поїзд до Сіднея в'ється по долині
Між горби зелені і густі гаї,
А у мене в серці б'є тривога нині—
Все про нашу молодь, про батьків її.

Маєм «патріотів» (грім би їх ударив!),
Але де їх діти, мова їхня де?
Розбрелися діти по чужих «кошарах»,
Відцуралось мови зілля молоде.

Ви зайдіть у табір, табір молодечий,
Там вже наша мова майже не бринить...
І лягає смуток тягарем на плечі,
Бо ростуть, як покруч, дочки і сини.

Занедбали мову рідної дитини...
Хто ж це перед словом рідним завинив?
Той, кому у серці вмерла Україна,
Той, чию вже душу вкрили бур'яни.

Потону́ли в до́брах, де вже їм про мо́ву,
За яку́ вмира́ли пра́діди і діди́...
Не неси́ ж до ха́ти зна́йдену підко́ву,
Бо хто мо́ву загу́бить — той добра́ не жди!

ПРОВЕРЬ СЕБЯ

Запомнил ли ты значение украинских слов в прочитанных тобой произведениях? Напиши к данным словам переводы на русском языке .

безпора́дно—
борг—
вартови́й—
весі́лля—
ви́бух—
вихова́нці—
ви́шикуватись—
вми́ть—
в’язни́ця—
геть—
годи́нник—
дба́ти—
до́ля—
загуби́ти—
замори́вся—
за́ступ—
зви́чай—
зда́ється—
і́ноді—
капли́чка—
кві́ти—

коли́ска—
ку́ля—
ли́хо—
ліхта́р—
лю́лька—
ма́йже—
мимоволі—
міркува́ти—
на́прямок—
наре́шті—
несподі́ваний—
о́знаки—
панчо́хи—
поважа́ти—
помили́вся—
поступо́во—
працюва́ти—
протиле́жний—
ра́птом—
скри́ня—
сподіва́тись—

спідни́ця—
спостеріга́ти—
спочива́ти—
спра́ва—
стежи́нка—
стра́ва—
стру́нко—
та́то—
урочи́стості—
худо́ба—
цви́нтар—
ціка́вий—
чарівни́ця—
частува́ти—
череви́ки—
щодня́—

ДЛЯ САМОСТОЯТЕЛЬНОГО ЧТЕНИЯ

ДУМЫ

МАРУ́СЯ БОГУСЛА́ВКА

Що на Чо́рному мо́рі,
На ка́мені біле́нькому,
Там стоя́ла темни́ця кам'яна́я,
Що у ті́й -то темни́ці пробува́ло сімсо́т козакі́в,
Бі́дних нево́льників.
То воня́ три́дцять літ у нево́лі пробува́ють,
Бо́жого сві́ту, со́нця пра́ведного у ві́чі собі́ не вида́ють.
То до їх ді́вка-бра́нка,
Мару́ся, попі́вна Богусла́вка,
Приходжа́є,
Слова́ми промовля́є:
—Гей, козаки́,
Ви, бі́дні нево́льники!
Угада́йте, що в на́шій землі́ христия́нській
за день тепе́ра?
Що тоді́ бі́дні нево́льники зачува́ли,
Ді́вку-бра́нку,
Мару́сю, попі́вну Богусла́вку,
По річа́х познава́ли,

Слова́ми промовля́ли:
—Гей, ді́вко-бра́нко,
Мару́сю, попі́вно Богусла́вко!
Почі́м ми мо́жем зна́ти,
Що в на́шій землі́ христия́нській за день тепе́ра?
Що три́дцять літ у нево́лі пробува́єм,
Бо́жого сві́ту, со́нця пра́ведного у ві́чі не вида́єм,
То ми не мо́жемо зна́ти,
Що в на́шій землі́ христия́нській за день тепе́ра.
Тоді́ ді́вка -бра́нка,
Мару́ся, попі́вна Богусла́вка,
Те́є зачува́є,
До козакі́в слова́ми промовля́є:
—Ой козаки́,
Ви бі́днії нево́льники!
Що сього́дні у на́шій землі́ христия́нській
велико́дня субо́та,
А за́втра святи́й пра́зник, рокови́й день вели́кдень.
То тоді́ ті козаки́ те́є зачува́ли,
Бі́лим лице́м до сиро́ї землі́ припада́ли,
Ді́вку-бра́нку,
Мару́сю, попі́вну Богусла́вку,
Кля́ли-проклина́ли:
—Та бода́й ти, ді́вко-бра́нко,
Мару́сю, попі́вно Богусла́вко,
Ща́стя й до́лі собі́ не ма́ла,
Як ти на святи́й пра́зник, рокови́й день вели́кдень,
сказа́ла!
То тоді́ ді́вка-бра́нка,
Мару́ся, попі́вна Богусла́вка,
Те́є зачува́ла, слова́ми промовля́ла:
—Ой козаки́,
Ви, бі́днії нево́льники!

Та не ла́йте мене́, не проклина́йте,
Бо як бу́де наш пан туре́цький до мече́ті від'їжджа́ти,
То бу́де мені́, ді́вці-бра́нці,
Мару́сі, попі́вні Богусла́вці,
На ру́ки ключі́ віддава́ти;
То бу́ду я до темни́ці проходжа́ти,
Темни́цю відмика́ти,
Вас всіх, бі́дних нево́льників, на во́лю випуска́ти.
То на святи́й пра́зник, рокови́й день вели́кдень,
Став пан туре́цький до мече́ті від'їжджа́ти,
Став ді́вці-бра́нці,
Мару́сі, попі́вні Богусла́вці,
На ру́ки ключі́ віддава́ти.
Тоді́ ді́вка-бра́нка,
Мару́ся, попі́вна Богусла́вка,
До́бре дба́є —
До темни́ці приходжа́є,
Темни́цю відмика́є,
Всіх козакі́в,
Бі́дних нево́льників,
На во́лю випуска́є
І слова́ми промовля́є:
— Ой козаки́, ви, бі́днії нево́льники!
Кажу́ я вам, до́бре дба́йте,
В городи́ християнські утіка́йте.
Ті́льки, про́шу я вас, одно́го го́рода Богусла́ва
не мина́йте,
Моє́му ба́тьку й ма́тері зна́ти дава́йте:
Та неха́й мій ба́тько до́бре дба́є,
Грунті́в, вели́ких мае́тків неха́й не збува́є,
Вели́ких скарбі́в не збира́є,
Та неха́й мене́, ді́вки-бра́нки,
Мару́сі, попі́вни Богусла́вки,

З неволі не викупає,
Бо вже я потурчилась, побусурманилась
Для розкоші турецької,
Для лакомства нещасного!
Ой визволи, Боже, нас, всіх бідних невольників,
З тяжкої неволі,
З віри бусурманської,
На ясні зорі,
На тихі води,
У край веселий,
У мир хрещений!
Вислухай, Боже, у просьбах щирих,
У нещасних молитвах
Нас, бідних невольників!

В. Мова (Лиманський)

НА ПРОГУЛЯНКАХ

Зачарований лежу я
Під березами край гаю;
Вітерець мене цілує,
Шум берез мене впещає.
Ні хмариночки немає
В небі яснім і привітнім;
Воно землю обіймає
Звідусіль шатром блакитним;
Погляд тоне у просторах,
Що синіють в сяйві дня,
І аж дух росте угору —
Що за шир і глибиня!

Ні хмариночки немає
В небі яснім і привітнім;

Вонó зéмлю обнімáє
Звідусíль шатрóм блакúтним,
А землú — скорбóт осéля,
Прáвди й вóлі арештáрня!
А землú — тіснá пустéля,
Чи мертвýща буцигáрня!
Дух тут гúне від тіснóти,
Дýмка лíодськая в кайдáнах!
Гúну й я тут від нудóти,
Трáчу цвіт надíй кохáних!

І задýманий лежý я
Під берéзами край гáю;
Вітерéць менé цілýє,
Шум берéз менé впещáє,
А із сéрця жаль зринáє
Й невдовóлені бажáння:
І мені́ вже докучáє
Й тúхе вíтра цілувáння;
І ласкáвий лúстя шум
Зáмість щáстя-милувáння
Наганяє тíльки сум,
Витискá з грудéй зітхáння.

ПІД ХÁТОЮ

В хмáрах, на пíвніч летю́чих,
Мíсяць блискýчий нирýє:
То поринáє він в тýчі,
То на блакúть виринáє.
Мíсяцю ýсний, блискýчий!
Сéрцем з тобóю я мáюсь:
Вкýпі зникáю у тýчі,

Вку́пі й із хмар вибива́юсь.
О́браз твій чи́стий і я́сний
Се́рця наді́ю ввижа́є:
В хма́рах, як ти, вона́ га́сне,
З хмар, як і ти, виника́є.

В хма́рах, на пі́вніч летю́чих,
Мі́сяць зуси́льно ниря́є :
Дляється в те́мних він ту́чах
Й, ви́рнувши, знов порина́є...
Ось величе́зная ту́ча
Па́щу до його́ просте́рла...
Сти́снулось се́рце болю́че —
Мі́сяця ту́ча поже́рла!
Мря́ка на зе́млю упа́ла,
Мі́сяця ж бі́льш не дiжда́ти!...
Те́мно й на се́рденьку ста́ло..
Час мені́, ма́буть, до ха́ти!

НАПРО́ВЕСНІ

Зно́ву ве́сна розгости́лась,
Зно́ву вже та́нуть сніги́,
Знов ручаї́ у ярі́ покоти́лись,
Знов пучнявíють луги́.

Знов і в душі́ розбуди́лись
Те́плі чуто́би гурто́м.
Знов вона́ вся розтопи́лась
Ща́стям, любо́в'ю, добро́м.

Ті́льки в тих чи́стих чуто́бах
Чу́ється й бо́лізний сум,
З се́рця встає́, мов із гро́бу,
Ни́зка прити́снутих дум.

Всім бо весня́на годи́на
Ща́стя і втíхи приво́дить,
Тíльки нема́є утíхи Вкраїні,
Їй і весно́ю него́да.

І.Вара́вва

КУБА́НЬ

Ду́жий по́свист по степу́ луна́є,
Сто́гне я́вір з дале́ких гаїв
Гореми́шниця ві́льного кра́ю
Мо́лить з жа́лем дале́ких богі́в.
Про́сить не́бо за ра́тника -си́на
Від меча́ та від куль зберегти́:
— Я сама́ тебе́, со́кіл, зрости́ла,
Наголу́била бу́рку вдягти́!
Я коня́ вороно́го сідла́ла,
Щоб топта́в він біду́ на скоку́...
Ша́блю ді́дову, му́жність кинжа́ла
У піхва́х подала́ козаку́.
На межі́ міднодзві́нного лі́та
Закружля́лась у ко́рчах ріка́.
Я дала́ тобі́ се́рце зі світла,
Невгамо́влену плоть козака́.
Сла́влю зі́рку подру́жню вечі́рню,
Сла́влю хло́пців коха́них твої́х...
Під віко́нцем, мальо́ваний че́рмню,
Хи́лить я́вір чупри́ну до ніг.
До́вго я́вір розго́йдує ві́ття
На вітра́х чорномо́рських степів.
Щи́ра ма́ти у ти́хім пові́тті
Приторка́ється до образі́в.
—Хто ти, жі́нка, підлу́нниця си́ва?

Бо́лем ду́шу свою́ не пора́нь.
— Я засту́пниця со́кола-си́на,
Я коза́цькая ва́ша Куба́нь!

ЗАКУБА́НСЬКИЙ КОЗА́К

Як тіка́в той коза́к,
Він стани́цею,
Поспіша́в наш коза́к
Спри́тно ву́лицею.
А за ним по п'ята́м
Усе́ туре́цький Султа́н:
—Ти пості́й, почека́й,
Закуба́нський коза́к!
Я не бу́ду тебе́
Ні стріля́ть, ні руба́ть...
Ті́льки бу́ду я тебе́
Усе́ розпи́тувать:
Як у Бі́лого Царя́
Замири́лася війна́.
Чи на рік, чи на два,
Чи на ці́лий вік?
—Замири́лася війна́
На вели́кі времена́.

ПО́КЛИКИ ПРЕ́ДКІВ

Де со́кіл прозо́рий пові́льно лети́ть
Пові́трям лані́в Украї́ни,
Там кня́зем Оле́гом був ко́ваний щит
На дре́вніх шляха́х палади́на.

Там пре́дків чуба́тих блищи́ть булава́
З істо́рії да́вньої Сі́чі.

На сма́глій руї́ні там сич та сова́
Про во́їнство пра́щурів ки́чуть!

Оси́пані дзво́ни залі́зних підкі́в
Під кри́лами бі́лої ча́йки...
Там сла́ва коза́ча у ске́лях вікі́в,
З шляхі́в Палі́я, Налива́йка!

Клич мо́ви брате́рньої гру́ди пече́...
Он там , де бенте́жаться хма́ри,
Води́цею Во́рскла по лу́гу тече́ —
Додо́му у Ста́рі Стожа́ри.

Мій десь там зазу́блений серп та коса́
В струмка́х степово́го розли́ва
Земля́ Украї́на...
Безме́жна краса́ —
Моє Запорі́зькеє ди́во!

К УЧИТЕЛЯМ - СЛОВЕСНИКАМ

Рекомендации по использованию пособия-хрестоматии «Казак Мамай» в учебно-воспитательном процессе

Украинская литература органически связана с Кубанью. Примером тому служит многообразие фольклорных творений, собранных в кубанских станицах, творчество Якова Мишковского, Якова Кухаренко, Василия Мовы (Лиманского), Якова Жарко, Александра Пивня , Никифора Щербины, Ивана Вараввы и других. Являясь писателями кубанской земли, они вошли лучшими образцами своего творчества в сокровищницу украинской художественной литературы.

В последние годы остро ставится вопрос о возвращении народу забытых или умалчиваемых в прошлые десятилетия произведений писателей, связанных своими биографиями и творчеством с Кубанской землей. В дополнение к государственным программам по литературе в школах начали проводиться *уроки литературы родного края,* активизировалась внеклассная краеведческая работа по предмету. В помощь школе издан ряд литературных хрестоматий с произведениями писателей-земляков. Постепенно возвращаются из небытия имена запрещенных ранее мастеров художест-венного слова, в обществе усиливается внимание к истории и литературе региона.

"Український буквар"
м. Катеринодар, 1918

Пособие-хрестоматия «Казак Мамай» предназначено для курсов украиноведения, специализированных классов с преподаванием ряда предметов на украинском языке, кружков изучения украинского языка и литературы, а также для

учащихся 5-7 классов общеобразовательных школ Кубани. На основе принципа историко-хронологической последовательности оно охватывает лучшие произведения кубанских украинских писателей, а также произведения Тараса Шевченко, Марко Вовчок, Дмитра Чуба.

Материал к урокам литературы родного края подается тремя блоками, дополняющими друг друга. Сначала материал изучается на уроке, потом углубляется в процессе выполнения домашнего задания и , наконец , усваивается ,по желанию учащихся, в процессе самостоятельной работы над разделом «Для самостоятельного чтения» (6-7 классы).

Учитывая, что украинский язык в школах Кубани не изучается, рекомендуемые к чтению произведения имеют объяснения и переводы трудных для понимания слов. Кроме того, ряд стихотворений и рассказов подается в переводе на русский язык. Таким образом , какой бы ранее ни была подготовка учащихся к восприятию украинских текстов, их основной смысл может быть достаточно успешно ими усвоен. Этому также будут способствовать предлагаемые упражнения, работа со словарем.

В пособии «Казак Мамай» дается материал для проведения 5 уроков в год в каждом классе. Но учитель вправе использовать его на уроках внеклассного чтения, во внеклассной и внешкольной работе .

Изучая вместе с учениками произведения украинских писателей, учитель обратит внимание на близость языков и культур двух братских славянских народов, на общность их исторических корней. Одной из целей уроков литературы родного края станет формирование у школьников чувства дружбы между русским и украинским народами.

Уроки литературы родного края в средних классах близки по своей типологии и методике проведения к урокам внеклассного чтения: они проводятся 1-2 раза в четверть в форме беседы, с использованием читательских дневников учащихся. Вместе с тем у этих уроков есть своя специфика: они органически связаны с краеведением, историей и культурой родного края. Поэтому учитель-словесник активно использует достижения региональной культуры и

исторической науки, материалы краеведческих и литературных музеев, дополнительную литературу.

В условиях современной школы было бы желательно уроки литературы родного края проводить не традиционно, а с использованием элементов литературной композиции, викторин, в форме литературной экскурсии. Предложенная в пособии система занятий является примерной и открытой для внесения в нее изменений: выбор авторов и произведений остается за учителем.

Мы надеемся, что пособие-хрестоматия «Казак Мамай» будет способствовать углублению представлений школьников о литературе Кубани. Оно приобщит их к достижениям братской украинской литературы, дополнит знания учащихся по основному программному курсу представлениями о многообразии литературного процесса в крае.

Советуем прочитать :

Бигдай А.Д. Песни кубанских казаков / В редакции В.Г.Захарченко. Т.1. «Песни черноморских казаков». — Краснодар: Краснодарское книжное издательство, 1992.

Белецкий А.И., Дейч А.И. Тарас Шевченко. Книга для учителя.—М., 1989.

Брандис Е.П. Марко Вовчок. (Серия «ЖЗЛ»).—М., 1968.

Веленгурин Н.Ф. Дорога к Лукоморью .—Краснодар, 1976.

Веленгурин Н.Ф. Блистательный и трагичный талант Василия Мовы //Кубанские новости, 1997.—14 февр.

Вторые Кухаренковские чтения.—Краснодар, 1996.

Два века кубанской литературы (1792 - 1992). Материалы научно-теоретической конференции /Под. ред. В.К.Чумаченко. — Краснодар, 1993.

Жур П. Третья встреча: Хроника последей поездки Тараса Шевченко на Украину.—Л.,1973.

Кубанские станицы. Этнические и культурно-бытовые процессы на Кубани.—М., 1967. (Глава: Говоры (об особенностях кубанского диалекта украинского языка).—С.37-54).

Кухаренковские чтения.—Краснодар, 1993.

Лобач —Жученко Б.Б. Марко Вовчок на Кавказе.— Нальчик,1976.

Орел В. Атаман Кухаренко и его друзья.—Краснодар, 1994.

Шевченко Т.Г. Избранные сочинения. (Вступительная статья О.Гончара).—М., 1987.

*Чумаченко В.*Кубанский кобзарь. О творческом наследии Я.Кухаренко//Кубань,1988.—№4.—С.83-90.

Чумаченко В.К. Литературные традиции кубанского казачества.—Краснодар, 1988.

Чумаченко В.К. «Загадка» Якова Мишковского //Кубань: проблемы культуры и информатизации.—1997.—№2.—С.12-14.

Оліфіренко В.В., Чумаченко В.К.
О-54. Козак Мамай. Навчальний посібник. Донецьк: Український культурологічний центр, 1998. – 240 с.
ISBN 966-95347-9-8

До книги увійшли твори різних жанрів усного народного слова, вірші, оповідання, нариси письменників-кубанців Якова Мішковського, Якова Кухаренка, Василя Мови (Лиманського), Якова Жарка, Олександра Півня, Никифора Щербини, Івана Варавви, Дмитра Чуба, твори видатних українських письменників Тараса Шевченка, Марка Вовчка, які черпали з кубанського життя теми й образи для свого художнього слова, з любов'ю відгукувалися про цей чудовий козацький край.

Матеріали «Козака Мамая» - нариси про письменників, художні твори та методичний апарат пропонуються для уроків літератури рідного краю, а також для позакласного і самостійного читання.

Олифиренко В.В., Чумаченко В.К.
О-54. Казак Мамай. Учебное пособие. Донецк: Украинский культурологический центр, 1998. – 240 с.
ISBN 966-95347-9-8

В книгу вошли произведения устного народного слова, стихи, рассказы, очерки писателей-кубанцев Якова Мишковского, Якова Кухаренко, Василия Мовы (Лиманского), Якова Жарко, Александра Пивня, Никифора Щербины, Ивана Вараввы, Дмитра Чуба, произведения выдающихся украинских писателей Тараса Шевченко, Марко Вовчок, черпавших из кубанской жизни темы и образы для своих сочинений, с любовью отзывавшихся об этом прекрасном казацком крае.

Материалы «Казака Мамая» - очерки о писателях, художественные произведения и методический аппарат предлагаются в форме уроков литературы родного края, внеклассного и самостоятельного чтения.

ББК 83.3 (2=Укр) 723

Оліфіренко Вадим Володимирович
Чумаченко Віктор Кирилович

Козак Мамай

Український Культурологічний Центр
Донецька регіональна лабораторія підручників та посібників

Редактор: Володимир Білецький
Компютерна верстка: Наталія Ратнікова та Євген Кістьянц
Коректор: Камелія Саливон
Художнє оформлення: Наталія Ратнікова

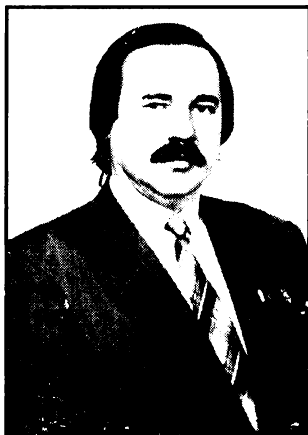
На обкладинці: картина В.Кушніра "Козак Мамай"

Набір та оригінал-макет виконані
Українським Культурологічним Центром (м.Донецьк)
за підтримкою Міжнародного Фонду Відродження

Книга отпечатана в СП «Компьютер Норд»
на издательском комплексе Rank Xerox Docu Tech 135.
Адрес: г.Донецк, пр.Жуковского 2. Тел.: (0622) 69-49-76.

Печать лазерная. Заказ № 130т. Тираж 3000 экз.

Оліфіренко Вадим Володимирович

–кандидат педагогічних наук, доцент кафедри української літератури Донецького державного університету. Член Спілки письменників України. Лауреат премії ім. Володимира Сосюри Донецького відділення Українського фонду культури.

Досліджує дидактично-методичні і психологічні аспекти вивчення української літератури та літературознавчий процес в Україні, східній та західній українській діаспорі. Автор ряду посібників з літературного краєзнавства, народознавства та літератури діаспори.

Чумаченко Віктор Кирилович

–літературознавець, кандидат філологічних наук, декан інформаційно - бібліотечного факультету, завідувач кафедри літератури Краснодарської державної академії культури і мистецтва. Член - кореспондент Міжнародної академії інформатизації. Голова комісії з літератури Фонду культури Кубанського козацтва.

Досліджує літературні традиції кубанського козацтва, творчість кубанських письменників. Автор антології кубанської літератури та редактор наукових збірників з історії літератури Кубані.